

KOPAONIČKA ŠKOLA PRIRODNOG PRAVA
DVADESET ČETVRTI SUSRET

ZAVRŠNI DOKUMENT

OPŠTE KONSTATACIJE • UVODNA REČ • PORUKE

KOPAONIK, 13–17. decembra 2011.

Izdavač: KOPAONIČKA ŠKOLA PRIRODNOG PRAVA
Beograd, Krunska 74, Tel. (011) 244-69-10
Fax (011) 244-30-24; E-mail: upj@EUnet.rs;
www.Kopaonikschool.org

Štampa: Futura, Petrovaradin

**OPŠTE
KONSTATACIJE**

Dvadeset četvrti susret pravnik Kopaoničke škole prirodnog prava održanje na Kopaoniku, od 13. do 17. decembra 2011. godine, pod stalnim naslovom *Pravda i pravo*, a sa godišnjom temom *PRAVO I ODGOVORNOST*.

Višednevni rad se odvijao u skladu sa usvojenim Heksagonom Kopaoničke škole prirodnog prava, kroz šest katedri:

- I Pravo na život**
- II Pravo na slobodu**
- III Pravo na imovinu**
- IV Pravo na intelektualnu tvorevinu**
- V Pravo na pravdu**
- VI Pravo na pravnu državu.**

U okviru katedri radile su sledeće sekcije:

Život; Zdravlje; Ekologija; Sport (I katedra).

Krivično-pravna i procesna zaštita ličnosti; Sloboda ličnosti – opšta sloboda i porodično-pravna sloboda ličnosti; Upravno-pravna zaštita slobode (II katedra).

Kodifikacije, svojina i druga stvarna prava, svojina i nasleđe, restitucija i privatizacija; Porezi i poreska politika; Ugovor i odgovornost za štetu;

Privredna društva; Međunarodni privredni ugovori, Arbitraža; Banke i bankarski poslovi; Radni odnosi (III katedra).

Industrijska svojina, Autorsko pravo (IV katedra).

Sud u koneksitetu pravde – sudska praksa, procedura, izvršenje; Međunarodni odnosi i pravda – međunarodno pravo – elementi inostranosti; Pravo Evropske unije (V katedra).

Pravna država – teorijska i praktična iskustva (VI katedra).

* * *

Za Dvadeset četvrti susret Kopaoničke škole prirodnog prava, pod naslovom *Pravo i odgovornost* napisano je 495 referata od kojih je publikovano 240 referata, domaćih i inostranih autora. Svi referati su raspoređeni prema Heksagonu Kopaoničke škole u 6 katedri i 23 sekcije. Ukupno objavljeni referati obuhvataju četiri toma na 4.000 stranica štampanog teksta.

Dvadeset četvrtom susretu Škole prisustvovalo je, kao i ranijih godina, preko 2.500 učesnika – pravnika sa raznih univerziteta, akademija, naučnih institucija, sudova, advokature i drugih pravosudnih organizacija, upravnih organa i javnih službi, udruženja građana, nevladinih organizacija, privrednih preduzeća i privrednih asocijacija, bankarskih i osiguravajućih organizacija, kao i drugih društvenih institucija.

U radu Škole učestvovalo je preko 80 istaknutih pravnika, teoretičara i praktičara iz inostranstva i to kao autori objavljenih referata ili kao neposredni učesnici u radu pojedinih sekcija. Učesnici iz inostranstva bili su iz sledećih zemalja: Austrije, Nemačke, Francuske, Sjedinjenih Američkih Država, Brazila, Grčke, Izraela, Velike Britanije, Rusije, Belgije, Češke, Mađarske, Turske, Hrvatske, Slovenije, Makedonije, Republike Srpske, Bosne i Hercegovine, Crne Gore.

* * *

Svim učesnicima Skupa uručena je i Bibliografija svih objavljenih radova Škole (1987–2011) sa imenima autora i naslovima referata.

* * *

Uprava Kopaoničke škole primila je i ove godine veliki broj dopisa – pozdrava i čestitanja iz brojnih evropskih i vanevropskih zemalja od strane značajnih naučnih i državnih institucija, kao i istaknutih naučnika i stručnjaka iz svih oblasti prava. Jedan broj ovih dopisa je pročitana na plenarnim sednicama Dvadeset četvrtog susreta. Rad Škole je bio medijski praćen.

Rad se odvijao na plenarnim sednicama i na specijalizovanim radnim zasedanjima u okviru katedri prema Programu koji je sačinjen shodno koncepciji Heksagona Kopaoničke škole prirodnog prava.

U radnim telima i svim drugim oblicima aktivnosti vladala je naučno-stručna i kolegijalna atmosfera. U večernjim časovima održavani su umetnički programi.

Urednici, autori i drugi učesnici, a naročito inostrani, izrazili su opštu ocenu prema kojoj je Dvadeset četvrti susret Škole tradicionalno u potpunosti ispunio očekivanja.

* * *

Kopaonička škola prirodnog prava i ovogodišnjim radom je nastavila afirmaciju ideje prirodnog prava, tj. univerzalnih ljudskih prava kojima je temelj stoletna filozofija Prava i Pravde, danas izražena u savremenim kodifikacijama ljudskih prava u okviru dokumenata OUN i drugih međunarodnih organizacija.

Škola je i ove godine ponovila konstataciju da između proklamovanih ljudskih prava i njihovih ostvarenja postoji veliki raskorak koji se može smanjiti ili u velikoj meri prevazići, samo atributima pravne države, demokratske kulture i tolerancije kao izraza duhovne slobode i kulture razuma. U tom pogledu postoje velike razlike u svetu i u različitim oblastima života u zavisnosti od stepena opšte kulture konkretne zajednice.

* * *

Na prvoj i završnoj plenarnoj sednici, Kopaoničkoj školi prirodnog prava upućene su reči naučne časti, priznanja i vere u ukupnost njene misije

koju ona ima u savremenom pravničkom svetu, i to od strane brojnih učesnika – inostranih i domaćih autoriteta prava i pravne nauke.

* * *

Na prvoj plenarnoj sednici Kopaoničke škole, posle pozdravnih reči domaćih i inostranih učesnika, osnivač Kopaoničke škole prirodnog prava akademik prof. dr Slobodan Perović održao je usmenu Uvodnu reč sa temom *Prirodno pravo i odgovornost*. Na završnoj plenarnoj sednici 16. decembra 2011. godine, donesena je odluka da ova Uvodna reč predstavlja sastavni deo Završnog dokumenta Dvadeset četvrtog susreta Kopaoničke škole prirodnog prava i da se kao takva javno objavi.

* * *

Nastavljajući tradiciju Kopaoničke škole prirodnog prava da se na sintetizovan način najširoj javnosti prezentiraju rezultati rada katedri i njihovih sekcija, na Završnoj plenarnoj sednici svi urednici su saopštili osnovne konstatacije, predloge i sugestije u formi poruka, koje su prihvaćene i koje se, kao sastavni deo Završnog dokumenta, radi obaveštavanja najšire javnosti, objavljuju u celini.

One ne mogu sveobuhvatno da izraze bogatstvo mnogih ideja, predloga i mišljenja koja su sadržana u referatima i diskusijama. Zato se, radi bar delimičnog prikaza pitanja koja su tretirana, u prilogu Završnog dokumenta, objavljuje i pregled svih tema koje su u referatima obrađene. Celina toga teksta objavljena je u časopisu "Pravni život", četiri toma, br. 9 do 12 iz 2011. godine, na 4.000 stranica. Pored toga, isti tekst objavljen je i u elektronskoj verziji.

Ceo rad Dvadeset četvrtog susreta Kopaoničke škole prirodnog prava zabeležen je audiotehnikom, tako da se, pored objavljenih referata u časopisu "Pravni život", stavlja na uvid i kompletna diskusija koja se vodila na plenarnim i katedarskim sastancima. Audiotehnički zapisi se nalaze u biblioteci Škole i dostupni su javnosti.

POZDRAVNE REČI

Poruka
gđe. Pilar Alvarez Laso,
pomoćnika generalnog direktora za društvene
i humanističke nauke, UNESCO,
učesnicima Dvadeset četvrte konferencije
Kopaoničke škole prirodnog prava na temu
“Pravo i odgovornost”
(Kopaonik, Republika Srbija, 13–17. decembar 2011.)

Poštovani profesore Peroviću

UNESCO čestita Kopaoničkoj školi prirodnog prava na izboru tako značajne i aktuelne teme za svoj ovogodišnji Dvadeset četvrti susret.

Odnos između osnovnih principa i vrednosti kao što su ljudsko dostojanstvo, pravda, pravičnost, sloboda, solidarnost i slično, i individualne i zajedničke odgovornosti, predstavlja primarnu brigu UNESCO-a.

Na svojoj Generalnoj konferenciji 1997. godine, UNESCO je usvojio Deklaraciju o odgovornosti sadašnjih generacija prema budućim generacijama. Deklaracija podvlači da sadašnje generacije moraju imati na umu potrebe i interese budućih generacija i da UNESCO mora imati posebnu ulogu u širenju i učvršćenju te ideje u opštoj javnosti.

Želim vam svaki uspeh na vašoj Dvadeset četvrtoj konferenciji i nadam se da će saradnja između Kopaoničke škole prirodnog prava i UNESCO-a nastaviti da se razvija i u budućnosti.

Dr VLADO KAMBOVSKI
predsednik Akademije nauka i umetnosti Makedonije

Poštovane kolegice i kolege,
Poštovano Predsedništvo

Velika mi je čast da mogu da prisustvujem ovom velikom pravničkom susretu na kome učestvuju predstavnici pravne nauke i prakse iz regiona i

evropskih i vanevropskih država. I ovog puta je izabrana jedna veoma značajna tema: pravo i odgovornost, kao što je to bio slučaj i sa ranijim susretima. Možda je ovo i najaktuelnija tema jer 21. vek je vek znanja, istraživanja, nauke ali i vek humanog i održivog razvoja društva koji podrazumeva odgovornost svih nas za garancije da će taj razvoj društva biti održiv, tako da i buduće generacije računaju na prirodna i druga bogatstva i uslove života, a istovremeno i humani razvoj društva. Ne treba posebno ukazivati koja je važnost i značaj prava u ostvarivanju jednog takvog koncepta društva, zajednica, država koje nastaju kao pravne zajednice, odnosno na osnovu prava i uz sve garancije koje pravo obezbeđuje za članove tih zajednica.

Dakle, govoreći o odgovornosti u pravu, mi pre svega govorimo o našoj odgovornosti, tj. odgovornosti pravnika za takav razvoj društva, i o odgovornosti pravne nauke da razvije, zaokruži, jasno definiše nove koncepte odgovornosti pored tradicionalnih konceptata, pored retrospektivne odgovornosti još i prospektivne odgovornosti, kolektivne odgovornosti i posebno, odgovornosti države odnosno vlasti, naročito u odnosu na zloupotrebe vlasti, koje pravna nauka veoma skromno dotiče, ali bez prevelike hrabrosti da to jasno i glasno definiše i formuliše. U tom kontekstu, mislim da je jedna od prvih stvari i ta, da se pozove na odgovornost društva odnosno države, za razvoj pravne nauke i za obezbeđivanje autonomnog statusa pravne nauke u razvijanju svih ovih pravnih konceptata budućnosti, u razvijanju modela razvoja pravne nauke kao i drugih oblasti naučnog, umetničkog i svih vrsta stvaralaštva. U toj nadi, mi ćemo svojim skromnim doprinosom, dokle dopire glas pravnika koji je glas racionalnosti i znanja, pre svega, učiniti da taj glas dopre do ljudi koji odlučuju o tim stvarima. U toj nadi, mislim da će ovaj susret biti veoma veliki doprinos, kao i do sada, razvijanju koncepta odgovornosti, pokretanju i teorijskih i praktičnih i legislativnih pitanja pojedinih aspekata odgovornosti.

Želim vam svima uspešan rad i završetak ovog savetovanja.

Dr THOMAS MEYER
direktor Sektora otvorenog regionalnog fonda
nemačke organizacije za jugoistočnu Evropu

Za razliku od ranijih prilika, ovu priliku bih iskoristio da prikazem simbol smene u vođenju projekta za pravnu reformu u Srbiji. Ko je pažlji-

vije posmatrao, primetio je da smo mi promenili ime i da je umesto slova T sada u akronimu slovo I. Ali imena su nebitna a ono što je nama bitno jeste da smo mi ovde jubilarni deseti put prisutni na savetovanju na Kopaoniku, i ovde predstavljamo bilateralnu saradnju sa Republikom Srbijom i, s druge strane, regionalnu saradnju Nemačke sa celom Jugoistočnom Evropom.

Živimo u prilično teškom vremenu. Kada otvorim nemački časopis Špigl, vidim i najveće žalopojke nad tržištem, ali se uvek nanovo postavlja pitanje u tim tekstovima o odgovornosti tržišta prema društvu, a mi smo stavljeni na izbor, da li ćemo gledati sopstvenu odgovornost. Iskreno se nadam da sam dovoljno svestan obima i težine odgovornosti koja mi je poverena od strane nemačke Vlade da nastavimo sa pružanjem pomoći pravnim reformama u Jugoistočnoj Evropi.

Mi ćemo nastaviti da se držimo puta koji smo i do sada birali, a to je da se nećemo tvrdoglavo držati bilo kakvih unapred pripremljenih rešenja i da ćemo uvek nanovo uzimati u obzir potrebe domaćina, i nadamo se da će to odgovoriti zahtevima razvoja i promene pravnog sistema, ne samo u Jugoistočnoj Evropi već i u Evropi kao celini.

Na kraju, imam osobitu čast da iskažem zadovoljstvo što sam i ove godine sa vama.

*IRENA MOJOVIĆ,
potpredsednik Udruženja pravnika Republike Srpske*

*Poštovani akademiče Peroviću,
Poštovani profesore Orliću,
Poštovani članovi radnog predsedništva,
Cenjene kolege i kolegice, dragi prijatelji*

Sa najvećim poštovanjem i izuzetnim prijateljskim i kolegijalnim zadovoljstvom pozdravljam vas u ime predsednika Udruženja pravnika Republike Srpske, akademika Rajka Kuzmanovića i u ime članova našeg Udruženja i u svoje ime kao potpredsednika Udruženja pravnika Republike Srpske i predsednika Notarske komore Republike Srpske.

Prenosim vam najlepše pozdrave i želje za uspeh ovogodišnjeg Dvadeset četvrtog tradicionalnog susreta pravnika Kopaoničke škole prirodnog prava koji se odvija na vrhovima ove ponosne planine.

Svake godine osnivač ove Škole, akademik Slobodan Perović nas daruje posebnom radnom temom koja pravničkoj nauci i struci daje dignitet i širinu misli. Ovogodišnja tema Susreta *Pravo i odgovornost* pokazuje nam da smo kao pravni stručnjaci i naučnici posebno odgovorni da ono što svakodnevno radimo bude ustavno, zakonito i što pravednije. Posebno smo odgovorni kao ličnosti pred izazovima novoga. Nije manja vrlina čuvati stečeno i vrijedno u našoj pravnoj tradiciji nego slijediti novo ako je dobro. Mi pravnici, stalno moramo tražiti način kako ćemo dokazivati ono što veliki i jaki teško mogu razumeti kad su u pitanju prava malih naroda. Citiram: “da šaka peska kad hoćeš vrijedi više od pustinje i malo vode na dlanu više od okeana”, kako reče naš veliki pesnik Mika Antić.

U ime prijateljstva koje je stvoreno ovdje i koje širi Kopaonička škola među pravicima svijeta, još jednom vas pozdravljam.

Dr MIRKO VASILJEVIĆ
dekan Pravnog fakulteta u Beogradu

Uvaženo Predsedništvo,
Uvažene kolegice i kolege

Pravo i odgovornost – tema Dvadeset četvrtе sesije Kopaoničke škole prirodnog prava je prava tema, pravo mesto i pravo vreme da Kopaonik postavi sebi prava pitanja koja traže prave odgovore.

Kopaonik pita – zašto nema pravne odgovornosti za poraz međunarodnog prava diljem planete, posebno na našoj neprebolnoj rani – Kosovu i Metohiji. Kopaonik pita zašto nema pravne odgovornosti za sumrak institucija nad svim institucijama Ujedinjenih nacija ukotvljenih u golu politiku sile koja preti da do temelja uništi i samu ideju prava. Kopaonik pita – zašto nema pravne odgovornosti za svojevrsnu hipokriziju i licemerje da se država koja je začetnik i predvodnik skoro svih ratova posle Drugog svetskog rata, doduše na tuđoj teritoriji, proglašava čelnikom borbe za ljudska prava. Kopaonik pita – zašto nema pravne odgovornosti kreatora liberalizma od-

govornih za svetsku ekonomsku krizu planetarnih razmera. Kopaonik pita – zašto nema pravne odgovornosti kreatora modela bezglave privatizacije koji zbrisa sa Zemlje brojne nacionalne ekonomije i učini ih zavisnim od svetskih finansijskih centara moći. Kopaonik pita – zašto se desilo Tašmajdansko “zašto” i zašto je prošlo bez pravne odgovornosti. Kopaonik pita – zašto nema pravne odgovornosti medija za dugotrajno i istrajno kreiranje brojnih istina u službi raznih interesa, raznih centara moći koje neistine razaraju ljudske duše i ljudske sudbine. Kopaonik pita – zašto nema pravne odgovornosti za dugotrajno urušavanje obrazovnog sistema zemlje i posebno srozavanje visokog školskog obrazovanja na nivo obrazovanja radničkih univerziteta. Kopaonik pita – zašto nema pravne odgovornosti za razaranje pravnog sistema zemlje, za potiskivanje evropske civilizacije prava i za nekritičko preuzimanje Angloameričkog sistema prava. Kopaonik pita i samo pravo – da li je pravo toliko nemoćno pred potrebom prave pravne odgovornosti i da li je uzrok tome možda činjenica da i samo pravo nije pravo. Najzad, Kopaonik pita i sam Kopaonik: zašto za ove dvadeset četiri godine susreta na Kopaoniku, susreta svekolike akademske pravničke zajednice, posebno zajednice Srbije, ne postavi i samom sebi, u oštrijoj formi, ova i druga prava pitanja i ne zatraži u oštrijoj formi odgovore na njih. Jer, nema prirodnije obaveze prirodnog prava od odgovora na ta i slična pitanja. Kopaonik pita pravo – zašto?

Dr XAVIER BLANC-JOUVAN

profesor Emeritus Univerziteta Paris I, Panthèon, Sorbona

Gospodine Predsedniče,

Poštovane kolege i prijatelji,

Dame i gospodo

Još jednom mi je ukazana prilika da vam se obratim i da vam kažem koliko sam zadovoljan i počastvovan što sam ponovo ovde danas na 24. zasedanju Kopaoničke škole prirodnog prava. Takođe vam upućujem svoje poštovanje za izvanredan posao koji ste do sada obavljali i da vam poželim uspeh u vašem radu. Znam da u ovome što vam govorim nema ničeg novog jer sam ja redovan učesnik vaše konferencije već mnogo godina, još od Je-

danaeste konferencije održane 1997. godine koja je bila posvećena predmetu Pravo i stvarnost.

Svake godine se trudim da novim rečima kažem ono što imam da ne bih ponavljao ono što mislim, ali jednostavno teško dolazim do novih reči. Znači, uz bojazan da ću ponoviti ono što sam već govorio, imam dve stvari koje bih hteo da istaknem. Kao prvo, mnogo sam putovao širom sveta dok sam radio kao profesor ali mogu da kažem da nigde nisam naišao ni na šta što bi se moglo uporediti ili za šta bi se moglo reći da je jednako ovome što vi ovde radite.

Ova ideja da se visoke moralne vrednosti unesu u pozitivno pravo predstavlja jedno izuzetno iskustvo. Nije mi poznata nijedna druga konferencija za pravnike u svetu koja ima isti cilj i koja ima isti uspeh na kojoj učestvuje više stotina učesnika koji dolaze sa svih strana sveta, koji pripadaju raznim nacionalnostima, koji imaju razne profesije. Po mom mišljenju, ovo je izvanredan uspeh. Druga stvar koju sam hteo da istaknem jeste, da ova godišnja konferencija Kopaoničke škole prirodnog prava predstavlja praznik.

Želim da vas podsetim na knjigu koju je napisao Hemingej, roman pod naslovom Pariz je pokretni praznik, a po mom mišljenju Kopaonik je upravo pokretni praznik. To je praznik na više načina. Kao prvo – praznik prava, jer, mi smo upravo ovde da bismo radili na unapređenju prava i da bismo svake godine obrađivali odgovarajuću temu iz oblasti prava. Tema koja je izabrana za ovu godinu je naročito važna. Koncept i pojam odgovornosti je jedan od najvažnijih pojmova i koncepata u pravu. Odgovornost je pandan slobodi, to je zapravo, cena slobode. To je ono što sačinjava dostojanstvo čoveka. Druga stvar koju sam hteo da istaknem je da je ova konferencija ujedno praznik prirodnog prava, ne bilo kojeg prava već prirodnog prava, znači praznik velikih vrednosti koje mi treba da branimo. Znae da smo svi naslednici velike baštine i nasleđa koje nasledujemo i koje moramo da prenesemo na naše naslednike. To je ujedno i naša odgovornost. Kao treće, rekao bih da je ova godišnja konferencija i praznik prijateljstva. Ovaj praznik ne može da se opiše rečima, morate da ga lično doživite. Hteo bih da kažem onima koji su ovde došli prvi put da će doživeti divne stvari, da će iskusiti jedan divan doživljaj družeći se sa ljudima koji su došli sa raznih strana sveta, diskutujući sa njima u atmosferi slobode i uzajamne tolerancije.

Meni je veliko zadovoljstvo, moram to još jednom reći, što sam ovde sa vama i svima bih hteo da kažem – bravo što ste ovde prisutni i svima da kažem hvala što ste mi omogućili da vam se pridružim.

Organizatorima ove konferencije Kopaoničke škole prirodnog prava, naročito profesoru Peroviću i profesoru Orliću, hteo bih da se zahvalim što su me tako često pozivali da ovde prisustvujem i da im istovremeno čestitam na izvanrednom uspehu i radu koji su obavili u njihovom poduhvatu, i želim uspeh ovoj Školi prirodnog prava ubuduće, koja mora da živi od danas pa do večnosti.

Dr ZORAN RAŠOVIĆ
profesor Pravnog fakulteta u Podgorici,
član Crnogorske akademije nauka i umjetnosti

Poštovani profesore Peroviću,
Poštovani profesore Orliću,
Poštovano radno Predsedništvo,
Koleginice i kolege,
Dragi prijatelji

Skoro četvrt vijeka, naoružani dovoljnom rezervom argumenata, sastajemo se da porazgovaramo, da pretresemo, razaberemo i sa svake strane detaljno obrazložimo sve što je od prava u našim zemljama niklo, kako je i zašto nicalo, kako se i zašto razvijalo. Brojni su svjedoci toga posla, njegova prostranstva. Toliko godina imamo ugodnu priliku i čast da u ovoj Školi pokažemo rezultate naših poslova. Građa je skupljena u stvarnom životu a razrađena u stotine hiljada stranica *Pravnog života*. Tako se možemo uvjeriti u ogromnost rada saradnika Kopaoničke škole na izvršavanju visokom voljom dodijeljenog zadatka. Ja imam radost da i ovom prilikom svjedočim o tome.

Četvrt vijeka nakupilo je znatnu količinu pitanja za koja nam se činilo vrlo korisnim saslušati mišljenja takvih stručnih ljudi kao što su saradnici ove Škole. Argument je sasvim ubjedljiv. Savjetovanje sa našim ovdašnjim prijateljima, pravnicima, od kojih mnogi zauzimaju najviša mjesta u nauci je privilegija. Ne sumnjam u zdrava zrna naših radova za koja će dobro biti

da se uzmu u pretres, i to u pravnoj struci vještih ljudi sa teorijske i praktične strane. I ukoliko se, razumije se, pravde i zakona tiču, po duši i savjesti.

Dragi prijatelji, sazrijeva ova Škola. Zaslužila je, zajedno sa njenim čelnicima, vrh Kopaonika i to onaj Pančićeve, gdje čovjek osjeća potpunu mogućnost da se podigne u vazduh i da poleti kud god hoće. Bez ove Škole naš životni sastav bi bio mnogo prazniji. Ona nas stalno vraća i na zaboravljene puteve, velike puteve.

Uvaženi profesore Peroviću, cijenjeni prijatelji Kopaoničke škole prirodnog prava, molim vas da primite uvjerenje o dubokom poštovanju koje mi čini čast da budem neraskidivi dio ove velike Škole. Njeno imanje je neprikosnoveno i sveto. Naša volja sama po sebi traje, onako isto snažna kao što je ispočetka bilo. To je odgovornost i pravo ove velike prirodne Škole.

ANDREW POTE
advokat iz Oksforda i Londona

*Gospodine predsedavajući,
Uvaženi gosti, prijatelji i kolege*

Pozdravi iz Velike Britanije. U nekim delovima Evrope trenutno nije baš popularno biti Britanac. Ali nemojte se brinuti zbog toga, mi smo navikli da budemo sami, samostalni, i u stvari, volimo da budemo drugačiji. Ali, mogu reći u vezi sa dobrodošlicom koja mi je ukazana ovde, da Kopaonik i dalje pruža dobrodošlicu Englezima. Hvala vam što ste me pozvali da učestvujem u radu vaše konferencije po drugi put.

Prošle godine sam imao privilegiju da se obratim skupu na zatvaranju konferencije, a oni koji su sumnjali u ono što sam tada rekao, koji su sumnjali u obavezu koju sam preuzeo tada, evo me ponovo ovde. Nadam se da ćete uživati u ovoj konferenciji i da ćete iskoristiti priliku koja vam se ukazuje da diskutujete i razmatrate razne referate i da učestvujete u punoj meri u ovoj izvanrednoj prilici koju svi imate.

Nisu mi poznati odgovori na pitanja koja postavlja moj učeni prijatelj sa Univerziteta u Beogradu, ali znam ovo – da mi svi snosimo odgovornost za ono što radimo. Sudije su odgovorne u skladu sa zakonom za spro-

vođenje pravde i pravednosti. Advokati imaju odgovornost i odgovorni su da rade na rešavanju predmeta koji su im povereni na najbolji mogući način, a profesori i predstavnici akademske zajednice imaju posebnu odgovornost prema svojim studentima. Kao što je već rečeno, studenti su naša budućnost. Ali, pre svega, imamo odgovornost za svoje greške koje svi činimo tokom života.

Nadam se da ćete uživati u ovoj konferenciji, uživajte u aktivnostima konferencije, a zahvaljujem se i prevodiocima koji omogućavaju naše učešće ovde.

*Dr JAMES KLEBBA,
profesor Pravnog fakulteta, Univerzitet Loyola,
New Orleans, SAD*

Veoma mi je drago što mogu ponovo da vam se obratim. Ovo mi je peti put da prisustvujem Kopaoničkoj konferenciji od 2004. godine. Ja sam profesor prava na Loyola Univerzitetu u New Orleansu.

Danas želim da vas informišem o jednoj jedinstvenoj mogućnosti za mlade pravnike iz Srbije. Radi se, zapravo, o stipendiji koja se pruža, mnogi među vama možda će biti zainteresovani. Međutim, možda iz raznih finansijskih razloga ne možete to sebi da priuštite. Mi na našem Univerzitetu Loyola imamo obezbeđenu stipendiju samo za pravnike iz Srbije. Ovo uključuje troškove nastave i životne troškove kojima su obuhvaćeni troškovi prenošenja osiguranja, troškovi nastave i obroci. Mislim da malo pravnih fakulteta ima ovako velikodušnu stipendiju koja je namenjena specijalno studentima iz Srbije. Ovu stipendiju finansira porodica Gregorija Rusovića, jedne porodice koja potiče iz Srbije a koja se u međuvremenu obogatila poslujući u oblasti špediterstva. Gregori Rusović je u isto vreme i počasni konzul za Srbiju u oblasti New Orleansa. Ako ste zainteresovani da se detaljnije informišete o ovoj stipendiji koja vam se pruža, molim vas dajte mi vaše vizit karte i ja ću vam kasnije dostaviti tražene informacije. Ako niste srpskog državljanstva takođe postoji mogućnost da vam se obezbedi ovakva stipendija, ali ne identična, ne ova koja je namenjena strogo licima srpskog državljanstva. Za vas koji ste poznavali nedavno preminulog profesora Pravnog fakulteta Obrada Stanojevića, želim da vas informišem da je on dao veliki doprinos ostvarivanju ove stipendije.

*Dr LINDA D. ELROD,
profesor Pravnog fakulteta, Univerzitet Washburn*

Htela bih da se zahvalim uvaženom profesoru Peroviću, uvaženom profesoru Orliču, a naročito bih se zahvalila profesorki Olgi Jančić na ljubaznom pozivu da prisustvujem ovoj 24. konferenciji na Kopaoniku.

Kada sam prvi put bila pozvana morala sam da izvadim mapu i da potražim gde se nalazi planina Kopaonik, mada sam znala gde je Srbija, ali nisam znala za planinu. Moram da kažem da izgleda veličanstvenije nego što sam očekivala. Izuzetno mi je drago što mogu da prisustvujem ovoj konferenciji koja je posvećena odgovornosti jer živimo u doba kada malo ljudi preuzima odgovornost za ono što čini, a mislim da konferencija koja je posvećena pravu i odgovornosti predstavlja jedan izuzetno značajan događaj u ovom trenutku, u ovo vreme istorije.

Kažu da ne pamtimo dane, već da pamtimo trenutke. A ova nedelja je prepuna brojnih trenutaka koje sam doživela. Prvi prizor je kad sam videla Kopaonik, zatim hotel koji je bolji nego što sam očekivala. Ja sam odlazila na skijališta, ali moram da kažem da ona nisu tako prekrasna. Zatim, ceo događaj prilikom otvaranja konferencije, taj intelektualni podsticaj i programi u okviru kojih su ljudi izložili tako učene ideje i razmišljanja. Zatim sam imala priliku da vidim kako se priprema vaša kuhinja, ali što ću svakako upamtiti za svagda, to su topla osećanja, toplina ljudi koje sam upoznala na ovoj konferenciji. Naravno, pamtiću i sve prijatelje koje sam stekla na ovoj konferenciji. Hvala još jednom što ste mi omogućili da ovde učestvujem.

*Dr PENNY BOOTH,
profesor Pravnog fakulteta u Mančesteru*

Poštovani prijatelji i kolege

Kopaonik je porodica. U ovoj porodici članovi su dobrodošli a kada nismo zajedno, držimo jedni druge u svojim srcima. A sada pokušaću da govorim na srpskom. Hvala vam što ste me pozvali i veoma mi je drago što sam ovde na Kopaoniku. To je čast za mene. Zahvalna sam organizatorima.

*Dr ZEHRA ODYAKMAZ,
profesor Fakulteta za upravne nauke
Gazi univerzitet u Ankari, Turska*

Uvaženi učesnici skupa

Na ovoj konferenciji učestvujem već deset godina. Ponekad pomislim: ovo što dobijam dolaskom na ove susrete je, prvo, što imam divne prijatelje, uspostavila sam dobra prijateljstva na Kopaoniku, imam uvažene prijatelje iz Srbije i takođe iz drugih zemalja, a drugo, imam veoma bogatu biblioteku u svojoj kancelariji, a to su sve knjige koje sam ponela odavde. Ti dragoceni tomovi su u mojoj kancelariji, u mom kabinetu, i moji prijatelji profesori to pregledaju, čitaju. Zaista se iznenade koliko je ovo dragocena konferencija i kako su napisani dragoceni članci. I treće: teme koje nam se šalju svake godine su izuzetno važni koncepti, kao: pravo i kultura, pravo i budućnost ljudi, pravo i vreme, integracije, prostor, odgovornost, i takođe me usmeravaju u pripremama za druge radove i druge konferencije, za druge nacionalne i međunarodne skupove. Ovi veoma vredni i dragoceni radovi, važni koncepti, imaju značenja ukoliko se sprovode u pravnoj državi. Tako da, kada se nama pošalju ovakvi koncepti, mi smo motivisani da pripremamo i da pišemo nove radove, pa takođe postajemo i dobri proizvođači. A kada dođemo ovde i slušamo druga izlaganja, puni energije odlazimo natrag u svoje zemlje i nastavljamo da ta dobra znanja prenosimo na druge. Ja sam ovde zaista motivisana, i pisanjem i slušanjem drugih prijatelja. Eto, to su vrednosti koje ja ovde dobijam svake godine. Zahvaljujem se pre svega profesoru Perovuću, profesoru Orliću, i Izvršnom odboru koji su nas sve ovde okupili i okupljaju nas svake godine. Puno vam hvala.

*Dr WALTER PINTENS,
profesor Pravnog fakulteta Leuven u Belgiji*

*Uvaženi profesor Peroviću,
Uvaženi profesore Orliću
Dame i gospodo*

Želim da vam se zahvalim na pozivu da se uključim u rad ove Kopaoničke konferencije po drugi put. Zahvaljujem se na privilegiji koja mi je

ukazana time što mogu da se obratim ovoj cenjenoj publici. Uveren sam da vam se obraćam i u ime drugih učesnika ako vam kažem koliko uživamo u vašem gostoprimstvu i ljubaznosti. Nikada nećemo zaboraviti dane provedene na Kopaoniku, jer ovo nam je, praktično, glavni događaj 2011. godine. Ovde slušamo jedni druge i učimo jedni od drugih, i u duhu tolerancije razmenjujemo naša mišljenja. Vodi se dijalog između pravnika i profesora, vodi se dijalog između onih koji su predavači i onih koji rade na teoriji, a to je od izuzetnog značaja.

Mi, kao pravnici, imamo posebnu odgovornost da radimo na poboljšanju naših kodifikacija i prakse kako bismo obezbedili bolju zaštitu onih kojima je potrebna da bismo bolje služili društvu i obezbedili pravdu. Stoga, nikada ne smemo da zaboravimo poznate reči koje je izrekao jedan francuski pravnik – pravo ne postoji samo za sebe već radi čovečanstva. I ja mislim da je upravo to duh u kojem se odvija ova konferencija. Najsrdačnije vam se zahvaljujem i želim srećan Božić i srećnu Novu godinu.

NIKOLA AVRAM
*predsednik Upravnog odbora MK Group,
Mountain Resort, Kopaonik*

Poštovane dame i gospodo

Želim vam dobrodošlicu, želim da zahvalim Kopaoničkoj školi prirodnog prava što je opet sa nama i obećavam da ćemo sledeće godine napraviti jedan veliki parti za dvadeset pet godina. Hvala i uživajte.

UVODNA REČ

SLOBODAN PEROVIĆ

PRIRODNO PRAVO I ODGOVORNOST

Poštovani predstavnici Pravednog prava

*Vi, koji na ovom vrhu prirode, gradite Dvadeset četvrti životopis
Univerziteta pravde iskazan matičnim rečima
Universitas iuris naturalis Kopaonici*

*Odazvanici kulture mira, sveopšte tolerancije i samosvesne
disciplinovane slobode koja u ustanovi Odgovornosti nalazi
svoju racionalnu simetriju*

*Prijatelji koji dolazite sa različitih delova sveta budite ubeđeni
da ste došli u svoj naučni domus u kome su svi prvi među jednakima,
jer nas sve zajedno spaja racionalna koncepcija prirodnog prava
na kojoj su zasnovana i proklamovana prirodna (ljudska) prava
kodifikovana od strane Ujedinjenih nacija i drugih međunarodnih
asocijacija i integracija*

*Dame i Gospodo, srodnici po vokaciji i trajnosti
naše pravničke izvornosti*

Podsećanje

Pre godinu dana, u našim tradicionalnim decembarskim danima, okupila nas je opšta tema *Pravo i prostor*, a godinu dana ranije, bila je tema *Pravo i vreme*.

Uvodna reč prof. dr Slobodana Perovića, osnivača Kopaoničke škole prirodnog prava, na otvaranju plenarne sednice Dvadeset četvrtog susreta Kopaoničke škole prirodnog prava koja je održana 13. decembra 2011. godine, sa opštom temom *Pravo i odgovornost*. Tekst ove usmene reči zabeležen je stenogramom i audiotehnikom, tako da se ona ovde objavljuje onako kako je bila usmeno izgovorena.

Redakcija je zamolila Autora, preglednosti radi, da označi podnaslove u tekstu, nadajući se da time nije narušen kontinuitet izlaganja. Pri tome, Autor je, pored jezičke redakcije, odredio i naslov teksta, na čemu mu Redakcija zahvaljuje.

Dakle, vreme i prostor predsedavali su našim mislima o ovim suštinski nedokučivim prirodnim pojavama. Počev od Aristotela koji je postavio pitanje da li vreme i prostor uopšte postoje, pa preko brojnih filozofskih autoriteta (pomenimo samo Njutna i Kanta) i njihovih različitih opažanja i ispitivanja, i tako sve do naših dana.

Kada je reč o pravu i njegovoj vremenskoj i prostornoj dimenziji, postavili smo određene zaključke u skladu sa našim Heksagonom i to publikovali u vidu Završnih dokumenata koji su uvećali pravnu literaturu u ovoj oblasti. Tom prilikom, označili smo izvesna opšta mesta i tačke vezivanja mnogih čestica koje su sastavile okean pravednog prava.

Razume se, nismo otkrili suštinu ove dve večne prirodne pojave, njihovu svrhu postojanja ili nepostojanja, već samo njihovo spoljno i vidljivo kvantitativno obeležje – računanje vremenskih jedinica i čulni prostor koji nas okružuje. I ništa više od tog racionalnog akta i empirijskog fakta. Jer, kada bi ljudsko saznanje otkrilo sva bitna svojstva vremena i prostora, otkrilo bi i sve prirodne tajne zemaljskog i vasijskog prostora koje za savremenog čoveka ostaju trajno nedokučive.

Sve ovo, u ovim uvodnim rečima, istakao sam samo radi podsećanja na pređeni put, i da bi u nekoj vrsti kontinuiteta započeli i ovogodišnju temu *Pravo i odgovornost*. Jer, i ustanova odgovornosti jedna je od značajnih mesta u opštem mozaiku pravne nauke, zakonodavne dogmatike, prakse i »sile« života uopšte. Dakle, da počnemo sa izlaganjem ovogodišnje teme.

Dva stuba

Pravo i odgovornost, dve su reči neprestane, dve oznake prostora i vremena na univerzumu prošlosti i zbilji sadašnjosti, dva su stuba kulture razuma kojom se gradi humana budućnost.

U tom dvostvu prostiru se polja pozitivnog prava i prirodnog prava.

Sva obeležja ova dva sistema, njihova izvorna razdvojenost, ali i međusobna uslovljenost i praktična komplementarnost, odražavaju se i na ustanovu Odgovornosti. Ona danas, obogaćena životom više od dva milenijuma, svojom moralnom i pravnom organizacijom, ispoljava dostignuti stepen individualne i opšte civilizacije.

Pravo kao kulturni čin uvek je sastavljeno iz dva osnovna svojstva: transcendentnog i imanentnog svojstva. Prvo je apriorno, univerzalno i

apsolutno, a drugo je posteriorno, empirijsko i relativno. Transcendentno svojstvo izražava apsolutnu ideju prava koja mu obezbeđuje stalnost i univerzalnost, dok se empirijskim svojstvom ispoljava pozitivno pravo koje je prostorno i vremenski relativno i promenljivo. Otuda, ono je i nacionalno, a transcendentno pravo je nadnacionalno.

Kompozicija

U spoljnom svetu, pravo se nikada ne predstavlja apsolutnim prisustvom samo jednog svojstva. Ono je uvek u kompoziciji oba svojstva, u njihovoj ravnoteži ili neravnoteži, što zavisi od stupnja opšte kulture jedne zajednice.

Odnos između pozitivnog i prirodnog prava može se posmatrati sa različitih strana njihovog izvora, dejstva i praktične primene. Prirodno pravo kao pravo pravedno po *sebi*, nikada i nigde nije bilo postavljeno kao celovit sistem prava koji bi se primenjivao po metodu pozitivnog prava. Prirodno pravo deluje kao neka vrsta modela ili uzora, kao kriterijum i meta poređenja za ocenu pozitivnog prava u smislu njegovih dobrih ili rđavih rešenja. Na toj osnovi počivaju stalne modifikacije i reforme pozitivnog prava.

Skala podnošljivosti

Međutim, proces revizije pozitivnog prava može ići i drugim pravcem koji se čak udaljava od prirodnog prava i tada pozitivno pravo kao rezultat volje ili samovolje manjine ili pojedinca, postaje nepravedno pravo (po Radbruhu – podnošljivo nepravedno ili nepodnošljivo nepravedno) koje završava u poplavi antiprava. Da li će se jedno pozitivno pravo naći na putu pravednog ili nepravednog prava, to zavisi od filozofskog opredeljenja, ekonomske i političke konstitucije, moralne emancipacije.

Trostruki odnos

Polazeći od izložene antinomije ali i komplementarnosti pozitivnog i prirodnog prava, odnos između pozitivnog i prirodnog prava mogao bi se izraziti sledećom triparticijom: 1) prirodno pravo je supstrat i uzor pozitivnom pravu; 2) prirodno pravo je supsidijarni neposredni izvor prava; 3) prirodno pravo je korektivni faktor u primeni pozitivnog prava. Skraćeno

govoreći, prirodno pravo je uzorno, supsidijarno i korektivno u odnosu na pozitivno pravo.

Kada je reč o prirodnom pravu kao uzoru pozitivnom pravu, treba naglasiti da veliki broj ustanova i kategorija prirodnog prava ima svoj izvor u prirodnom pravu. Tako, na primer, najveći deo obligacionih ugovora počiva na pravilu jednake vrednosti uzajamnih prestacija, i to pravilo zaštićeno je brojnim sredstvima obligacionog prava, kao što su zaštita u slučaju fizičkih mana i evikcije, prekomernog oštećenja i drugih vrsta lezije, klauzule *res sic stantibus*. Isto pravilo ekvivalencije može se pratiti i u materiji naknade deliktne štete gde se primenjuje princip integralne naknade. Jednom rečju, sve su to pojavni oblici primene komutativne i distributivne pravde koji čine osnovna obeležja prirodnog prava. U stvari, celo pozitivno pravo je samo težnja da ono postane pravedno pravo.

Kao drugu tačku u ovoj triparticiji treba pomenuti da je prirodno pravo u određenim slučajevima supsidijarni neposredni izvor prava i to u slučaju tzv. pravnih praznina pozitivnog prava i kada se na konkretan slučaj ne mogu primeniti pravila analogije kao jednog od metoda tumačenja pravnih normi. Tada prirodno pravo u vidu pravičnosti postaje neposredni izvor prava. To pravilo ima svoju opštu istorijsku dimenziju koja je našla mesta i u našoj pravnoj tradiciji (Srpski građanski zakonik od 1844, Bogišićev građanski zakonik od 1888). Isto pravilo će naći mesto i u Nacrtu budućeg Građanskog zakonika Srbije čiji su delovi publikovani u ovoj 2011. godini.

Treći odnos (pored uzornog i supsidijarnog) prirodnog prava prema pozitivnom, kao što je već rečeno, može se označiti kao korektivni. Naime, pravna norma, kao norma prostorne i vremenske opštosti nekada može zanemariti razliku koja postoji između dva slučaja na koja se ima primeniti. Tada, postavlja se pitanje kako pravnom normom regulisati određene društvene odnose, a da pri tome isključivi zahtevi formalno-pravne primene prava ne povrede osećanje pravičnosti, odnosno da isključivi zahtevi pravičnosti ne dovedu u pitanje princip pravne sigurnosti. Čini se, da rešenje leži u nekoj pravičnoj sredini, u tome da, s jedne strane, zakonodavac dozvoli primenu pravičnosti i drugih sličnih kriterijuma samo onda kada prirodna konkretnog pravila to dozvoljava, a s druge strane, u postupku primene takvih pravila, sud ne bi mogao dosuđivati neku svoju proizvoljnu pravičnost, već samo onu koja se objektivno iskazuje i utvrđuje. Ona će se u postupku primene prava, između ostalog, postići različitim načinima tumačenja pravne norme među kojima prevagu treba dati ciljnom tumačenju pravne norme.

S obzirom da smo teoriju triparticije više puta izlagali u ovim Uvodnim referatima, koja je našla mesta i u Deklaraciji Kopaoničke škole prirodnog prava iz 2002. godine (dakle to je pređena stranica ove Škole), ovde je nećemo dalje izlagati, već samo podsećanja radi u potrebnoj meri, kako bi ustanovu odgovornosti bolje sagledali u kontekstu pomenute teorije triparticije kojom se teži ostvarenju prava kao umetnosti o dobrom i pravičnom.

Živi svod

Izloženi dualitet prirodnog i pozitivnog prava po kome živimo i po kome upravljamo naša individualna i zajednička htenja, našu delatnost i vitalne potrebe, predstavlja u stvari jedan živi svod ispod koga se nalazi čitav horizont naše prosvetćenosti, obrazovanosti, društvene usklađenosti ili neusklađenosti. Ali, iznad svega, tu je smeštena i kultura mira i nekultura rata i sve vrste ucena i nasilja jednih u odnosu na druge.

Razume se, tu je smešteno i naše prirodno pravo na slobodu, jer sfera prava jeste sfera slobode, ali samo one slobode koja je samosvesna, racionalna, disciplinovana i ograničena jednakom slobodom drugih titulara slobode.

I po tome, nema slobode pod nasiljem i nema slobode bez odgovornosti. Shvaćena u racionalnom smislu, sloboda je nerazdvojna od odgovornosti kao stanja kažnjivosti.

Stepen ostvarenja

Da li će ustanova odgovornosti uspeti slobodu da smesti u okvire sveopšte multikulturalne tolerancije i da li će ona delovati kao odbrana na širem području svake protivpravnosti, deliktne i kvazi deliktne aktivnosti, počev od individualiteta, pa preko svih nacionalnih i međunarodnih asocijacija i integracija, sve do državnih institucija i njihovih saveza – to zavisi, pre svega i iznad svega, od stepena ostvarenja prirodnih prava čoveka koja su naročito posle Drugog svetskog rata, proklamovana i kodifikovana u okviru Ujedinjenih nacija i svih drugih miroljubivih integracija.

Pitanje je sad

Da li savremeni svet u liku država i međunarodnih organizacija snosi odgovornost što je ugroženo naše prirodno pravo na život i slobodu iz

kojih proističu i sva druga ljudska prava. Ta agresija se naročito ispoljava kroz sledeće pojave: nuklearna energija kao sredstvo za masovno uništavanje ljudi i prirode; genocid kao antiprirodna pojava; preteća ekološka katastrofa; emitovane bolesti; organizovani terorizam; ogromne svojinske razlike koje dovode do *bolesti gladi* od koje umire neshvatljivo veliki broj dece koja se nalaze na pragu života – samo su neke pojave koje govore o zakonskoj i moralnoj odgovornosti određenih subjektiviteta, nacionalnih, regionalnih, svetskih.

Plan izlaganja

Polazeći od ovih uvodnih pitanja i konstatacija, plan izlaganja u ovom referatu treba da obuhvati ustanovu odgovornosti u njenim brojnim aspektima, počev od njenog opšteg značenja, pa preko različitih vrsta odgovornosti, sve do zaključnih stavova u kontekstu dvojstva pozitivnog i prirodnog prava.

U tom smislu najpre će biti izložen opšti pojam odgovornosti, posebno sa stanovišta etičke odgovornosti u uslovima savremene tehničke i tehnološke civilizacije, a zatim pojedine vrste odgovornosti, kao što su moralna, ekološka i pravna odgovornost sa svojim brojnim vrstama koje uglavnom proizilaze iz prirode pojedinih pravnih disciplina kao i zbog poretka javnog poretka kao ustanove kojom se zaštićuju opšta dobra jedne zajednice.

Pored toga, odgovornost treba posmatrati i sa stanovišta brojnih međunarodnih dokumenata, konvencija i deklaracija donetih od strane Ujedinjenih nacija i drugih međunarodnih asocijacija i integracija, sve do ideje svetske federacije država.

Sve to, kao što je već rečeno, treba da bude sagledano, ne samo sa stanovišta pozitivnog prava, već istovremeno i optikom racionalne koncepcije prirodnog prava čija je evolucija bila predmet analize u ranijim Osnovnim referatima u radu Kopaoničke škole prirodnog prava.

Opšti pojam odgovornosti

Pošto smo izložili osnovne osobine pozitivnog i prirodnog prava i ukazali na njihove različitosti i komplementarnosti, potrebno je u tom kontekstu odrediti pojam odgovornosti, a zatim ukazati na brojna područja u

kojima se odgovornost javlja kao uslov i posledica sankcionisanog ponašanja određenih pravnih i moralnih subjekata.

Polazeći od opštosti ove ustanove, njene prostorne i univerzalne dimenzije, kao i njene prisutnosti gotovo u svim disciplinama prirodne i socijalne pravde i pravičnosti kao konkretizovane pravde, čini se, da bi je mogli definisati rečima:

Odgovornost je ustanova pravne, moralne i svake druge civilizacije, koja nastaje povredom odgovarajućeg pravila ponašanja koju prate unapred ustanovljene sankcije, a čiji su uslovi i sadržina primereni prirodi i vrsti povređenog dobra.

Ovako određena definicija odgovornosti, u svojoj dekompoziciji, ukazuje na sledeće elemente: 1. odgovornost je ustanova odgovarajućeg stepena civilizacije, prosvetljenosti i opšte kulture; 2. odgovornost je ustanova široke obuhvatnosti različitih oblika ispoljavanja organizovane društvenosti; 3. odgovornost je ustanova prirodnog i socijalnog, pravnog i moralnog poretka; 4. odgovornost je ustanova koja pretpostavlja povredu odgovarajućeg pravila ponašanja od strane određenog subjektiviteta; 5. odgovornost je ustanova kojom se izražava stanje kažnjivosti kroz unapred predviđene sankcije; 6. odgovornost je ustanova čije su sankcije prilagođene vrsti i značaju povređenog individualnog ili društvenog dobra.

Determinante

Posle ovih konstatacija može se reći, da različite društvene determinante određenog prostora i vremena, utiču na konstituciju odgovornosti u svim njenim dimenzijama – vrsti, opsegu, sadržini, načinu primene.

Drugim rečima, suštinu odgovornosti određuju svi oni činioci koji bitno utiču na opštu kulturu jedne zajednice, a to su naročito:

– stanje svesti i savesti u pogledu pravde i pravičnosti kao konkretizovane pravde;

– tolerancija kao sposobnost i znak duhovnog punoletstva i visokog stepena razuma, kao ustanova demokratske kulture zasnovane na sveopštoj harmoniji u razlikama po rođenju ili bilo kom legitimnom ubeđenju (međukulturna tolerancija, politička, klasna, rasna i verska tolerancija, nacionalna, jezička, materijalna, svojinska i ugovorna, tolerancija u svim oblicima poštovanja dostojanstva čoveka i njegovih neprikosnovenih prava);

- opšte stanje razvoja nauke kao sazajno-iskustvene discipline, religije kao nadiskustvenog učenja o najvišem biću i filozofije kao racionalnog sistema umnosti pogleda na svet i pitanja odnosa između mišljenja i bića, duha i materije;
- stanje moralne zasnovanosti, etičke kulture, tradicije i ustaljenih pravila ponašanja;
- ekonomska konstitucija u smislu izbora ekonomskog modela administrativne ili tržišne ekonomije i tržišnog poretka sa svim pojavnim oblicima takvog ustrojstva, a posebno svojine kao centralne ustanove društvenog i pravnog poretka;
- stanje političke zrelosti i prosvetćenosti u smislu poštovanja i razvoja demokratskih institucija u sistemu vladavine prava i pravne države, a posebno principa trodelne podele vlasti i nezavisnosti suda i sudijske funkcije;
- pravna, ekonomska i socijalna sigurnost na osnovu koje se formira pravna i moralna svest i poverenje u zajedničke norme ponašanja;
- stanje opšte obrazovanosti, umetnosti i intelektualne kulture uopšte, a posebno u vidu kreacije intelektualnih tvorevina u oblasti autorskog i pronalazačkog prava;
- socijalna kohezija u smislu sistemske i socijalne integracije;
- zaštita životne sredine i stanje ekološke etike, tačnije, ekološke filozofije;
- zaštita zdravlja kao uslova života i kao prirodnog prava svakog čoveka na onu vrstu zaštitu koja odgovara njegovim potrebama;
- radne navike i radna etika u smislu poštovanja radnopravne i socijalne pravde;
- stanje porodice i porodične strukture kao osnovne ćelije društva;
- kultura mira kao osnovna odrednica jedne zajednice koja se suprotstavlja različitim agresijama koje ugrožavaju život na našoj planeti, kao što su: preteća opasnost od nuklearnog i drugog oružja za masovno uništavanje ljudi, genocid, organizovani terorizam;
- stanje javnog mnjenja posebno na području medijske, naučne i stručne opservacije;
- stupanj tehničko-tehnološke obrazovanosti;
- stupanj ostvarenih prirodnih prava i principa jednakog postupanja sa jednakim stvarima.

Humana dimenzija

Kao što se vidi, ako skup pomenutih determinanti čini kulturni identitet jedne zajednice koja organizuje ustanovu odgovornosti shodno tom

identitetu i ukoliko je u svemu tome prirodno pravo ne samo misaona već i stvarna odrednica, onda će i Odgovornost dobiti svoju humanu dimenziju koja će predstavljati adekvat povređenog pravila ponašanja u različitim oblastima društvenog života.

A to znači, da od kulturnog identiteta jedne zajednice zavisi ostvarenje ili podnošljivo neostvarenje ili nepodnošljivo neostvarenje proklamovanih prirodnih prava, što daje osnova zaključku da u svetskim okvirima ovo vitalno pitanje međunarodne zajednice ne može biti rešeno u bliskoj budućnosti i taj proces se prostire na neodređeno vreme.

Na tom putu, samo organizovana umnost čovečanstva može otvoriti vrata humanoj budućnosti, a to znači potpunom ostvarenju ljudskih prava proklamovanih i kodifikovanih u čitavom mozaiku međunarodnih konvencija, povelja, deklaracija i drugim dokumentima, kao izrazu zajedničke savesti i pravde kao stožerne vrline.

Vrste odgovornosti

Imajući u vidu različite stepene uticaja pomenutih činilaca na kulturni identitet jedne zajednice, ustanova odgovornosti, od prvih pisanih izvora antičkog vremena, do savremene visokorazvijene tehničko-tehnološke civilizacije, kao i socijalnog i pravnog poretka, iskazala je neophodnost u svim sektorima organizovane zajednice u nacionalnim i međunarodnim okvirima.

To se, pre svega, odnosi na pravni i moralni poredak, a isto tako i ekološku etiku, ekonomsku konstituciju, filozofiju, nauku, religiju, porodičnu strukturu, radne navike, umetnost, obrazovanost i intelektualnu kulturu uopšte. U suštini, odgovornost je zavisna od stupnja ostvarenih prirodnih prava, njihovog legitimiteta i legaliteta postignutog u uslovima kulture mira.

Drugim rečima, sve ove determinante u jednom organizovanom društvu imaju neki svoj stepen i standard i upravo od visine tog standarda zavisi i širina polja ostvarenja proklamovanih građanskih, političkih, ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, koje neminovno prati i odgovornost za slučaj povrede određenog pravila ponašanja u različitim oblastima društvenog života.

Otuda proističu i različite vrste odgovornosti, kao što su: pravna, moralna i ekološka odgovornost, ekonomska, naučna i religijska odgovornost, državna, međudržavna odgovornost, kao i odgovornost međunarodnih organizacija i njihovih asocijacija i integracija.

Pravna odgovornost

Kada je reč o pravnoj odgovornosti, treba reći da se ona javlja gotovo u svim pravnim disciplinama, a naročito u građanskom i krivičnom pravu, porodičnom pravu, ustavnom i upravnom pravu, prekršajnom i finansijskom pravu, autorskom i pronalazačkom pravu, međunarodnom javnom i međunarodnom privatnom pravu. Razume se, tu su i druge discipline, uglavnom izvedene iz pomenutih matičnih disciplina ili su interdisciplinarnog karaktera.

U svakom slučaju, ustanova odgovornosti, u prošlosti i sadašnjosti, u nacionalnim granicama i komparativnom svetu zakonodavstva, prakse i pravne nauke, zauzima jedno od centralnih mesta koje je prilagođeno prirodi odgovarajuće pravne discipline. S obzirom na širinu polja primene ustanove odgovornosti, ovde ćemo pokušati samo da ukažemo na osnovne pravce ove ustanove, i to uglavnom u oblasti klasičnih pravnih disciplina.

U tom smislu, biće izloženo pitanje: 1. građanskopravne i moralne odgovornosti; 2. odnos građanskopravne i krivične odgovornosti; 3. ugovorne i deliktne odgovornosti; 4. osnovi deliktne odgovornosti; 5. odgovornost države i međunarodnih organizacija; 6. odgovornost zbog povrede javnog poretka; 7. ekološka odgovornost, kao i druga pitanja koja su u neposrednoj vezi sa pomenutim vrstama odgovornosti. Sve to, ponovimo još jedanput, u svetlu komplementarnosti pozitivnog prava u odnosu na prirodno pravo, kao pravo pravedno *po sebi*, što čini njegovu apriornu svrhu, koja, svojom univerzalnošću obuhvata i kontekst odgovornosti u različitim oblastima društvenog i pravnog života.

Građanskopravna i moralna odgovornost

Istorija pravne civilizacije stoji pred jednom istinom: ugovor i delikt dve su grane istog drveta života. Akt voljni i akt nevoljni, čin dozvoljen i čin nedozvoljen. To su sastavni delovi čitavog horizonta ljudskih obaveza. Za Gajeve Institucije, ugovor i delikt su *summa divisio* svih izvora obaveza, svih odnosa koji se, po načinu matematičke proporcije, izražavaju jurištičkom formulom pravne veze koja jednu stranu ovlašćuje da zahteva od druge strane, da ova nešto preda, učini ili se uzdrži od nekog činjenja. U toj

sintezi – *dare, facere* i *non facere*, smeštena je čitava sadržina jedne životne neophodnosti koja se zove obligacija.

Ali nije samo drevni i pravnički Rim, tu neophodnost stavio pod svoju optiku. Učinila je to i helenska filozofska misao, pre svih, filozofija Aristotela i njegovih sledbenika. Jer, saglasnost volja, kao i naknada prouzrokovane štete, nisu samo pravne kategorije, već su one istovremeno i norme pravičnosti kojima se iskazuje i označava i određeni moralni stav. Očigledno, postoji tu neka proporcija odnosa.

Svest o obaveznosti ispunjenja date reči zasniva se kumulativno na moralnosti i propisanoj legalnosti u materiji ugovorne odgovornosti. U stvari, svako htenje ugovorne volje, da bi došlo do stepena moranja, potrebno je da je prati neka moć prinude. Prema tome, volja ugovornika, bez moći pravne ili moralne prinude, ne može da stvori ugovornu obavezu.

Kada su te dve moći prinude podudarne i izražene pravnom dogmatikom, onda je to znak visokog stepena primerenosti pravne norme moralnom faktu. Tada prinudna pravna norma istovremeno izražava i moralni imperativ tako da dolazi do njihovog integriteta – etički minimum. Kao što se vidi u jednom ugovoru poštovanje date reči u velikoj meri zavisi od usklađenosti pravnog i moralnog poretka. Otuda i princip *pacta sunt servanda*.

U suštini, isto pitanje se postavlja i kod deliktne štete. Prouzrokovanje štete nedozvoljenom radnjom ili propuštanjem, takođe ima svoju pravnu i moralnu dimenziju. Jer, svako je dužan da se uzdrži od postupka kojim se može drugome prouzrokovati šteta. Princip *alterum non laedere* bio je postavljen još u rimskoj Stoičkoj školi koja je moralne vrednosti podigla na viši nivo društvenog standarda.

Prema tome, sve strane u obligacionom odnosu, bez obzira da li je u pitanju ugovorni ili deliktni odnos, dužne su da izvrše svoje obaveze i odgovorne su za njihovo ispunjenje, kako sa stanovišta moralne tako i sa stanovišta pravne norme.

Jednakost odnosa

Na ovaj način, kod pitanja građanskopravne i moralne odgovornosti moramo se uputiti opštem pojmu pravde kao potpune i »stožerne vrline« koju čine komutativna i distributivna pravda izložena pre svega u radovima Aristotela.

Za Aristotela, pravedno se uvek nalazi u nekoj proporciji, a proporcija znači jednakost odnosa. Sa tog stanovišta, pravičnost može biti ili komutativna ili distributivna – *iustitia commutativa* i *iustitia distributiva*.

Kada se pravičnost postiže apsolutnom sredinom putem aritmetičke proporcije, kada se, dakle, od štetnika oduzima upravo onoliko koliko iznosi šteta i ta vrednost prenosi na oštećenog, onda je to *komutativna pravda*.

Međutim, kada se pravičnost postiže putem geometrijske proporcije koja uzima u obzir prirodu i osobenost ličnosti, kada se, dakle, članovima zajednice uvažava njihova vrednost, zasluga i neka druga individualnost, onda je to *distributivna pravda*.

Komutativna pravda zasnovana je na etičkom principu jednakog postupanja sa jednakim stvarima odnosno nejednakog postupanja sa nejednakim stvarima, srazmerno njihovoj nejednakosti. Postupajući po zakonu formalne logike, sve što je u skladu sa ovim principom predstavlja pravdu i sve što odstupa od njea kvalifikuje se kao nepravda. U postupku primene pravnih pravila, ovako koncipirana pravda izražava se aritmetičkom proporcijom i svaka strana u određenom pravnom odnosu dobija podjednako, ostvarujući jednakost onoga što daje sa onim što prima. U stvari, suština je u ekvivalentnosti prestacija, ono što se u rimskoj kompilaciji izražava formulom *do ut des*.

Ovako shvaćena pravda, primenjena na ugovor i delikt znači sledeće: kod svih dvostranih ugovora obaveze stranaka postavljene su u odnos jednakosti; kod svih deliktних radnji važi princip integralne naknade, tj. lice koje je drugome prouzrokovalo štetu, snosi odgovornost da je naknadi u integralnom smislu.

Individualna svojstva

Komutativna pravda ne uzima u obzir individualna svojstva aktera konkretnog odnosa, bitno je da se ovde pravda postiže izjednačavanjem. Zato sudija, prema rečima Aristotela, kada dođe do spora, ljudi pribegavaju sudiji koji ponovo uspostavlja jednakost tražeći po aritmetičkoj proporciji, sredinu između »prevelikog i premalog«, uzima u obzir distributivnu pravdu koja vodi računa o individualnim svojstvima određenog subjekta (svako dobija srazmerno svojim zaslugama). Stoga, *ići sudiji znači ići pravdi*, jer po rečima Aristotela sudija treba da bude oličenje pravednosti.

Posle ovih pet antičkih reči kojima se izražava čitava civilizacija sudstva, postavlja se pitanje da li one danas mogu da opstanu pred agresijom

naoružane nepravde, nasilja, dogmatske netolerancije, političke i svake druge ucene.

Polje prava i pustinja neprava

Sudijska nezavisnost i nepristrasnost neminovna je pretpostavka ustanove sudstva. Pitanje nezavisnosti sudije nije samo pravno pitanje, to je pitanje opšte kulture jedne zajednice. U tom širem krugu zbivanja prava i pravde, princip nezavisnosti sudije predstavlja demarkacionu liniju koja deli polje prava od pustinje neprava.

U uslovima nepravne države, gde je legitimitet i legalitet prava ispod dozvoljenog stepena društvene tolerancije, gde vladavinu prava zamenjuje vladavina samovoljnog fakta – vlasti, strasti ili interesa pojedinačnog ili grupnog, gde se eliminiše načelo podele vlasti i ceo život svodi na politički monizam i njegovu strogu hijerarhiju, tu se sudijska nezavisnost svodi na zavisnost od partijske, a ne zakonske odluke. Takva zavisnost pretvara sudiju u derivat jednosmernog naloga (političkog, nacionalnog, rasnog ili klasnog) na različitim meridijanima ovoga sveta, bez obzira na skrivalice demokratske, suverene, slobodne itd. države – i sudija tada objektivno nije u stanju da primeni pravedno pravo.

Brodolom

U toj pretpostavci pravo doživljava brodolom, a s njim tone i princip nezavisnosti sudije zajedno sa antičkim rečima Aristotela »ići sudiji znači ići pravdi«. Umesto tih potonulih reči, na površini pliva dogmatska netolerancija sa rečima »ići takvom potonulom pravu i takvom sudiji znači ići nepravdi«.

Pravna država

Naprotiv, kada se demokratski princip, ne samo proklamuje već i ostvaruje u tolerantnoj meri, kada se organizuje po načelu legitimne ustavnosti i zakonitosti, po principima komutativne i distributivne pravde, tada se nezavisnost sudije obezbeđuje atributima pravne države i on postaje organski deo pravne države.

Viša kultura pravednog prava, u izvoru i u primeni, ispoljena racionalnom (umnom) koncepcijom prirodnog prava, opominje, ukazuje i uči

nas, da sudijskoj nezavisnosti i odgovornosti treba otvoriti šire prostore, jer pravo je fenomen dobrog i pravičnog, a nije niti može biti, samozvani fakt nasilne volje jednih u odnosu na druge.

Otuda, sudija je u izricanju pravde nezavisan od bilo koje vlasti, osim vlasti legitimnog (pravednog) zakona. Sudija je ličnost javnog poverenja. Vršenje sudijske funkcije ne može biti predmet nedostojnih uticaja, podsticanja, pritisaka, pretnji ili intervencija, direktnih ili indirektnih, od strane bilo koga i iz bilo kojih razloga.

Uzajamnost

Vraimo se, za još nekoliko trenutaka, opštoj vrednosti pravde jer ona je jedan od »najsajnijih« pojmova našeg duhovnog univerzuma. U stvari, komutativna i distributivna pravda, svaka za sebe, čini zaseban filozofski pojam i posebnu logičku celinu. Međutim, kada se one stave u funkciju prakse i konkretnog pravnog života, čini se, da one moraju biti komplementarne i delovati u nekom obliku filozofsko-praktične simbioze. Ceo pravnički svet je tu, da nam potvrdi ovu konstataciju. Dok komutativna pravda obezbeđuje jednakost odnosa u smislu ekvivalencije prestacija, distributivna pravda unosi u polje ugovorne i deliktne odgovornosti *duh života* i omogućuje da princip komutativne pravde bude primenjen onako kako to u uslovima društvenosti dolikuje *dostojanstvu* čoveka, a ne računskoj tehnici brojkama i njihovim proporcijama.

Konstatacije

Celokupna prošlost pravne i moralne odgovornosti upravo je izgrađena na takvom susretu ove dve pravde. I to ne samo prošlost, već i odgovornost organizovana *de lege lata*. Razume se, da mesto susreta ove dve vrste pravde zavisi od prostorno vremenske dimenzije koja određuje i njihov međusobni odnos.

Bez obzira na šire ili uže polje njihove primene u istoriji ugovornih ili deliktних obaveza, bitno je primetiti, da one, kod prosvećenih naroda, nisu nikada bile shvaćene kao dogma sistema odmazde (sistem taliona), toliko karakteristična za period kulturnog detinjstva u razvoju moralne i pravne civilizacije. Ona je razvojem i dejstvom ljudskog razuma, bivala sve bliže bogatstvu života, tako da se u savremenom pravu komutativna pravda pri-

menjuje, ne samo po načinu matematičke radnje, već i po načinu pravno relevantnih osobenosti lica koja se javljaju u ulozi poverioca i dužnika. To je upravo zasluga distributivne pravde do koje se dolazi dubljim i ciljnim načinom interpretacije njenog pojma. Jer, ova je pravda »naša ljudska pravda« koja vodi računa o individualnim svojstvima odgovornog lica, da bi upravo njenim posredstvom došli do adekvatne primene komutativne pravde, a to znači potpune pravde.

To bi ukratko bilo ono što sam pokušao da izložim kada je u pitanju odnos pravne i moralne odgovornosti, a sve kroz optiku ove dve vrste pravde i pravičnosti kao individualizovane pravde.

Odnos građanskopravne i krivične odgovornosti

Međutim, kada je reč o pravnoj odgovornosti, potrebno je da se ukratko zadržimo na odnosu građanskopravne i krivične odgovornosti. Obe odgovornosti imale su bogatu evolucije od antičkog do našeg vremena. Tako, pravo prvih pisanih izvora evropske pravne civilizacije, za učinjeni delikt nije poznavalo naknadu štete kao reparaciju u današnjem smislu, već je to pravo znalo za privatnu osvetu putem načela »isto za isto« (sistem taliona), i kasnije, privatnu kaznu, koja, takođe, nije značila naknadu štete u savremenom smislu, već otkup za odustajanje od osвете.

Ipak, evolucija deliktne odgovornosti napustila je ovaj pravni sistem popravljanja štete i sve je više prihvatila naknadu kao organizovanu pravnu sankciju za učinjeni delikt, gde je uticaj i razvoj pojma krivice imao neobično važnu ulogu.

Tako u rimskom pravu već sredinom III veka stare ere, uspostavljeni su temelji naknade štete kao reparacije i ta prelomna tačka u razvoju ove vrste odgovornosti vezuje se za *Lex Aquilia* po kome je delinkvent dužan da plati oštećenom određenu vrednost i ta plaćena suma nije kazna već naknada štete.

Istovremeno sa razvojem naknade štete u Akvilijanskom smislu, treba pomenuti i evoluciju odgovornosti za štetu koja se zasniva na krivici učinioa. Tek se u klasičnom rimskom pravu postepeno uzima u obzir krivica učinioa (kulpozna odgovornost), da bi u Justinijanovom pravu subjektivna odgovornost na bazi krivice izborila potpunu prevlast nad ostacima odgovornosti za kustodiju – razvoj stepena krivice, dolus i culpa.

Puni smisao, odgovornost na bazi *krivice*, dolazi s početka XIX veka kada je pod uticajem individualističke filozofije bila shvaćena kao neophodni uslov svake naknade. To se naročito izražava rečima »ne obavezuje na naknadu sama šteta, već krivica« (Jering). Ova formula simbolizuje vekovnu evoluciju krivice kao uslova i osnova građanskopravne odgovornosti, počev od Akvilijanskog zakona o šteti, pa sve do druge polovine XIX veka, kada je pored krivice stupila na scenu odgovornost bez krivice tj. objektivna odgovornost za opasne stvari i opasne delatnosti.

Razdvojene celine

Građanskoprava i krivična odgovornost, pored zajedničkih tačaka u njihovom istorijskom razvoju, danas su to dve veoma razdvojene celine koje se razlikuju, kako po svojoj prirodi, tako još više po svrsi stanja kažnjivosti.

Bitne razlike se ogledaju u širini kruga odgovornosti; različitim izvorima odgovornosti; različitosti svrhe odgovornosti; različitim obeležjima naknade i novčane kazne; različitim individualitetima odgovornosti; različitim efektima procesno-pravne prirode.

Širina polja građanskopravne odgovornosti daleko je veća od kruga krivične odgovornosti gde važi princip da nema krivične odgovornosti bez konkretnog zakonskog određenja, dok kod građanskopravne odgovornosti važi opšte pravilo da svako treba da se uzdrži od postupka kojim bi drugome naneo štetu. Dakle, krivična odgovornost je ograničena pravilom *nullum crimen, nulla poena sine lege*, dok je građanskopravna odgovornost postavljena na uopšten način prema pravilu »ko drugome prouzrokuje štetu dužan je da je naknadi«.

Pored razlikovanja ove dve vrste odgovornosti u pogledu širine kruga njihove primene, kao i razlikovanja njihovog izvora nastanka, posebno se ističe razlika u pogledu njihove svrhe postojanja. Opšta svrha propisivanja i izricanja krivičnih sankcija je suzbijanje dela kojima se povređuju ili ugrožavaju vrednosti zaštićene krivičnim zakonodavstvom. Naprotiv, sadržina i svrha građanskopravne odgovornosti je naknada prouzrokovane štete koja se duguje oštećenom licu. Ona ima za svrhu da popravi narušenu imovinsku ravnotežu koja je između štetnika i oštećenog postojaja pre akta prouzrokovanja štete.

Nadalje, novčana naknada štete u smislu građanskopravne odgovornosti različita je u odnosu na novčanu kaznu kod krivične odgovornosti,

pre svega, u njenoj svrsi, kao i u pogledu drugih obeležja. Dok u krivičnom pravu ona predstavlja jednu od mogućih kazni koja se može izreći i kao glavna i kao sporedna kazna i čija visina se zakonom određuje čime se, između ostalog, ostvaruje individualna i generalna prevencija, dotle novčana naknada kod građanskopravne odgovornosti ima karakter novčane reparacije u smislu uspostavljanja ranijeg stanja (materijalna, imovinska šteta) ili ima karakter satisfakcije (nematerijalna, neimovinska ili moralna šteta) u visini koja se utvrđuje na osnovu zakonskih kriterijuma. Pored toga, u krivičnom pravu, moguće je izrečenu novčanu kaznu zameniti zatvorom ukoliko osuđeni istu ne plati u određenom roku ili je plati samo delimično, što nije moguće kod građanskopravne odgovornosti gde dosuđena naknada na ime pretrpljene štete podleže pravilima izvršnog postupka.

U kontekstu brojnih razlika ove dve vrste odgovornosti treba pomenuti i okolnost da je krivična odgovornost strogo vezana za ličnost učinio- ca krivičnog dela i da nema kazne bez individualizovane krivice. Naprotiv, u građanskopravnoj odgovornosti pored krivice kao osnova subjektivne odgovornosti, postoji i odgovornost bez krivice, objektivna odgovornost, kao i odgovornost za drugoga. Za razliku od krivične odgovornosti, ovde se krivica štetnika, ne samo utvrđuje, već se često i pretpostavlja, a kod odgovornosti za štetu od opasnih stvari ili opasnih delatnosti, krivica se uopšte ne utvrđuje, zbog čega se ova vrsta odgovornosti još naziva odgovornost bez krivice.

Najzad, razlike između građanskopravne i krivične odgovornosti mogu se pratiti i na polju njihovih procesnopravnih efekata, pre svega, kod pitanja pravnog dejstva presude krivičnog suda u parničnom postupku za naknadu štete. U tom pogledu postoje različita rešenja, kako u zakonodavstvu tako i u pravnoj nauci i sudskoj praksi. Naše procesno pravo predviđa da je u parničnom postupku, u pogledu postojanja krivičnog dela i krivične odgovornosti učinio- ca, parnični sud vezan za pravosnažnu presudu krivičnog suda kojom se optuženi optužava krivim.

Svođenje

Građanskopravna i krivična odgovornost, i pored nekih zajedničkih tačaka, koje pre svega, potiču iz neke daleke istorije, danas se razlikuju po mnogim pravnim pitanjima – počev od širine kruga njihove primene, pa preko izvornosti i svrhe, sve do individualiteta odgovornosti i procesnopravnih efekata. Sve te razlike govore o »samostalnosti« ove dve odgovor-

nosti, ali istovremeno i o integritetu opšte odgovornosti u sveobuhvatnom pravnom sistemu kao organizovanoj celini svakog socijaliteta.

Ugovorna i deliktna odgovornost

Ovde postoje dve teorije, dve teze: monistička i dualistička. Pristalice monističke teze reći će da se odgovornost uvek zasniva na povredi neke ranije obaveze bez obzira na njen izvor tako da je ugovorna odgovornost samo jedan poseban vid opšte odgovornosti. Kod deliktne odgovornosti obaveza je zakonom predviđena, a kod ugovorne odgovornosti obaveza je predviđena samim ugovorom. Ova razlika je bez značaja jer se odgovornost vezuje za činjenicu povrede obaveze, a irelevantno je, da li je ta obaveza ugovorom ili zakonom predviđena. Za njih je izraz »ugovorna odgovornost« jedan pogrešan način izražavanja jer je odgovornost uvek deliktna. U stvari, ovakva monistička teza je umnogome samo posledica shvatanja pojma krivice u kontekstu tzv. teorije jedinstva krivice koja pretpostavlja povredu neke ranije ustanovljene obaveze.

Nasuprot shvatanju, o jedinstvu građanskopravne odgovornosti, stara i već klasična dualistička teza u toj odgovornosti primećuje jednu granicu koja odvaja ugovornu od deliktne odgovornosti. Ugovorna odgovornost je samo jedna posledica ili možda samo jedan vid obaveze stvorene ugovorom. Naknada štete koja se duguje radi neizvršenja ugovorne obaveze predstavlja samo transformaciju te iste obaveze, jedan mogući aspekt njenog izvršenja u slučaju da se obaveza ne ispuni onako kako je prvobitno glasila.

Prema ovom shvatanju razlike između ove dve vrste odgovornosti naročito se ogledaju u pogledu: izvora, krivice i tereta dokazivanja, a zatim u pogledu deliktne i ugovorne sposobnosti, objektivne odgovornosti kod opasnih stvari i opasnih delatnosti, klauzule o isključenju i ograničenju odgovornosti, solidarnosti dužnika, nadležnosti suda, obima obaveze naknade (predvidljive štete kod ugovora), i naročito kod pitanja zastarelosti potraživanja.

Konstatacije

Ako se jednim skupnim pogledom obuhvate brojne razlike između ugovorne i deliktne odgovornosti, teško je oteti se utisku da one nisu apso-

lutne, kategorične i do kraja konsekventno sprovedene. Najvažnije tačke u tom mozaiku razlikovanja tako su postavljene da se iz raznih uglova ne vide na isti način.

Nekad su jasne i reklo bi se suverene. Pri upornijem posmatranju kao da blede, da se prelivaju, a često i nestaju. Sve to upućuje na misao da ni monističku ni dualističku tezu ne treba shvatiti bukvalno primenjujući je uporno i dosledno čak i tamo gde se teško može videti.

Otuda, može se reći da i ugovorna i deliktna odgovornost imaju dosta zajedničkih elemenata. Prostor na kome se susreću izgrađen je od savim uopštenih elemenata: i jedna i druga odgovornost pretpostaljuju štetu, njenu naknadu kao i povredu neke obaveze. Jedinstvo se sigurno opaža na ovako uopštenim predstavama i tu monistička teza može naći svoje uporište i svoje opravdanje.

Ali, kada se upornije ispitaju konkretna pravila koja smo ovde pokušali da istaknemo, zaključuje se da ona umnogome nisu ista za obe odgovornosti. Iz ovog ugla dualistička teza se može braniti, ali ne opet u jednom apsolutnom smislu jer razlike na koje ukazuje ova teza, nisu uvek takve da se mogu bezrezervno prihvatiti. Zbog toga, treba zaključiti da je ovoj materiji, možda više nego drugoj, potrebno više sumnje u izrečene dogme i više saznanja da svako pravilo treba brižljivo razlikovati od drugog.

Osnovi deliktne odgovornosti

Pitanje osnova deliktne odgovornosti imalo je svoju evoluciju koja je danas dostigla trihotomiju osnova odgovornosti: subjektivna odgovornost po osnovu krivice; objektivna odgovornost bez obzira na krivicu kada su u pitanju opasne stvari i opasne aktivnosti; i najzad, socijalizacija odgovornosti kao mogući put odgovornosti u uslovima savremene tehničke i tehnološke civilizacije.

Posle vladavine subjektivne odgovornosti koja je preživljavala vekove, poslednje godine 19. veka, a naročito naše vreme, koje je donelo visok stepen razvoja tehničkog uma (sredstva elektronske i satelitske komunikacije, razne vrste transporta i organizovane proizvodnje) primoralo je pravnu doktrinu i jurisprudenciju da konačno odstupi od hiljadugodišnje dogme prema kojoj se odgovornost uvek zasniva na krivici.

Dugo je izgledalo da se ne može ništa desiti što bi pokolebalo veru u teoriju subjektivne odgovornosti zasnovanu na krivici onoga ko je štetu prouzrokovao. To pravilo je odgovaralo i pravnom i moralnom osećanju da ništa nije prirodnije nego da neko odgovara za štetu koju je drugome svojom krivicom prouzrokovao. Uvek kada se neko ponaša onako kako nije trebalo da se ponaša pri datim okolnostima i kada iz takvog ponašanja proistekne šteta za drugoga, takvo lice ovu štetu mora naknaditi. Teško bi se i danas mogli potpuno osporiti osnovi na kojima počiva pravilo da se odgovornost zasniva na krivici. I zato krivica kao osnov odgovornosti za prouzrokovanu štetu nije napuštena u savremenom pravu i može se verovati da će ona u nekom vidu uvek pratiti pravila odgovornosti. Ali, ako ona, kao osnov odgovornosti, produžava da živi i u naše doba, to ne znači da i dalje ostaje kao jedini kriterijum koji se uzima u obzir prilikom dosuđivanja naknade.

Anonimna krivica

U uslovima visoko razvijenog tehničkog uma savremenog sveta, krivica se pokazala kao nedovoljna i nejaka da pravno obuhvati čitav novi svet slučajeva u kojima uzrok štete ostaje anonimna. U vremenu ostvarenja neslućenog tehničkog progressa koji se danas na početku 21. veka sve više umnožava, iako veličanstven sa gledišta razvoja tehničkog progressa, on svakodnevno odnosi ogroman broj žrtava ugrožavajući pri tome i suštinu prirodnog dobra.

Štetni događaji velikom progresijom rastu, a u mnogim od njih nije moguće otkriti krivicu jer ove naprosto nema, pošto je šteta neminovni pratilac opšteg progressa i načina života savremenog čoveka. Svake godine u svetu više od sto hiljada ljudi nalazi smrt samo u saobraćajnim udesima. Taj broj je petnaest ili dvadeset puta veći kada je reč o težim telesnim povredama kao posledica ovih udesa.

Progres i opasnost

Sve ovo ukazuje na jednu antinomiju koju donosi visok razvoj tehničke civilizacije: savremeni čovek je uspeo radi sebe da ostvari ogroman tehnički progres, ali istovremeno taj progres ga jednim delom uništava.

Ta simbioza napretka i opasnosti, progressa i žrtve, predstavljaju pravu epidemiju od koje je svet nesposoban da se izleči. Žrtve ove epidemije

je su danas veće od žrtava mnogih kataklizmi u istoriji čovečanstva za koje smo navikli da ih pominjemo kao vrlo velike. Razume se, ovim se nikako ne želi reći kako tehnički i drugi progres treba da zastane dok se ne reše izvesni humanitarni problemi. Ali, očigledno je da pravo, sa svoje strane, mora da prati ovaj tehnički progres, a to konkretno znači da pored subjektivne odgovornosti mora da prihvati i odgovornost bez krivice u domenu opasnih stvari i opasnih aktivnosti.

Zbog svega ovoga, pravna organizacija odgovornosti za štetu morala je da pretrpi bitne izmene. Klasična škola o dokazanoj krivici, kao uslova naknade, nije mogla da izdrži snažan talas tehničkog napretka, a da ne ostavi žrtvu bez naknade. Pravo je po svojoj vokaciji moralo da reaguje na nove pojave i zbivanja koja su od vitalnog interesa za društvenu zajednicu. Nikle su nove teorije, predložena su nova rešenja, a sudska praksa je usvojila pravila da kada šteta dolazi od tzv. opasnih stvari, onda se odgovornost ne zasniva na krivici, već na stvorenom riziku. Dužnik naknade, pod određenim uslovima postaje sopstvenik, a ponekad čak i držalac opasne stvari odnosno vršilac opasne aktivnosti. Određivanje pojma opasnih stvari praktično znači ustanovljenje okvira u kome funkcioniše odgovornost bez krivice. To dvojstvo osnova odgovornosti u savremenom pravu rađa, između ostalog, i pitanje stepena ostvarenja opšte pravde kao neophodnog svojstva svake pravne države.

Socijalizacija odgovornosti

Ako je objektivna odgovornost proistekla iz aktuelnog stepena razvoja tehničkog uma i zahteva veće socijalne pravde, onda je njeno prisustvo danas samo uvod u snažniju fazu socijalizacije odgovornosti za štetu koja proističe iz »opšte krivice«.

Kao što je početkom dvadesetog veka subjektivna odgovornost bila nemoćna da obuhvati novi svet odnosa nastao štetnim efektima opasnih delatnosti i stvari, tako je i na kraju tog istog veka, a naročito danas na početku 21. veka, i objektivna odgovornost postala nemoćna da odgovori na brojne zahteve oštećenih ili unesrećenih.

Teorija socijalizacije odgovornosti treba da obuhvati onu oblast deliktne štete koja dolazi kao posledica grupne ili individualne opasne aktivnosti kojom se *u većem stepenu* ugrožavaju brojna lična i materijalna do-

bra. Tu se, po prirodi nastanka i dejstva opasnih stvari i opasnih aktivnosti, krivica učinioca gubi kao osnov odgovornosti. Za razliku od »običnih« opasnih stvari i aktivnosti, ovde su posledice i štetni efekti takvi da dovede u pitanje ličnu i materijalnu egzistenciju većeg broja ljudi, sve do stepena moguće katastrofe. I to, bilo jednokratne upotrebe i dejstva (npr. izvor akumulirane energije, naročito nuklearne), bilo kontinuiranog korišćenja opasnih stvari koje neminovno čini enormne materijalne i moralne štete (npr. saobraćaj, posebno automobilski) ili razne vrste ekoloških šteta ogromnih razmera.

Kod ovakvih enormnih i masovnih šteta potrebno je organizovati obavezno osiguranje i formiranje socijalnih fondova iz kojih će se, po posebnim pravilima, vršiti naknada svakom licu koje je žrtva predviđenog štetnog događaja. Na taj način, odvojila bi se naknada štete od odgovornosti za štetu. Sa stanovišta klasičnih pravila odgovornosti, to se teško može razumeti, ali sa stanovišta opstanka i imperativa današnjeg života, to se lako može razumeti. Krivica kao relevantna okolnost, ostala bi samo kao regresni zahtev prema namernom počiniocu štete, kao i za režim bonifikacije prilikom uplate odgovarajućih premija osiguranja.

U svim drugim slučajevima šteta od opasnih stvari i opasnih aktivnosti primenjivala bi se i dalje već klasična teorija objektivne odgovornosti po ustaljenim načelima i pravilima. I najzad, stara i prastara teorija subjektivne odgovornosti sa krivicom kao neophodnim uslovom za naknadu, zadržala bi svoje prisustvo u svim drugim oblastima prouzrokovanja, gde se šteta ne javlja kao posledica opasnih stvari i opasnih delatnosti.

Ova moguća trihotomija pravno organizovane deliktne odgovornosti čini se, da bi odgovarala današnjoj razućenosti izvora opasnosti i lepezi njihovih štetnih posledica. Ako bi se postavilo pitanje budućnosti međusobnih odnosa u izrečenoj trihotomiji, reklo bi se, da socijalizacija odgovornosti čeka da na šira vrata uđe u pravni život 21. veka.

U svemu tome, antički pojmovi komutativne i distributivne pravde ne gube u svojoj aktuelnosti. I zato, na globusu savremenog pravničkog sveta na kome su ispisane reči »odgovornost za naknadu štete« stoje i dalje dva polja jedne opšte pravde kao potpune vrline. Na jednom polju veći domašaj ima komutativna, a na drugom, distributivna pravda, obe sa svojim pokretnim granicama. Za nas pravnike izbor je već izvršen: pomoću prava ka pravdi.

Odgovornost zbog povrede javnog poretka

Stranke mogu na osnovu svoje autonomije volje da zaključuju sve imenovane i neimenovane ugovore, ali ta sloboda ugovaranja ima svoje granice u okvirima ustanove javnog poretka kojom se štite određeni javni interesi izraženi prinudnim pravnim propisima i moralnim imperativima.

Ako se te granice povrede nastupa odgovornost koja se pre svega izražava sankcijom ništavosti koja povlači različite pravne posledice. Reč je, naime o granicama autonomije volje, a okvir i sadržina javnog poretka zavisi od prostorno vremenske dimenzije.

Ali, odmah treba naglasiti da je ustanova javnog poretka danas proširena i u izvesnoj meri integrisana dejstvom pravila međunarodnih standarda o ljudskim pravima. Na taj način, ugovorna sloboda se danas sve više kreće u granicama proširenog, kodifikovanog i u dobroj meri unifikovanog pojma javnog poretka. A to se čini preuzimanjem odnosno implementacijom ljudskih prava iz izvora međunarodnih dokumenata i standarda međunarodne zajednice.

Dakle, klasični pojam javnog poretka danas dobija i širu i više ujednačenu sadržinu. Pogledajmo ukratko kako se klasični pojam javnog poretka razvijao u pravnoj teoriji i zakonodavstvu. Tu postoje brojne teorije koje se mogu izraziti na sledeći način. Izvestan broj autora zastupa shvatanje da nije ni moguće ni potrebno ustanoviti jednu definiciju javnog poretka koja bi bila prihvaćena u praktičnoj primeni; druga grupa autora će reći da ipak treba sudu dati neke smernice kao što su javno dobro, opšti interes i srodne kategorije; treća grupa autora zastupa gledište da zakonodavac treba da navede koje zakonske odredbe pripadaju ustanovi javnog poretka; četvrta grupa autora daje definicije javnog poretka i u tom pogledu postoje različita shvatanja.

Može se reći, da je javni poredak skup principa na kojima je zasnovano postojanje i trajanje jedne pravno organizovane zajednice, a koji se ispoljavaju preko određenih društvenih normi (pravnih i moralnih) koje stranke u svojim odnosima moraju poštovati pod pretnjom ništavosti njihovog akta.

Međunarodni aspekt odgovornosti

Pored raznih vrsta odgovornosti o kojima je do sada bilo reči, potrebno je ukazati i na međunarodni aspekt ovog pitanja što je danas od izu-

zetnog značaja s obzirom na postojeće stanje nedovoljno ostvarenih kodifikovanih ljudskih prava proklamovanih od strane Ujedinjenih nacija i drugih miroljubivih organizacija i integracija.

Naime, u čitavom nizu međunarodnih dokumenata, ustanovljena su brojna prirodna prava u vidu međunarodnih deklaracija, konvencija i drugih međunarodnih dokumenata, a zatim pravila odgovornosti koja prate, ili bi trebalo da prate povredu ili nepoštovanje tih prava od strane država i međunarodnih organizacija.

Konvencije

Kada je reč o kodifikaciji ljudskih prava u oblasti prava na život i slobodu, kao osnovnih prirodnih prava iz kojih proizilaze i sva druga prava koja su u organskoj vezi sa životom i slobodom, treba reći da je ovo područje regulisano brojnim univerzalnim i regionalnim dokumentima, tako da se ovde smestio ogroman broj pravnih i socijalnih normi, zasnovan na kulturi razuma i vrlini pravde.

To su, pre svega, Univerzalna deklaracija o pravima čoveka iz 1948; Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966; Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima iz 1966; Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda iz 1950. godine, pa preko veoma brojnih konvencija, sve do Povelje o osnovnim pravima Evropske unije iz 2000. godine.

Univerzalna deklaracija o pravima čoveka predstavlja po broju i sadržini prava čoveka do sada najveću kodifikaciju prirodnih prava čoveka. Ona je, pored klasičnih političkih prava, obuhvatila još i čitav niza ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava čime je, bar filozofsko-normativno zakružen dignitet čoveka kao društvenog bića. Deklaracija je u svom 63-godišnjem trajanju postala pravi izvor raznih međunarodnih dokumenata univerzalnih i regionalnih.

Polazeći od načela proklamovanih ovom Deklaracijom, Deklaracija Kopaoničke škole prirodnog prava (2002) konstatuje da je prirodno pravo zasnovano na autoritetu razvijenog razuma i zajedničke umnosti koja mu obezbeđuje racionalna sloboda u svim oblicima njegovog socijabiliteta, a to sve stavlja pod sintagmom »čovek je rođen slobodan, a svuda je u okovima« (Ž. Ruso). Prema Deklaraciji Kopaoničke škole prirodnog prava, okove mu donosi pozitivno pravo i to ono koje je zasnovano na volji, samovolji, ili na-

silju jednih u odnosu na druge, a okove mu skida ono pravo koje je zasnovano na paradigmi prirodne i socijalne pravde u vidu racionalne koncepcije prirodnog prava.

Neostvarenje proklamovanih prava

U mnogim zemljama sveta, danas je objektivno nemoguće ostvariti mnoga prava naročito ona koja su utvrđena kao ekonomska, socijalna i kulturna prava.

Jedna milijarda ljudi danas živi u uslovima ekstremnog siromaštva koje čine atak na elementarno ljudsko dostojanstvo. To je dovelo do katastrofe *bolesti gladi* koje odnosi stotine hiljada života i gde nije moguće ostvariti socijalna prava.

Uzroci se još vide i u zloupotrebi ljudskih prava koja postoji kada se na jednu povredu ljudskih prava odgovara odmazdom, često i većom od inicijalne povrede. Nadalje, kada je reč o uzrocima neostvarenja proklamovanih prava, treba pomenuti i veliki broj antipravnih država, a naročito *ucenu* kao sredstvo za ostvarenje određenih ciljeva, počev od oružanih, pa sve do teritorijalnih i ekonomskih, što sve govori o danas nesrazmernoj politici ljudskih prava.

Najezda antiumnosti

U savremenom svetu, s jedne strane stoji ogroman broj humanih konvencija i filozofskih traktata, ali s druge strane stoji kao sudbinsko pitanje pogažena obećanja, brutalno nasilje jednih u odnosu na druge, preteća oružana i ekološka katastrofa, genocid i druge antiprirodne pojave – jednom rečju, naoružana nepravda u mnogim delovima sveta nije više *ante portas*, već je ona ušla u sve pore individualnog i zajedničkog života.

Sila i organizovana fizička moć, ta opasna čulnost Hirošimske anti-umnosti, svakim danom sve više umnožava svoju odgovornost pred izgrađenim zdanjem humane misli proklamovane i kodifikovane od strane miroljubivih međunarodnih organizacija.

U kontekstu rečenog, moramo znati da pored pravne, moralne i svake druge odgovornosti, tu je i *istorijska* odgovornost, koja često može biti i teža i sudbonosnija od konvencionalne i trenutne.

Odgovornost država i međunarodnih organizacija

Kada je u pitanju odgovornost država i međunarodnih organizacija za protivpravne akte, potrebno je ukazati i na okolnost da je Komisija za međunarodno pravo Generalne skupštine UN zadužena da sačini jedan kodifikatorski tekst pod naslovom *Odgovornost međunarodnih organizacija* (2011). Kada je reč o pravilima odgovornosti država Komisija je još 1955. godine bila zadužena da izradi taj tekst. Nacrt pravila o odgovornosti država za protivpravne akte usvojen je 2001. godine od strane Generalne skupštine, ali taj tekst je ostao u obliku Nacrta a ne međunarodnog ugovora.

Ovim Nacrtom formulisana su pravila odgovornosti: međunarodno protivpravni akt međunarodne organizacije može se sastojati u činjenju ili nečinjenju i tu postoje dva elementa – da se taj akt može *pripisati* određenoj međunarodnoj organizaciji i da on predstavlja *kršenje međunarodne obaveze po međunarodnom pravu*.

Kao što se vidi, ovaj tekst ni izdaleka nije dovoljan da pokrije sve vrste odgovornosti država i međunarodnih organizacija. Postavlja se pitanje da li je bilo potrebno da se na ovakvoj formulaciji odgovornosti država odnosno međunarodnih organizacija radi još od 1955. godine, dakle, više od pedeset godina i da se kao rezultat tog višedecenijskog rada odgovornost definiše kao akt kojim se krši međunarodna obaveza.

Sa gledišta pravne nauke, a posebno sa stanovišta životne realnosti, teško se može razumeti višedecenijski rad na ovakvom tekstu koji praktično nije označio nikakav doprinos u oblasti odgovornosti država i međunarodnih organizacija.

Ekološka odgovornost

Jedna od najznačajnijih vrsta odgovornosti jeste ekološka odgovornost. Ona se sastoji u očuvanju zdrave životne sredine kao neminovnom preduslovu života i zdravlja ljudi na našoj planeti.

Otuda, svako ima dužnost i odgovornost, a posebno država i međunarodne organizacije, da preduzima odgovarajuće akte u cilju očuvanja, zaštite i obnavljanja životne sredine i jedinstva ekosistema Zemlje.

Ekološka odgovornost, za razliku od drugih vrsta odgovornosti, ima još jednu dimenziju više, a ona se ogleda u odgovornosti sadašnjih prema budućim generacijama koje će živeti na istoj planeti Zemlji.

Odgovornost prema budućim generacijama

Prema Deklaraciji UNESCO-a iz 1997. godine, sadašnje generacije imaju odgovornost da predaju budućim generacijama Zemlju koja neće biti nepoželjna zbog narušavanja njene prirodne suštine.

Tu odgovornost ne treba shvatiti u smislu konkretne naknade koja se npr. vezuje za deliktnu odgovornost postojećeg individualiteta u odnosima *inter vivos*, već u smislu jedne više dužnosti i odgovornosti koja proizilazi iz *prirodnog prava* po kome svi na isti način i dolaze i odlaze sa prostora ove planete i da u tom smislu imamo isto pravo na život i podnošljivu zdravu životnu sredinu. Između ostalog, to je i istorijska odgovornost.

Upravo zbog te univerzalne ljudske odgovornosti, u postojećem nacionalnom i međunarodnopravnom sistemu, postoje brojne sasvim konkretne dispozicije i sankcije koje imaju za cilj da oživotvore tu odgovornost, koja bi, bez odgovarajuće pravne zaštite (upravne, krivične, građanskopravne i druge srodne discipline) mogla biti shvaćena kao sasvim apstrakta i neprecizna.

Upravo zbog toga postoji i mišljenje da odgovornost prema budućim generacijama ne postoji, jer ne znamo ko će oni biti, da li će postojati, kako će izgledati, niti kakve će biti njihove potrebe, želje ili interesi. Pošto tako malo znamo o njima, gotovo da nema smisla govoriti o bilo kakvim obavezama koje bismo prema njima mogli imati.

Iz ovoga se može zaključiti da postoji bitna razlika između pravno normirane odgovornosti za zaštitu postojeće životne sredine koja ima svoja obeležja pozitivnog prava sa uobičajenim svojstvima individualizovane odgovornosti u smislu stanja kažnjivosti zbog povrede pravno zaštićenog dobra – i područja odgovornosti prema budućim generacijama koje u slučaju da im se preda opustošena planeta na kojoj bi život bio ugrožen ili uništen, što je protivno prirodnom pravu.

Očigledno, da u ovoj hipotezi, reč *odgovornost* ima drugačiji smisao u odnosu na onaj koji proizilazi iz postojećeg zakonodavstva.

U pitanju je dakle odgovornost savesti i svesti, istorijska odgovornost i briga o opstanku čoveka kao bića prirode i njegove generacijske solidarnosti.

Obuhvat čovečanstva

Nijedan čovek nije ostrvo za sebe, već je kao deo ove planete obuhvaćen čovečanstvom i sa tog aspekta nije bitno u kom vremenu je došao i kada je otišao.

I zato, prema rečima filozofije odgovornosti, egzistencija čovečanstva jednostavno znači: da ljudi žive, da oni žive dobro, da treba i dalje da ih bude (Hans Jonas).

Teške posledice

Antropogena delatnost ostavlja za sobom brojne i teške posledice: pijaća voda sve više postaje deficitarna, a druge vode podzemne i površinske dostižu zabrinjavajući stepen zagađenosti; enormno smanjenje obradivog zemljišta; narušenost celine ozonskog omotača; uništavanje šuma i prašuma što dovodi do klimatskih poremećaja; ugroženost flore i faune što dovodi do nestanka retkih biljnih i životinjskih vrsta; ispuštanje, emitovanje jonizujućeg zračenja; prekomerno stvaranje buke; deponija otpada posebno nuklearnog, kao i drugi slični ekološki delikti.

Sve su to elementi jedne zabrinjavajuće slike postojećeg stanja naše biosfere. Umesto globalne zdrave životne sredine dobili smo globalno zagađenje i globalnu degradaciju životne sredine.

Mogući izlazak iz postojećeg stanja može se pre svega videti u energičnoj ulozi svih društvenih činilaca – od pojedinca i različitih asocijacija, sve do države i međunarodne saradnje, u pravcu oslobođenja čovečanstva od preteće ekološke katastrofe i preduzimanjem svih mera u cilju očuvanja i zaštite prirodnih dobara i ugrožene životne sredine.

U kontekstu tih mera, krivičnopravna i administrativna zaštita zauzima značajno mesto. U tom smislu potrebno je sprovoditi odredbe međunarodnih konvencija na nacionalnom i međunarodnom nivou. Važno mesto zauzimaju i preventivne mere koje imaju za cilj da unapred odstrane moguće ekološke štete.

Opštom svešću o ugroženosti životne sredine treba razvijati ekološku etiku koju je pozitivno pravo nemoćno da ostvari.

Samo visok stepen razuma kao atribut racionalne koncepcije prirodnog prava može ulivati nadu za ekološku etičku budućnost koja će biti u stanju da sačuva vrednosti prirode i preda ih generacijama koje dolaze.

Tri nedeljive obaveze

Mir zasnovan na intelektualnoj i moralnoj solidarnosti čovečanstva; razvoj utemeljen na legitimitetu ekonomske i pravne konstitucije; i zaštita životne sredine ispunjena supstancom prirodnog prava – tri su međuzavisne i nedeljive pojave. Kumulativnost i celina ovih pojava dostiže visok stepen ekološke etike koja je jedino u stanju da sačuva prirodu sa svim njenim tajnama, prirodu kojoj pripadamo i koja nam je izvor života.

Naše pravo

Posle izlaganja ustanove odgovornosti u njenim brojnim pojavnim oblicima, potrebno je videti stanje našeg prava u opštem kontekstu pozitivnog i prirodnog prava, jer od toga zavise rešenja mnogih pravnih pitanja, pa i pitanje ustanove odgovornosti.

S obzirom da je u ranijim uvodnim referatima Kopaoničke škole prirodnog prava o tome bilo detaljno reči, ovde će se, samo podsećanja radi, ukratko ponoviti nekoliko relevantnih tačaka koje karakterišu naše pravo uopšte, a što se odražava i na pojedine pravne kategorije i ustanove koje čine celinu pravnog sistema.

U tom smislu treba naglasiti nekoliko karakterističnih obeležja našeg pravnog sistema, kao što su: kriza državnosti sa stanovišta prošlosti i sadašnjosti; nekoherentnost zakonodavnog opusa; pravna nesigurnost kao zbirna tačka slabosti ukupnog pravnog sistema; proces harmonizacije sa pravom Evropske unije; nedostatak filozofskog koncepta koji bi snagom argumenta obezbeđivao život Pravednog prava; imperijum političke vlasti kao antipod demokratskoj kulturi i sveopštoj toleranciji kao izrazu kulture razuma, samosvesti i opšte prosvećenosti; stanje nauke uopšte i nedovoljno ulaganje u razvoj nauke koja čini temelj sveukupnog procesa.

Razume se, pored ovih područja, tu su i druga srodna pitanja koja čine celinu našeg pravnog mozaika, o čemu je već bilo reči na ranijim zasedanjima Kopaoničke škole, pa Autor ovog referata, da bi izbegao nepotrebna ponavljanja, upućuje na ta izlaganja koja su publikovana u monografiji *Besede sa Kopaonika* (1990-2010).

Najzad, kada je reč o savremenom stanju našeg prava, treba i ovom prilikom naglasiti da je ono izvorno i sadržajno uvek pripadalo porodici evropske pravne civilizacije, koja se, u krugu drugih porodica prava uvek od-

likovala filozofijom opštosti pravnih kategorija, a ne kazuistikom i neteorijskom pragmatikom, što je slučaj sa nekim drugim vanevropskim familijama prava. Time se na ovom mestu, ne daje nikakva vrednosna ocena, već se samo ukazuje na činjenicu da naše pravo pripada evropskoj familiji prava sa svim njenim obeležjima, a koja se u formalnim i materijalnim izvorima prava bitno razlikuje u odnosu na druge familije prava u svetskim razmerama. Pri tome, treba primetiti, da se poslednjih decenija odvija proces implementacije ljudskih prava koja su kodifikovana u okviru UN i drugih međunarodnih organizacija, čime se teži nekoj vrsti ujednačavanja različitih pravnih sistema u određenim oblastima zakonodavnih rešenja.

Zaključak

Posle analize ustanove odgovornosti sa stanovišta različitih filozofskih koncepcija i naučne argumentacije, a naročito sa stanovišta odgovornosti u različitim pravnim disciplinama, može se zaključiti da priroda, sadržina i polje primene ustanove odgovornosti, zavisi od stepena razvoja svih društvenih činilaca kao izraza kulturnog identiteta jedne zajednice i ostvarenja proklamovanih i kodifikovanih prirodnih prava čoveka i svih njegovih miroljubivih organizacija i integracija u uslovima pravno organizovane društvenosti.

Polazeći od racionalne koncepcije prirodnog prava na osnovu koje je doneta Univerzalna deklaracija o pravima čoveka iz 1948. godine, a koja predstavlja izvor čitavog mozaika međunarodnih deklaracija, povelja, konvencija i drugih srodnih međunarodnih dokumenata opšteg, regionalnog i nacionalnog zakonodavstva – filozofski opus Škole prirodnog prava od antičkog do našeg vremena, dobio je svoju životnu potvrdu i praktičnu delotvornost, tako da se može konstatovati još jedna pisana renesansa prirodnog prava u savremenom opštem i pojedinačnom zbivanju.

Ipak, savremeni svet, gotovo na svim meridijanima, nije još u stanju da uđe u »zlatni vek« svetskog građanstva i da praktično ostvari sve univerzalne vrednosti koje su tako snažno i sveobuhvatno formulisane i postavljene kao stubovi stožerne vrline i kulture mira.

Ustanova odgovornosti u tom kontekstu, treba da dobije svoju humanu i adekvatnu dimenziju shodno osnovnim kategorijama prirodnog prava racionalnog smera, a sve sa ciljem većeg stepena ostvarenja univerzalnih ljudskih vrednosti, jer se sva ljudska bića rađaju slobodna i jednaka

u dostojanstvu i pravima. Ona su obdarena razumom i svešću i treba jedni prema drugima da postupaju u duhu bratstva.

I zato Kopaonička škola prirodnog prava, sa ovog Dvadeset četvrtogodišnjeg plenarnog zasedanja šalje glas upućen sveukupnoj javnosti – *Priroda je mera svih stvari, a prirodno pravo je mera svih prava i svake odgovornosti*

I po tome, neka je blagosloveno samo ono pravo koje nas Bratimi sa svim ljudima sveta.

PORUKE

Na završnoj plenarnoj sednici, 16. decembra 2011. godine, nakon višednevnog intenzivnog angažovanja svih učesnika, urednici pojedinih katedri izneli su sledeće poruke, koje su dobile opštu podršku.

I – PRAVO NA ŽIVOT

1. Život

*Prof. dr MIROSLAV ĐORĐEVIĆ,
Dr ĐORĐE ĐORĐEVIĆ,
profesor Kriminalističko-policijske akademije
u Beogradu*

1. U savremenom civilizovanom društvu pravo na život kao osnovno ljudsko i prirodno pravo, priznato svim međunarodnim aktima o ljudskim pravima i utvrđeno Ustavom, mora da uživa najširu i najpotpuniju pravnu zaštitu. Ona se ostvaruje svim pravnim sredstvima među kojima krivičnopravna svakako ima najveći značaj. Ova zaštita se manifestuje ne samo kroz neposrednu zaštitu samog života kao takvog, već i kroz zaštitu njegovog kvaliteta koji, u uslovima priznatih ljudskih prava, mora da ima određeni nivo.

2. Krivičnopravna zaštita od najtežih napada na čovekovo pravo na život realizuje se kroz sistem inkriminacija u Krivičnom zakoniku koje se odnose na različite oblike krivičnih dela ubistva. Poseban problem, naro-

čito sa kriminalističkog aspekta, predstavljaju tzv. naručena ubistva kod kojih nema direktne veze žrtve sa naručiocem, kao licem koje ima motiv za izvršenje tog dela. Zbog te okolnosti, kao i zbog, po pravilu, profesionalnog načina izvršenja, ovakva ubistva predstavljaju najveći procenat nerazjašnjenih krivičnih dela ubistva. Dodatni problem predstavlja činjenica da ovakva ubistva u javnosti izazivaju posebnu pažnju, osećaj gnušanja prema ubici i naručiocu, a njihovo neblagovremeno otkrivanje često kod građana stvara zabrinutost za ličnu i javnu bezbednost.

3. Različiti oblici nasilja u velikoj meri ugrožavaju proklamovano pravo na život. Nasilje se javlja u gotovo svim oblastima čovekovog života i rada, ali je u poslednje vreme primetna eskalacija ovakvog ponašanja u porodici i u partnerskim odnosima, a s druge strane na javnim skupovima, naročito na sportskim priredbama. Iako je naše krivično zakonodavstvo u novije vreme, pored postojećih, uvelo i nove inkriminacije u cilju suprotstavljanja ovim oblicima nasilja, rezultati u toj borbi nisu zadovoljavajući, pa je neophodno u što većoj meri pribеći preventivnim merama u cilju neutralisanja postojećih faktora rizika i promovisanja pravih vrednosti i zdravih odnosa u porodici i društvu.

4. Samoubistva predstavljaju značajan društveni problem, a istraživanja pokazuju da među samoubicama najviše ima starijih lica. To nameće potrebu intezivnog preventivnog delovanja, ne samo od strane porodice, već i od strane lokalnih zajednica. One mogu imati značajnu preventivnu ulogu kroz realizaciju programa koji bi se oslanjali na protektivne faktore poput aktivnog učešća u nekim organizacijama, klubovima i sl, što bi moglo da utiče na poboljšanje kvaliteta starih i proširivanje mreže njihove socijalne podrške.

5. Iako je donošenje Krivičnog zakonika Republike Srbije iz 2006. godine predstavljalo značajan korak napred u usavršavanju našeg krivičnog zakonodavstva, njegov dalji razvoj, obeležen značajnim izmenama i dopunama Krivičnog zakonika iz 2009. godine nažalost nije išao u tom pravcu. Česte izmene, propisivanje velikog broja novih krivičnih dela, nepromišljena rešenja i odstupanje od nekih osnovnih načela krivičnog prava, pretvaraju naše zakonodavstvo u jedan, u velikoj meri, nekoherentan sistem koga karakterišu nazadovanje kako u suštinskom, tako i u legislativno-tehničkom smislu. Sve to nužno nameće potrebu uspostavljanja legitimnih, adekvatnijih i preciznijih granica krivičnopravne zaštite. Rešavanje nekih društvenih, ekonomskih i političkih problema mora se tražiti van krivičnog prava koje nije ni legitimno, a ni efikasno sredstvo za njihovo rešavanje.

2. Zdravlje

Prof. dr JAKOV RADIŠIĆ,
Dr HAJRIJA MUJOVIĆ-ZORNIĆ,
viši naučni saradnik Instituta
društvenih nauka u Beogradu

1. *Odgovornost u medicini.* – Odgovornost pred sudovima časti lekarskih komora predstavlja autonoman oblik odgovornosti zbog kršenja odredaba etičkih kodeksa. To je pokazano na primeru sudova časti u Nemačkoj. U Srbiji se ovi sudovi susreću sa brojnim problemima i neophodno je poboljšati njihov rad po uzoru na uporedne primere koji ukazuju na veću ulogu pravnika u njihovom radu.

2. *Pacijentova prava.* – Načelo pristanka pacijenta (informed consent) danas je vladajuće načelo u medicini. Dugo se smatralo da njegova primena kod psihijatrijskog tretmana nije moguća. Tekovina je savremenog prava da ovo načelo postaje pravilo i u psihijatriji, posebno kod pacijenata marginalno sposobnih za odlučivanje, dok se prinudnom lečenju i prinudnoj hospitalizaciji daje značaj izuzetaka i posebne pravne kvalifikacije, što treba uzeti u obzir u raspravi o aktuelnom nacrtu Zakona o zaštiti duševno bolesnih lica u Republici Srbiji.

Novi model tzv. P4 medicine (prediktivna, preventivna, personalizovana, participatorna) pokreće brojna pravna pitanja zdravstvene zaštite, vezano za pacijentova prava. U Srbiji treba takođe ovladati saznanjima iz ove oblasti kako bi se aktuelizovala i unapredila pitanja osnovnih pacijentovih prava, kao i efekata i racionalizacije zdravstvenog sistema.

U zaštiti zdravlja naročitu pažnju treba posvetiti populaciji mladih. Tako, reproduktivno zdravlje mladih treba da bude prioritet. Ostvarivanje ovih prava predstavlja takođe odgovornost države i zahteva angažovanje društva u više oblasti, sve u skladu sa smernicama delovanja koje je donela Agencija Ujedinjenih nacija za planiranje porodice (UNFRA).

3. *Posebni medicinski postupci.* – Na primeru prava Hrvatske pravno je sagledan postupak tzv. krionike (medicine koja se služi zamrzavanjem) u kome se na ekstremno niskim temperaturama može čuvati moždano mrtvo telo ili anencefalus. Potpuno nove medicinske postupke, kao što je ovaj treba pravno definisati, a propise o određenju pojma moždane smrti kao i pravnog statusa anencefalusa potrebno je revidirati i učiniti potpunijim.

U zakonodavnom pristupu transplataciji organa i tkiva *post mortem* prisutni su tzv. opt in i opt out sistemi. Analiza sa stanovišta uporednog pra-

va, s posebnim osvrtom na pravo Bosne i Hercegovine, pokazuje da se ovi sistemi približavaju, jer se svode na saglasnost, odnosno pristanak, s tim što je u prvom pristanak izričit, a u drugom se pretpostavlja. U tumačenju zakonskog rešenja u Srbiji proizilazi da su prihvaćeni elementi i jednog i drugog sistema, što traži pojašnjenje. Zaključeno je da kadaverične transplatacije treba da budu više prisutne u praksi lečenja u Srbiji.

Kada je reč o medicinskim istraživanjima, uloga etičkih komiteta treba da bude ključna uvek kad se ocenjuju etička prihvatljivost, naučna vrednost i pravna dopuštenost protokola istraživanja. Etički komiteti treba da se u svom radu rukovode načelima međunarodnog karaktera i preporukama EU, a za pogrešne odluke i propuste u praćenju kliničkih ispitivanja koja su u toku može se postaviti pitanje njihove odgovornosti u tim okvirima.

4. Prava pripadnika medicinskih profesija. – Da bi se očuvala profesionalna sloboda i nezavisnost lekara koji rade u zatvorskim bolnicama, uređenje njihove službe treba da bude, pre svega, vezano za mrežu zdravstvenih ustanova i Ministarstvo zdravlja, uz istovremeno sprovođenje decentralizacije službi po uzoru na razvijene zemlje, gde su dostignuti viši standardi rada i lečenja u zatvorskim uslovima.

Dopunski rad u zdravstvu stvorio je određene nepravilnosti i zloupotrebe, zbog čega ga treba razmotriti, u pravcu dopuštanja samo određenih oblika takvog rada. Otklanjanjem brojnih slabosti u praksi postigla bi se veća disciplina i bolja organizacija rada, izbegla pojava korupcije i otvorila mogućnost novog zapošljavanja u zdravstvu.

Značaj dužnosti vođenja medicinske dokumentacije je mnogostruk. Ona treba da omogući i olakša komunikaciju ne samo između lekara i pacijenta, već i između lekara različitih specijalnosti ili lekara i medicinskog osoblja, predstavljajući indikator kvaliteta rada i izrade različitih zdravstveno-statističkih analiza. Poštovanje zakonskih odredaba o pravu na uvid u medicinsku dokumentaciju je imperativ, bez obzira da li reč o punoletnim ili maloletnim pacijentima.

5. *Pravo evropske unije i zdravlje*. – U evropskim okvirima, procena štetnih uticaja na zdravlje ljudi i prekogranična zdravstvena zaštita vrše se putem ustanovljenih instrumenata koji uspostavljaju viši nivo zaštite zdravlja, kao cilja utvrđenog u vodećim pravnim aktima EU. Oni mogu dati željene rezultate i u zemljama koje još nemaju status kandidata, kakva je Srbija. Primena ovih instrumenata treba da se omogući daljim unošenjem u domaće zakonodavstvo usvojenih savremenih rešenja u ovoj oblasti.

3. Ekologija

Mr GORDANA PETKOVIĆ,
viši savetnik Ministarstva životne sredine,
rudarstva i prostornog planiranja Republike Srbije

1. *Odgovornost međunarodne zajednice.* – Odgovornost međunarodne zajednice u oblasti zaštite životne sredine sve više se zaoštrava u kontekstu traženja budućeg međunarodnog okvira za borbu protiv klimatskih promena, potencijalne upotrebe nuklearnog oružja, kao i rizika kojima su izložene države u slučaju zagađivanja životne sredine, kao i sve učestalijih prirodnih katastrofa.

2. *Klimatske promene.* – Države kao subjekti međunarodnog prava snose odgovornost za zaštitu klimatskih sistema za dobrobit sadašnjih i budućih generacija. U okviru procesa pregovaranja na međunarodnom planu nije postignut konsenzus u pogledu smanjenja koncentracije gasova staklene bašte u atmosferi koja bi sprečila opasne antropogene uticaje na promenu klime, a time i opstanak Planete.

Razvijene zemlje, koje su preduzele vodeću ulogu u tom procesu dovede u pitanje sprovođenje međunarodnih obaveza koje proizilaze iz Kyoto protokola, a naročito obezbeđivanje izvora finansiranja za pokrivanje troškova zemalja u razvoju.

Kopaonička škola prirodnog prava zalaže se za usmeravanje akcija međunarodne zajednice na iznalaženju rešenja, polazeći od principa jednakosti, i u skladu sa zajedničkim, ali izdiferenciranim odgovornostima i odgovarajućim mogućnostima.

3. *Globalno upravljanje životnom sredinom.* – Nova vizija globalnog upravljanja životnom sredinom koju promoviše UNEP zahteva izmenu pristupa dosadašnje koncepcije održivog razvoja. Tri njena stuba: ekonomski, ekološki i socijalni biće tretirani ravnopravno jer je ustanovljena disproporcija između te tri dimenzije na štetu ekološkog stuba. U skladu sa tim, očekuje se da će se na Konferenciji RIO+20 afirmisati novi koncept “trostruke spirale” koji će reflektovati novu paradigmu međuzavisnosti klimatskih promena, ekonomskog razvoja i socijalne dimenzije. Paralelno sa tim, sazrela je ideja o osnivanju nove svetske organizacije za životnu sredinu, kao krovne institucije koja bi trebalo da objedini postojeću fragmentaciju na institucionalnom, finansijskom i organizacionom nivou.

4. *Odgovornost za primenu propisa.* – Strategiju primene propisa na nacionalnom planu neophodno je da prati program izvršavanja propisa koji

ima za cilj promenu ponašanja odgovornih subjekata u pravcu poštovanja propisa, ispravljanja neposredne i ozbiljne pretnje javnom zdravlju ili životnoj sredini do koje dovodi zagađenje životne sredine.

Osnovni element ovog programa je kontinuirana obuka inspektora i sudija u cilju unapređivanja efikasnosti donošenja odluka, primene međunarodnih ugovora i propisa Republike Srbije u ovoj oblasti.

5. *Klimatske promene i biodiverzitet.* – Na međunarodnom i nacionalnom planu, celishodno je usmeriti napore na primenu mehanizma trgovine emisijama GHG, a posebno mehanizama čistog razvoja kroz realizaciju CDM projekata u oblasti energetike, upravljanja otpadom, poljoprivredi i drugim oblastima, u okviru kojih se generišu sertifikovana smanjenja emisije.

U tom pravcu neophodno je u celini sagledati važeći pravni okvir za realizaciju mehanizma čistog razvoja u Republici Srbiji, kako bi se uspostavio konzistentan i transparentan pravni okvir, koji doprinosi smanjenju rizika i uklanjanju nesigurnosti pri ulaganju u CDM projekte.

Zagađenje vazduha, kao u prekograničnom kontekstu, tako i na nacionalnom planu zahteva da Republika Srbija kontinuirano preduzima mere za implementaciju Konvencije o prenosu zagađujućih materija na velike udaljenosti, uključujući pristupanje Protokolu o teškim metalima i Protokolu o POPs substancama, kao i praćenje primene i/ili reviziju važećih propisa o zaštiti vazduha od zagađivanja. Neophodno je preispitati podsticajne mere za što šire korišćenje bezolovnog benzina u skladu sa evropskom praksom.

Propise Republike Srbije u oblasti procene uticaja planova i programa/projekata u zaštićenim prirodnim dobrima neophodno je sagledati sa stanovišta nadležnosti i obima primene kada je u pitanju zaštita prirodnih staništa.

6. *Pravo energetike.* – Globalizacija tržišta i prekograničnog povezivanja energetskih mreža pojedinih zemalja ukazuje na razvoj prava energetike kao međunarodno-pravne kategorije i na povezivanje i usaglašavanje specifičnih nacionalnih pravnih sistema u oblasti energetike sa međunarodnim sistemom.

7. *Proizvodnja organskih proizvoda.* – Imajući u vidu da potrošnja organskih proizvoda permanentno raste, kao i da je Republika Srbija već uskladila svoj pravni okvir sa odgovarajućim evropskim propisima u oblasti proizvodnje organskih proizvoda, neophodno je da Vlada Republike Srbije poveća podsticaje za organsku proizvodnju.

To bi imalo za posledicu povećanje izvoza organskih proizvoda ne samo u EU, već i u SAD i Japanu, veći plasman na domaćem tržištu i širu upotrebu, kao i pozitivne efekte na zdravlje ljudi i životnu sredinu.

8. *Građansko pravna i krivična odgovornost.* – Pojedini značajni međunarodni ugovori u oblasti odgovornosti za naknadu štete pričinjene životnoj sredini usled opasnih aktivnosti još uvek nisu stupili na snagu upravo usled nedostatka političke volje, neispunjavanja pravnih, ekonomskih i drugih zahteva koje ti ugovori postavljaju pred države kao odgovorne međunarodno-pravne subjekte.

Razvoj sistema odgovornosti u oblasti zaštite životne sredine zahteva:

– analizu opravdanosti pristupanja i potvrđivanje međunarodnih ugovora u oblasti građansko-pravne i krivične odgovornosti za zaštitu životne sredine u sistemu UNECE (industrijski udesi) i Saveta Evrope (Lugano konvencija o građanskoj odgovornosti za štete nastale usled aktivnosti koje su opasne po životnu sredinu i Konvencija o zaštiti životne sredine putem krivičnog prava).

– približavanje propisima Evropske unije o odgovornosti za životnu sredinu u vezi sa prevencijom i otklanjanjem štete po životnu sredinu, kao i propisa o zaštiti životne sredine putem krivičnog prava.

– reviziju propisa Republike Srbije u oblasti građansko-pravne i krivične odgovornosti sa stanovišta zaštite životne sredine.

9. *Učešće javnosti.* – Neophodno je intezivirati učešće javnosti u javnim raspravama u postupku donošenja zakona i drugih propisa, učešće u donošenju odluka i ostvarivanju prava na pravnu zaštitu u pitanjima koje se tiču zaštite životne sredine.

4. Sport

Dr EDITA KASTRATOVIĆ,
profesor Visoke škole za poslovnu ekonomiju
i preduzetništvo, Beograd
Dr HRVOJE KAČER,
profesor Pravnog fakulteta u Splitu
MARKO PEROVIĆ,
saradnik u nastavi Pravnog fakulteta
Univerziteta u Beogradu

1. Država u okviru svoje zakonodavne i izvršne vlasti mora u svakom pogledu dati veću podršku sportu kao delatnosti od posebnog društvenog

interesa. To predviđaju ne samo ustavne već i zakonske odredbe, kao i Strategija razvoja sporta u Srbiji za period do 2013. godine, prema kojoj, sportom se predstavlja država u svetu, afirmiše njeno kulturno bogatstvo i jača nacionalna kohezija. Usled takvog pravnog rešenja, država tj. njeni nadležni organi, imaju pravo i dužnost da odrede i osmisle ciljeve, kriterijume i prioritete za ulaganje budžetskih sredstava u sport. Pored finansijskog aspekta, država mora da preduzima i druge mere u cilju povećanja ugleda sporta, njegove normativne i logističke aktivnosti.

2. Sport kao društvena i kulturna aktivnost koja, kada se praktikuje korektno, obogaćuje opštu kulturu i prijateljstvo među narodima. U tom smislu, Evropska sportska povelja ističe da je sport socijalna i kulturna aktivnost zasnovana na dobrovoljnom izboru, koja podstiče kontakte među evropskim zemljama i građanima i jačanje, veza među narodima i razvojem svesti o evropskom kulturnom identitetu, igra jednu od glavnih uloga u ostvarivanju ciljeva Saveta evrope. U tom smislu, nacionalna sportska zakonodavstva treba da budu u skladu sa komparativnim zakonodavstvom i kodeksom sportske etike Komiteta ministara Saveta Evrope.

3. Polazeći od međunarodnih standarda u oblasti sporta, aktuelno stanje nacionalnog sportskog prava ne sme biti prepušteno podzakonskim aktima i normativnoj nedovoljnosti. Takvo stanje se u što kraćem roku mora menjati u pravcu donošenja kvalitetnih pravnih normi koje bi uzele u obzir specifičnosti sporta u odnosu na opšta pravna rešenja. Treba sprečiti stanje u kome suspenzija postaje glavna kazna i na neki način sve drugo čini suvišnim.

4. Dalje razvijati rad nacionalnog Olimpijskog komiteta, kao i međunarodnog olimpijskog foruma koji se temelje na Olimpijskoj povelji. U tom smislu treba preduzeti sve potrebne mere kako bi se što efikasnije primenile odredbe Statuta Olimpijskog komiteta Srbije (2011).

5. Dosledno primenjivati odredbe Zakona o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim odredbama (2003, 2005, 2007) kao i Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije o nasilju i nedoličnom ponašanju gledalaca na sportskim priredbama, posebno na fudbalskim utakmicama (1990).

6. Dosledno sprovesti odredbe Zakona o sprečavanju dopinga u sportu (2005), kao i Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije protiv doppingovanja u sportu (1991). U tom smislu, podržava se aktivnost Antidoping agencije Republike Srbije u sledstvu rada Svetske antidoping agencije.

7. Treba podsticati razvoj Sportske arbitraže kao specijalizovane arbitražne institucije koja je po samoj svojoj prirodi i karakteru bliža pravilima sporta i sportske aktivnosti uopšte u odnosu na redovne sudove. Ona

se može organizovati u različitim vidovima, kao što su: ad hoc sportski arbitražni sud; Stalni sportski sud pri Olimpijskom komitetu Srbije za olimpijske i paraolimpijske sportove; stalni sportski sud pri Sportskom savezu Srbije za neolimpijske sportove; Međunarodna sportska arbitraža. Nadležnost sportske arbitraže zasniva se na saglasnom voljom određenih subjekata (Sporazum o sportskoj arbitraži), a postupak pred ovom arbitražom predviđen je posebnim pravilima koja se primenjuju uz poštovanje opštih pravila Zakona o arbitraži. Ako se sve to ima u vidu, a naročito preimućstva arbitražnog rešavanja sporova u odnosu na redovne sudove, onda se sportska arbitraža javlja kao značajna ustanova u ovoj oblasti rešavanja nastalih sporova, pa je, iz svih tih razloga, potrebno ovu ustanovu razvijati sa većim stepenom doslednosti i autoritativnosti.

II – PRAVO NA SLOBODU

1. Krivično-pravna i procesna zaštita ličnosti

*Prof. dr ŽIVOJIN ALEKSIC,
Dr MILAN ŠKULIĆ,
profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu*

1. Pravo na slobodu je vrhunsko pravo koje se u pravnoj državi mora dosledno poštovati. Svako lišenje ili ograničavanje prava na slobodu mora biti opravdano.

2. Kada je reč o pritvoru i drugim oblicima lišenja slobode, oni su u našem Zakoniku o krivičnom postupku, kako u sadašnjem, tako i u novom, uređeni na klasičan način, slično kao što je to slučaj i u drugim kontinentalno-evropskim državama. Posebno je značajno u normativnom smislu da u Zakoniku postoje i brojne alternative pritvoru kao najtežoj meri za obezbeđenje prisustva okrivljenog u krivičnom postupku, ali je problem što se te alternative nedovoljno koriste u praksi, pa bi stoga, dalje trebalo razvijati svest kod sudija da pritvor zaista i faktički, a ne samo formalno, mora da bude poslednje sredstvo, a nikada bilo kakva rutinska mera.

3. Neophodno je dosledno poštovati pretpostavku nevinosti, a danas je očigledno da se u praksi okrivljeni od strane masovnih medija, ali i pojedinih neodgovornih političara, unapred stigmatišu kao kriminalci, što je nedopustivo. Javno hapšenje, a naročito snimanje hapšenja i njegovo urgentno

televizijsko emitovanje, uz poruke iz sveta politike, se u praksi po pravilu, svodi kako na direktno kršenje pretpostavke nevinosti, tako i na vršenje pritiska na sud, koji ne živi pod nekakvim “staklenim zvonom”, pa se stoga, takvo ponašanje može manifestovati i kao povreda prava na pravično suđenje.

4. Potrebno je ispoljiti znatno veću opreznost u reformisanju našeg pravnog sistema, a naročito krivičnog postupka, koji je poslednjim modifikacijama, odnosno stupanjem na snagu novog Zakonika o krivičnom postupku, značajno unazađen, tako što su na veoma loš način preuzeta normativna rešenja koja su kako strana našoj pravnoj kulturi i tradiciji, tako i sasvim neadekvatna u odnosu na one zahteve koji se tradicionalno kod nas smatraju ciljem krivičnog postupka, a to je vođenje pravičnog postupka i dostizanje istine u krivičnom postupku, ili bar činjenje maksimalnog napora od strane suda da se istina utvrdi.

5. Potpuna adverzijalna konstrukcija glavnog pretresa, odnosno suđenja, nije adekvatna za naš krivični postupak i ona bi u praksi mogla dovesti do ogromnih problema. U takvom postupku bi stranke samo formalno bile ravnopravne, dok bi u praksi to bilo po pravilu, veoma nepovoljno po okrivljenog, naročito onda kada nema branioca, a u našem krivičnom postupku je samo za relativno ograničeni krug krivičnih dela, propisana obavezna stručna odbrana.

6. Eliminisanje načela istine u krivičnom postupku je izrazito štetno. Nije sporno da istina nije nikakva “sveta krava” ni u našem sadašnjem krivičnom postupku, kao ni u krivičnim postupcima većine država kontinentalne Evrope čije krivične procedure poznaju ovo načelo i gde se ono smatra vrhunskim principom. Istina se ne dostiže po svaku cenu, ali istini se svakako teži, a onda kada se istina objektivno ne može utvrditi, primenjuje se načelo *in dubio pro reo*.

7. Eliminisanje načela istine u krivičnom postupku je kontradiktorno i u odnosu na brojna druga krivičnoprocesna pravila. Nebulozno je da se u novom Zakoniku o krivičnom postupku, kao i ranije, omogućava podnošenje žalbe protiv presude i zbog pogrešno ili nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja, drugim rečima, usled zasnovanosti presude na neistini, a da pri tom, sud uopšte i nema dužnost utvrđivanja istine, a da je izvođenje dokaza, što znači i stvaranje podloge za utvrđivanje činjeničnog stanja, primarno povereno strankama. Kakve su šanse stranke da pobija presudu zbog pogrešno ili nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja, kada je ona sama, u prvom redu procesno odgovorna za utvrđivanje činjeničnog stanja?

8. Eliminisanje načela istine u krivičnom postupku je suštinski izrazito nemoralno, jer se cilj krivičnog postupka ne može mehanički i veštački

odvojiti od opšte povezanosti krivičnog prava i morala. Ako načelno smatramo da je vršenje krivičnih dela nemoralno, a da se samo u krivičnom postupku može utvrditi da je učinjeno krivično delo, onda se takvo pitanje ne sme prepuštati čisto pravno-tehničkom konstruisanju nekakvog “dokaznog dvoboja”, gde bi stranke iznosile svoje argumente i kontraargumente, a sud lišen “balasta” utvrđivanja istine, ili bar težnje ka istini, jednostavno arbitrirao koja je stranka bila uspešnija u dokaznom duelu.

2. Sloboda ličnosti

Dr OLGA CVEJIĆ-JANČIĆ,

profesor Fakulteta za evropske pravno političke studije,

Univerzitet Singidunum Novi Sad

1. Povodom objavljivanja Prednacrtu Građanskog zakonika Republike Srbije odnosno Treće knjige koja je posvećena porodičnim odnosima podržani su predlozi Komisije za izradu Građanskog zakonika, a naročito deo koji se odnosi na uvođenje demografskog dodatka, zabrane fizičkog kažnjavanja dece, surogat materinstva i uvođenja alimentacionih fondova radi pomoći roditeljima u naplati dečijeg izdržavanja od drugog roditelja dužnika.

2. Imajući u vidu izuzetno nepovoljnu (alarmantnu) demografsku situaciju u našoj zemlji, smatramo da treba uvesti mere za podsticanje rađanja i predvideti dužnost države da “finansijskim, poreskim, radnopravnim, ekonomskim, socijalnim i drugim merama i aktivnostima podstiče rađanje dece”. Uticanje na promenu reproduktivnog ponašanja roditelja je jedan dugotrajan i vrlo složen proces koji zahteva istrajnost, sveobuhvatnost i stabilnost sistema mera koje bi roditeljima garantovale pomoć i sigurnost u podizanju brojnije porodice. Prednacrtom Građanskog zakonika je predviđeno da se podsticanje rađanja uređuje posebnim propisima, ali je jedna od pogodnosti za podsticanje rađanja konkretizovana kroz “demografsku naknadu” majkama koje rode treće dete i to do punoletstva najmlađeg deteta. Visinu demografske naknade bi svake godine utvrđivalo Ministarstvo finansija, prema datim finansijskim mogućnostima. Namera predlagača demografske naknade nije bila da podstakne žene da se posvete samo rađanju i da za to dobijaju naknadu, nego da se podstaknu one porodice koje planiraju tj. razmatraju rađanje trećeg deteta, da se za to lakše odluče i da im država finansijski pomogne u tome. Odvajanje finansijskih sredstava za podsticanje rađanja bi trebalo da bude prioritet svih prioriteta.

3. Podržava se zabrana fizičkog kažnjavanja deteta koja predstavlja, između ostalog, i implemetaciju Konvencije UN o pravima deteta koja je po tom pitanju nedvosmislena. Svaka država potpisnica je dužna da preduzme sve mere da zaštiti dete od svih oblika fizičkog nasilja. Tradicionalan (patrijahalan) odnos prema detetu, i kod nas i u svetu, vrlo dugo se zasnivao na tome da je dete objekt roditeljske vlasti i roditeljskih prava. Konvencija to menja i dete postaje subjekt prava. Komitet za prava deteta, kao nadzorni organ za primenu Konvencije, zauzeo je jasan stav da fizičko kažnjavanje nije dozvoljeno.

4. Podržava se regulisanje pitanja rađanja za drugog (surogat materинства) kao metoda lečenja ženske neplodnosti i u skladu sa ustavnim principom da svako ima pravo da slobodno odluči o rađanju dece i da država podstiče roditelje na rađanje dece i pomaže im u tome. Tradicionalno nasleđene predrasude prema ženi i naravnopravan položaj žene, između ostalog i u reproduktivnoj sferi, je dugo bio obeležje našeg društva i pravnog sistema, ali savremena naučna dostignuća omogućavaju napredak u tom pogledu. Žena više ne mora biti žrtva zdravstvenih, urođenih ili drugih okolnosti usled kojih ne može da začne ili da nosi i rodi dete, već može zasnovati roditeljski odnos uz pomoć druge žene koja na to pristane.

5. Jedno od važnih novina predloženih Prednacrtom Građanskog zakonika je uvođenje alimentacionih fondova iz kojih bi se isplaćivalo izdržavanje za decu koje je sud odredio pravosnažnom i izvršnom odlukom, a koju roditelj dužnik izdržavanja izbegava da izvrši.

Fond bi trebalo da preuzme teret prinudne naplate od roditelja dužnika, pri čemu bi se sredstva isplaćena iz alimentacionog fonda refundirala od roditelja dužnika, ali bi taj roditelj sada morao da plaća utvrđeni iznos izdržavanja uvećan za 10–15% na ime naknade prinudne naplate. Na taj način bi se roditelj koji se stara o detetu rasteretio obaveze da goni roditelja dužnika radi naplate izdržavanja za dete, što bi predstavljalo veliku pomoć za tog roditelja koji se suočava sa teškoćama oko obezbeđenja uslova za život, podizanje vaspitanje i obrazovanje deteta dok drugi roditelj to uspešno i nekažnjeno izbegava.

6. Nastavu verskog obrazovanja treba preispitivati odnosno novelirati u tom smislu što bi nastavu o izabranoj veri (veronauku) trebalo dopuniti nastavom o ostalim velikim religijama sveta. Ovo je izuzetno značajno radi upoznavanja učenika sa religijskim shvatanjima drugih naroda što bi doprinelo boljem međusobnom razumevanju, uzajamnom poštovanju, toleranciji drugačijih shvatanja i ličnoj kulturi učenika. Novi predmet bi mogao da se zove religijska kultura i ne bi trebalo da bude alternativa građanskom vas-

pitanju jer učenici mogu biti zainteresovani da prate nastavu i iz jednog i iz drugog predmeta.

7. Problem otmice deteta od strane jednog roditelja i preseljenje u drugu zemlju kao i uskraćivanje prava drugom roditelju da viđa dete i da održava redovne kontakte sa njim nije problem vezan samo za našu zemlju. Problem je univerzalan i postoji u gotovo svim zemljama sveta. Mnogobrojni slučajevi otmice dece i sprečavanje kontakata sa drugim roditeljem su se našli pred Evropskim sudom za ljudska prava u Strazburu. Postoje i međunarodne konvencije koje regulišu pitanja vezana za otmicu dece i za ostvarivanje prava na kontakte sa detetom, ali do sada se nijedno rešenje nije pokazalo dovoljno efikasno ni u preventiranju ni u rešavanju ovog problema. Smatramo da bi rešenje moglo da se nađe u pripremama za brak i porodicu kroz srednjoškolsko obrazovanje, jer su i brak, a posebno porodica, još uvek najvažnije ćelije društva, a mlade niko ne priprema za uloge koje ih čekaju u budućnosti kada postanu braćni drugovi i roditelji. Ni jedna zakonska norma ni sankcija ne može biti dovoljna za preventiranje nepoželjnog i štetnog ponašanja u braku i porodici, kao što to može pre svega adekvatno obrazovanje radi upoznavanja sa problemima koji mogu iskrsnuti u porodici, sa načinima mogućeg reagovanja u kriznim porodičnim situacijama i načinima na koji oni mogu biti prevaziđeni. Sigurno je da bi mnogi porodični konflikti mogli biti izbegnuti ili ublaženi ako bi partneri (braćni ili vanbraćni) bili bolje pripremljeni za brak i porodicu i kada bi stekli određena, relevantna saznanja o ovim pitanjima.

3. Upravno-pravna zaštita slobode

*Prof. dr DRAGOLJUB KAVRAN,
Dr DOBROSAV MILOVANOVIĆ,
docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu*

1. Neophodno je da status javnih službenika bude uređen na jedinstvenim pravnim osnovama. Jedinstvenim kodeksom javnih službenika utvrdili bi se opšti principi zaposlenih u javnom sektoru. Ovaj kodeks bi predvideo i norme kojima bi se uredio status pojedinih kategorija javnih službenika (unutar državne službe, prosvete, zdravstva, itd.).

2. Naćela postupanja uprave harmonizovana su sa tekovinama Evropske unije. Prioritet mora biti operacionalizacija usvojenih naćela u domaćim propisima. U pogledu naćela predvidljivosti i konzistentnosti u radu

uprave moraju se uzeti u obzir: materijalne, prostorne i personalne pretpostavke za njegovu realizaciju kao i važeći zakoni i aktuelna upravno-sudska praksa u njihovoj primeni. U vezi sa tim, odluke viših sudova moraju biti dostupne organima uprave u elektronskoj formi.

3. U skladu sa standardima Evropske unije i zbog obezbeđenja potpunije zaštite stranaka u upravnom sporu preporučuje se uvođenje višestepene upravno-sudske zaštite odnosno formiranje Višeg (Vrhovnog) upravnog suda.

4. U cilju zaštite prava građana na pristup sudu, u smislu člana 6 Evropske konvencije o ljudskim pravima, nužno je preispitivati odredbu Zakona o izmenama i dopunama Zakona o planiranju i izgradnji po kojoj je stranka koja izgubi upravni spor povodom ocene zakonitosti izdate građevinske dozvole dužna da naknadi štetu investitoru koji nije mogao da počne sa gradnjom po konačnosti rešenja. Takođe, neophodno je obezbediti jednakost stranaka pred državnim organima u postupku legalizacije kada jedna od stranaka ovlasti državni organ (i sa opštinom zaključi ugovor) da u njeno ime po službenoj dužnosti pribavlja potrebne dokaze za vođenje postupka legalizacije.

5. Imajući u vidu zaštitu prava stranaka i javnog interesa, trebalo bi pažljivo urediti situacije u kojima institut ćutanja uprave znači uvažavanje zahteva stranke, odnosno njegovo odbijanje.

III – PRAVO NA IMOVINU

1. Kodifikacije

Prof. dr SLOBODAN PEROVIĆ,
predsednik Udruženja Kopaoničke škole prirodnog prava
Prof. dr MIODRAG ORLIĆ,
počasni predsednik Udruženja pravnika Srbije
Dr OLIVER ANTIĆ,
profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu

1. Komisija za izradu Građanskog zakonika Republike Srbije, koju je obrazovala Vlada Republike Srbije, u toku 2011. godine objavila je III i IV Knjigu u kojima su objavljeni prednacrti delova budućeg Građanskog zakonika koji se odnose na Porodične odnose i Nasleđivanje. Knjige su publikovane u tiražu od 600 primeraka (u 2009. godini objavljena je II knji-

ga koja se odnosi na Obligacione odnose, na 450 stranica u tiražu od 1.500 primeraka). Najveći deo tiraža distribuiran je učesnicima Kopaoničke škole prirodnog prava, nadležnim institucijama, pravosudnim organima i zainteresovanim pravnicima. Objavljivanjem tih knjiga započeta je šestomesečna stručna javna rasprava o formulisanim zakonskim rešenjima i njihovim alternativnim predlozima. Posebna javna prezentacija III i IV knjige biće u organizaciji Ministarstva pravde organizovana u toku marta 2012. godine, kao što je u istoj organizaciji održana prezentacija II knjige u 2010. godini. Poseban odjek u javnosti izazvali su predlozi za inovaciju zakonskih rešenja iz oblasti porodičnih odnosa.

2. Treća knjiga Komisije, koja se u vidu prednacrtu odnosi na porodične odnose, sadrži 380 članova u kojima su formulisane značajne novine važećeg Porodičnog zakona. Predložene su mnogobrojne inovacije u skladu sa savremenim tendencijama u evropskom uporednom pravu, usvojenim međunarodnim konvencijama i sa naučnim saznanjima i stečenim iskustvom u primeni Porodičnog zakona u sudskoj i upravnoj praksi. U dosadašnjoj diskusiji i pisanim priložima, ne samo u okviru Kopaoničke škole prirodnog prava, već i u sredstvima javnog informisanja posebnu pažnju i pozitivnu reakciju izazvala su naročito predložena rešenja koja se odnose na: mere za efikasno podsticanje rađanja dece; unapređenje međusobnih odnosa roditelja i dece; uvođenje u naš pravni sistem ugovora o rađanju za drugog (surogat materinstva); usavršavanje instituta usvojenja i starateljstva, kao i formiranje alimentacionog fonda u cilju zaštite dece čiji roditelj – dužnik izbegava plaćanje izdržavanja. Navedeni predlozi pozitivno su ocenjeni na odgovarajućim sekcijama Kopaoničke škole prirodnog prava.

3. Četvrta knjiga Komisije, koja je objavljena neposredno pre održavanja 24. skupa Kopaoničke škole prirodnog prava, sadrži u vidu prednacrtu deo budućeg Građanskog zakonika o nasleđivanju. Komisija je sa zadovoljstvom konstatovala da je Zakon o nasleđivanju Srbije donet 1995. godine bio prvi reformski zakon u materiji klasičnog civilnog prava i da se, po opštoj oceni naučne i stručne javnosti, uspešno primenjuje već deceniju i po. Kao što je poznato, Zakon o nasleđivanju Srbije iz 1995. godine, uneo je u naš pravni život putem brojnih novina, vraćanje tradicionalnih vrednosti koje su krasile nasledno pravo – odredbe koje pružaju obilje mogućnosti postizanja visokog stepena pravičnosti i pravne sigurnosti u svakom konkretnom slučaju, što drugim rečima znači udovoljenje visokim standardima zaštite naslednih, a time i svojinskih i drugih imovinskih prava bivšeg titulara i njegovih pravnih sledbenika, odnosno njegovih univerzalnih i singularnih sukcesora. Imajući u vidu odgovarajuće promene koje su se odigra-

le u pravnom životu od stupanja na snagu Zakona o nasleđivanju do danas, Komisija je predložila i određene izmene postojećeg zakonskog teksta. Značajnije novine u Prednacrtu o nasleđivanju odnose se na: uvođenje, pored dva postojeća osnova nasleđivanja i trećeg osnova u formi ugovora o nasleđivanju; razloge za utvrđivanje nedostojnosti za nasleđivanje; zaveštanje; ugovor o doživotnom izdržavanju; obim naslednikove odgovornosti za dugove i mere zaštite domaćih državljana – naslednika, isporukoprimaca i poverilaca kad je za raspravljanje zaostavštine nadležan inostrani organ. Predloženi Prednacrt o nasleđivanju, u formi 243. člana, sadrži i druge novine, kojim se poboljšavaju postojeća zakonska rešenja.

4. Opšta je ocena da je rad Komisije za izradu Građanskog zakonika Republike Srbije izazvao posebno interesovanje za kodifikaciju Građanskog prava u bivšim republikama, sada nezavisnim državama. To se posebno odnosi na Republiku Makedoniju koja je, inspirisana iskustvom i dosadašnjim publikacijama Komisije za kodifikaciju građanskog prava u R. Srbiji, formirala 28.12.2010. godine svoju Komisiju, čiji je predsednik prof. dr Gale Galev. Na sekciji za kodifikacije, obrazložen je predmet i metod građanskog prava kao osnovne determinante i vodilje u pripremi i izradi Građanskog zakonika Republike Makedonije, koji bi trebalo da bude jedan od glavnih stubova celokupnog modernog pravnog sistema i pravnog poretka u toj republici, saobrazan i kompatibilan sa pravnim sistemom Evropske unije. Tako bi i u Republici Makedoniji, kao i u Republici Srbiji, kodifikacije doprinele ne samo internoj i eksternoj harmonizaciji, već i što većoj pravnoj sigurnosti, kao i jačanju vladavine prava. Kvalitetnom kodifikacijom građanskog prava bi se, s jedne strane, ostvario visok stepen stabilnosti, a s druge istovremeno omogućio progresivni razvoj svakodnevnih građansko-pravnih odnosa, zasnovan, pre svega, na ravnopravnosti i autonomiji volje njegovih subjekata.

5. Povodom pitanja da li je Evropski građanski zakonik – utopija ili realnost, konstatovano je da su organi Evropske unije preduzeli niz aktivnosti u pogledu unifikacije privatnog prava, sa posebnom težnjom za stvaranje Evropskog građanskog zakonika, u skladu sa Rezolucijom o harmonizaciji određenih sektora privatnog prava koju je Evropski parlament usvojio 1994. godine, a 2000. godine, u okviru svog zakonodavnog programa, predvideo intenzivniju harmonizaciju u oblasti građanskog prava. Ta nastojanja izražena su objavljivanjem principa međunarodnih komercijalnih ugovora (Unidroit principi), principa Evropskog ugovornog prava (Lando principi), principa Evropskog odštetnog prava kao rezultat dosadašnjih komparativnih istraživanja. Za razliku od ugovornog, pa donekle i odštetnog prava gde

su učinjeni prvi koraci u pravcu neophodne harmonizacije, u oblasti stvarno-pravnih odnosa i drugih delova građanskog prava (porodično, nasledno), sasvim razumljivo je odsustvo harmonizacije zbog prirode materije i nacionalnih razlika koje ne stvaraju posebne teškoće u pravnom prometu. Ti delovi građanskog prava ostali bi i ubuduće sastavni delovi nacionalnog zakonodavstva. Sadašnji stepen harmonizacije evropskog građanskog prava doveo je do različitih mišljenja o potrebi i mogućnosti donošenja evropskog građanskog zakonika. Ipak u Evropskoj uniji preovlađuje mišljenje da treba raditi na stvaranju Evropskog građanskog zakonika koji predstavlja dugoročni projekat čija je realizacija u doglednoj budućnosti potpuno neizvesna.

2. Svojina i druga stvarna prava

6. Jedno od najaktuelnijih pitanja iz oblasti svojinskih odnosa, nesumnjivo je pitanje restitucije – vraćanja svojine oduzete od bivših vlasnika u periodu od 1945–1958. godine. Uz nesumnjivo afirmativan stav o ispoljenom naporu da se posle parcijalnih akata o vraćanju oduzete imovine konačno i u Republici Srbiji, krajem septembra 2011, Zakonom celovito reguliše pitanje restitucije, izražene su rezerve i primedbe na pojedina rešenja u Zakonu o vraćanju oduzete imovine i obeštećenju. One se, pored nepreciznih i nejasnih odredaba, odnose, pre svega, na restriktivnu primenu načela o prioritetu naturalne restitucije, o odsustvu mogućnosti realne supstitucije u slučajevima kad naturalna restitucija nije moguća, o neravnopravnom položaju između titulara naturalne restitucije i titulara novčanog obeštećenja. I pored navedenih i drugih nedostataka u samom Zakonu, može se konstatovati da njegovo donošenje i efikasna primena svakako može pozitivno da utiče na pravnu i ekonomsku sigurnost i investicionu klimu u Republici Srbiji.

7. U toku izrade Građanskog zakonika Republike Srbije o stvarno-pravnim odnosima bilo bi celishodno, u skladu sa prihvaćenom koncepcijom kodifikacije građanskog prava, posebno razmotriti potrebu normativnog regulisanja pojedinih stvarno-pravnih instituta (pravo građenja i fiducijarna svojina) koji su već postali sastavni delovi svojinskih i drugih stvarno-pravnih sistema (u Republici Crnoj Gori, Republici Hrvatskoj i Republici Srpskoj). Posebno je značajno proceniti da li se njihovim unošenjem u Građanski zakonik mogu očekivati pretpostavljeni pozitivni efekti u zadovoljavanju legitimnih interesa i opravdanih socijalnih potreba.

8. Povodom Zakona o izmenama i dopunama Zakona o planiranju i izgradnji, iz aprila 2011. godine, koji je uveo u naš pravni sistem tzv. urbanu

komasaciju, izražen je stav da bi komasacija u vezi sa građanskim parcelama morala za sve učesnike da bude ekonomski isplativa, opravdana i pravedna.

3. Svojina i nasleđe

9. Zaštita primalaca prema pravilima o prestanku ugovora o doživotnom izdržavanju uspešno se ostvaruje kroz institute raskida i poništenja ugovora koji su regulisani Zakonom o obligacionim odnosima i Zakonom o nasleđivanju.

Unapređenje važećih zakonskih rešenja o zaštiti primaoca doživotnog izdržavanja može se ostvariti proširenjem kruga lica koja posle smrti davaoca izdržavanja mogu da preuzmu njegovu ugovornu obavezu. Takođe, ta zaštita se može poboljšati uvođenjem mogućnosti konverzije ugovora o doživotnom izdržavanju u ugovor o doživotnoj renti u slučajevima kada su međusobni odnosi davaoca i primaoca izdržavanja poremećeni do stepena nepodnošljivosti. Tom cilju mogla bi da doprinese i sudska praksa restriktivnijim tumačenjem i primenom zakonskih normi o raskidu ugovora o doživotnom izdržavanju zbog promenjenih okolnosti.

10. Naslednička državina, kao specijalni oblik državine, nema sumnje izaziva brojne dileme kako u teoriji tako i u praksi. Osnovno pitanje tiče se odnosa između zakonitosti državine naslednika i zakonitosti ostaviočeve državine. To pitanje zbog osnovne zaštite funkcije nasledničke državine, trebalo bi regulisati u predstojećoj zakonskoj regulativi stvarno-pravnih odnosa. Bila bi pozitivna novina ako bi se zakonitost državine naslednika cenila nezavisno od zakonitosti ostaviočeve državine.

11. Pitanje sticanja svojine u slučaju višestrukog otuđenja iste nepokretnosti (prodajom, poklonom ili višestrukim uzastopnim raspolaganjem na osnovu ugovora o doživotnom izdržavanju) nije zakonski regulisano, već je prepušteno sudskoj praksi koja inače nije jedinstvena. Do zakonskog regulisanja tog pitanja čini se da je opravdan načelan stav sudske prakse da se lice koje se nije ponašalo u duhu *bona fides* ne može smatrati vlasnikom nepokretnosti koja je višestruko otuđena različitim osobama. Međutim, u slučaju više ugovorenih doživotnih izdržavanja kada su uredni davaoci izdržavanja savesni, a niko od njih nije uveden u posed predmetne nepokretnosti, bio bi racionalan stav da svi davaoci izdržavanja steknu suvlasništvo čije bi udele sud utvrđivao uzimajući u obzir sve okolnosti konkretnog slučaja, a naročito dužinu izvršenih prestacija.

4. Ugovor i odgovornost za štetu

12. Radi ujednačavanja prakse u poslovanju sa dokumentarnim akreditivom posao dokumentarnog akreditiva trebalo bi zadržati i regulisati osnovna pitanja Građanskim zakonikom Republike Srbije, u skladu sa savremenim potrebama domaće i međunarodne prakse.

13. Komparativna analiza odredaba načela Evropskog ugovornog prava o zastupanju i odgovarajućih zakonskih rešenja u zemljama kontinentalnog prava ukazuje da postoje značajne razlike koje se odnose na regulisanje direktnog zastupanja, prekoračenja ovlašćenja, zastupanje bez ovlašćenja i sukoba interesa zastupnika i zastupanog. Radi unapređenja zakonskih odredaba o zastupanju trebalo bi proceniti potrebu i mogućnosti harmonizacije tih rešenja sa načelima Evropskog ugovornog prava.

14. Pozitivno se ocenjuje nastajanje zakonodavca da, u cilju što potpunije zaštite potrošača harmonizacije domaće zakonodavstvo sa Evropskim pravom izraženom kroz odgovarajuće direktive organa EU. To je u odgovarajućoj meri postignuto donošenjem Zakona o zaštiti potrošača iz 2010. godine, kojim su, pored ostalog, regulisani uslovi za ostvarivanje prava potrošača na jednostrani raskid ugovora, postupak ostvarivanja tog prava, kao i njegove pravne posledice.

15. Radi funkcionalnog unapređivanja razvoja elektronske trgovine i elektronskih transakcija putem elektronskih ugovora neophodno je ispuniti sledeće uslove: jasno i nedvosmisleno identifikovati ugovorne strane, precizno identifikovati predmete ugovora, precizirati period važenja elektronskog ugovora i obezbediti validan elektronski potpis.

16. Pozitivno su ocenjeni predlozi Komisije za izradu Građanskog zakonika R. Srbije koji se odnose na zakonsko definisanje krivice i pojma štete. To se odnosi i na predložene odredbe o odgovornosti u slučaju povrede zaštićenih prava ličnosti i o pravu pravnih lica na novčanu naknadu štete zbog povrede ugleda ili drugih vrednosti koje proizilaze iz prirode njihovog subjektiviteta.

17. Neophodno je prevazići pravnu nedoslednost koja je nastupila donošenjem Zakona o obaveznom osiguranju u saobraćaju, iz jula 2009. godine i Uredbe Vlade o naknadi štete na licima. Njome se znatno menja bogata, korektna i u zadovoljavajućoj meri standardizovana sudska praksa u primeni odredaba Zakona o obligacionim odnosima o utvrđivanju naknade imovinske i neimovinske (moralne) štete. Ona se navedenom Uredbom u znatnoj meri neopravdano derogira u slučaju odgovornosti vlasnika motornog vozila kao preduslova obaveze osiguravača.

18. U slučajevima povrede prava na slobodu zbog neopravdane osude ili neosnovanog lišenja slobode, po pravilu, se povređuju i pravo na čast i pravo na ugled, jer se radi o blisko povezanim, ali i nezavisnim pravima ličnosti. Radi potpunije i pravičnije zaštite tih prava ličnosti trebalo bi (umesto dosuđivanja jedinstvenog iznosa naknade štete u slučaju povrede slobode i povrede časti i ugleda), zasebno utvrditi postojanje povreda tih prava, obim povreda i okolnosti koje utiču na određivanje visine novčane naknade.

19. Analiza prakse utvrđivanja zatezne kamate ukazuje da u jednom dužem vremenskom periodu, koji još uvek traje, način obračuna zatezne kamate omogućuje poveriocima ostvarivanje nesrazmerno veliki iznos zatezne kamate koji neretko višestruko prevazilazi iznos glavnice, što je neopravdani relikv obračuna zatezne kamate iz perioda hiperinflacije. Takav obračun nije ni u skladu sa evropskom Direktivom o borbi protiv docnje u plaćanju u trgovinskim poslovima kao i sa opravdanom i pravičnom zaštitom imovinskih interesa poverilaca. Zato je neophodno, radi sprečavanja neopravdanog preferiranja poverioca i opravdane zaštite dužnika od preteranog i enormnog imovinskog opterećenja, bez odlaganja, revidirati važeći i nepravedan sistem utvrđivanja zatezne kamate. To bi se moglo postići na taj način što bi se stopa zatezne kamate određivala na godišnjem nivou, i to posredno, tj. na osnovu odgovarajuće stope koja bi bila uvećana za određeni broj procentnih poena. Bilo bi celishodno, pored opšte, predvideti i posebnu stopu zatezne kamate za ugovore u privredi. Inače, zateznu kamatu bi trebalo obračunavati prostim kamatnim računom, uz izvesnu dispoziciju u pogledu visine stope zatezne kamate koja, u ukupnom iznosu, ne bi, po pravilu, smela da prevaziđe iznos glavnog duga.

5. Porezi

Dr ZORAN ISAILOVIĆ,
profesor Pravnog fakulteta u Prištini,
Kosovska Mitrovica

1. Efikasnost poreskog sistema zavisi ne samo od optimalnih poreskih zakona i ponašanja poreskih dužnika, već u velikoj meri i od uspešnog rada Poreske uprave. Praksa je pokazala da ne postoji dobra poreska politika bez dobre poreske administracije. Uspešnim radom navedene službe mogu se ostvariti izdašni javni prihodi s istovremenim smanjivanjem visokih poreskih stopa i ublažavanjem postojećih poreskih nejednakosti različitih grupa

poreskih obveznika. Međutim, za uspešan rad poreske uprave potrebno je da se ostvare brojne pretpostavke koje zahtevaju teorija i praksa. Najpre, neophodno je založiti se za usmerenost poreske uprave poreskim obveznicima, povećanje stručnosti, osposobljenosti, specijalizacije i posedovanje interdisciplinarnih znanja poreskih službenika itd. Pored toga, za uspešnu poresku reformu neophodno je izgraditi transparentnu i jednostavnu poresku strukturu. Za ostvarenje navedenog cilja, prilikom koncipiranja novih poreskih propisa potrebno je voditi računa o suštinskom pojednostavljenju poreskog sistema, uvođenju jednostavnih poreskih obrazaca, smanjivanju ili ukidanju brojnih poreskih olakšica, reduciranju potrebne dokumentacije i obavezivanju poreske administracije za intezivnije i doslednije pružanje pomoći u poreskom postupku poreskim obveznicima prilikom plaćanja poreza.

2. Važeći mešoviti sistem oporezivanja dohotka građana u Srbiji, ispljava u praksi brojne slabosti: horizontalnu i vertikalnu nepravednost, primenom nejednakih efektivnih poreskih stopa u zavisnosti od vrste prihoda negativno utiče na formiranje cena što kao posledicu ima neefikasnu alokaciju resursa. Pored izloženog, važeći sistem oporezivanja građana negativno utiče na tražnju za radnom snagom, nedovoljno je izdašan i tehnički složen. Zbog svega izloženog, navedeni sistem oporezivanja neophodno je napustiti i zameniti ga novim modelom najjednostavnijeg globalnog (sintetičkog) sistema oporezivanja.

3. Poreskim obveznicima omogućiti da porez na dodatu vrednost plaćaju tek kada oni naplate isporučenu robu ili uslugu. Ovo je nužno zbog toga što firme koje plaćaju porez po sadašnjim rešenjima – unapred, a ne mogu da se naplate od svojih dužnika su prinuđene da se zadužuju kod banaka, dižući kratkoročne pozajmice i tako pokušavaju da “premoste” periode nelikvidnosti.

4. Kod Zakona o porezu na dobit pravnih lica neophodno je napraviti značajne promene, koje bi u suštini značile potrebu za reduciranjem poreskih podsticaja, što bi dovelo do povećanja finansijskih prihoda, bez osetnijeg negativnog reperkutovanja na ostvarivanje utvrđenih ekonomskih ciljeva. Ovo mišljenje je u skladu sa stavovima moderne teorije, da u opštem slučaju poreske olakšice tj. odstupanja od opšteg režima oporezivanja predstavljaju neefikasno i nepravilno rešenje, jer: a) unose distorziju u ekonomsko odlučivanje (narušavaju alokativnu neutralnost poreza), b) kreiraju višak tereta subvencija, jer bi većina investitora realizovala svoje ulaganje i da takvih podsticaja nema, i c) implicira različitu izloženost poreskom teretu preduzeća slične ekonomske snage.

5. Prilikom oporezivanja imovine zakonodavac mora da prihvati činjenice vezane za veliko osiromašenje građana, i saznanja da su poreski obveznici prethodno već bili oporezovani porezom na dohodak građana i posrednim porezima. Dakle, prilikom opterećenja imovine neophodno je voditi računa o brojnim socijalnim momentima koji diktiraju potrebu umerenog oporezivanja i optimalnog socijalnog diferenciranja koje će prihvatiti najveći broj građana.

6. Najzad, posebno je zabrinjavajuće rašireno izbegavanje doprinosa za obavezno socijalno osiguranje, koje kao posledicu ima potrebu države za izdvajanje značajnih budžetskih sredstava u cilju pokrivanja neophodnih potreba u ovoj sferi društvenog života. Po našem mišljenju, za uspešno eliminiranje izbegavanja navedenog fiskalnog prihoda neophodno je obavezati banke preko kojih se obavlja platni promet da onemoguće isplatu zarada, bez prethodno plaćenih doprinosa za socijalno osiguranje.

6. Privredna društva

*Prof. dr MIRKO VASILJEVIĆ,
dekan Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu
Dr DRAGIŠA SLIJEPCHEVIĆ,
predsednik Ustavnog suda Srbije
MIROSLAV NIKOLIĆ,
predsednik Privrednog Apelacionog suda u Beogradu*

U materiji stečaja predlažu se sledeći zaključci:

1. U posebnom postupku u slučaju dugotrajne nesposobnosti za plaćanje tzv. "Automatskom stečaju" izmenama zakona o stečaju regulisati način obezbeđenja, evidentiranja i postupak prelaska imovine u svojinu RS, način realizacije razlučnih prava i preuzimanja započelih parnica – u protivnom brisati glavu X Zakona o stečaju.

2. Izmeniti zakon o stečaju u glavi XI – Reorganizacija u delu formiranja klasa i glasanja u istima, tako što će se odrediti drugačiji odnos glasanja u okviru same klase, kako ne bi dolazilo do nameštanja proste većine.

3. Pojasniti i preciznije regulisati odredbe koje se odnose na međunarodni stečaj u cilju omogućivanja njihove primenljivosti, s obzirom na veliki značaj međunarodnog stečaja kako za dosadašnja tako i buduća investicijska ulaganja u Srbiji (postojeće odredbe se ne primenjuju).

4. Povećati odgovornost agencije za privatizaciju, kao stečajnog upravnika.

5. Uvesti mehanizam zaštite poverilaca od posledica nezakonitog rada stečajnog upravnika u postupku prodaje imovine, a ne samo kroz odgovornost za nastalu štetu.

7. Međunarodni privredni ugovori, Arbitraža

Dr JELENA PEROVIĆ,

profesor Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu

Dr THOMAS MEYER,

rukovodilac Otvorenog regionalnog fonda

za južnoistočnu Evropu – Pravna reforma

1. Tokom izvršenja ugovora često dolazi do neispunjenja ili neurednog ispunjenja ugovornih obaveza, što za posledicu ima ekonomske gubitke i najčešće označava uvod u spor. To je posebno značajno za ugovore međunarodnog poslovnog prometa, koji su složeniji i najčešće veće vrednosti, pa su i ekonomski gubici usled povrede ugovora veći, a sporovi teži i kompleksniji. Rizici povrede ugovora mogu se u minimizirati pravilnim pristupom ugovoru. Taj pristup počinje već u fazi pregovora za zaključenje ugovora, ostvarenjem povoljne pregovaračke pozicije, opreznim vođenjem pregovora i unošenjem odgovarajućih klauzula u sporazume o pregovorima. Prilikom zaključenja ugovora, on se ostvaruje: preciznim, jasnim i nedvosmislenim formulisanjem ugovornih prava i obaveza; unošenjem zaštitnih klauzula u ugovor, njihovim optimalnim izborom, kombinovanjem i prilagođavanjem interesima ugovornih strana u svakom konkretnom slučaju; preciznim predviđanjem svih pravila relevantnih za raskid ugovora – počev od prava na raskid, preko načina realizacije raskida, pa do pravnih posledica raskida; unošenjem klauzule o mogućnosti raskida ili izmene ugovora zbog promejenih okolnosti, kao i klauzule o višoj sili; pravilnim izborom merodavnog prava i jurisdikcije za slučaj spora.

2. Pitanje harmonizacije i unifikacije ugovornog prava postaje jedno od najaktuelnijih pitanja koja se postavljaju u okviru međunarodnog poslovnog prometa. U tom kontekstu, posebno su značajna tri međunarodna dokumenta: Konvencija UN o ugovorima o međunarodnoj prodaji robe iz 1980 (Bečka konvencija), UNIDROIT Principi za međunarodne trgovin-

ske ugovore čija je nova verzija objavljena 2010. godine i Principi evropskog ugovornog prava, kao instrumenti koji u značajnoj meri doprinose unifikaciji i harmonizaciji ugovornog prava. Kad je reč o ugovornom pravu EU, potrebno je imati u vidu nacrt Zajedničkog okvira (*Draft Common Frame of Reference*), principa, definicija i model pravila evropskog privatnog prava, izrađen na predlog Evropske komisije, čija je prva verzija publikovana 2008. godine. Na tim osnovima, Evropski parlament je 8. juna 2011. godine usvojio i odgovarajuću rezoluciju – “*European Parliament resolution of 8 June 2011 on policy options for progress towards a European Contract Law for consumers and businesses*” koja predstavlja značajan korak u pravcu daljeg razvoja evropskog ugovornog prava. U oblasti prava prodaje EU, posebnu posebnu pažnju treba posvetiti Zajedničkom Evropskom pravu prodaje (*Common European Sales Law*) predloženom od strane Parlamenta i Saveta EU 2011. godine u formi Uredbe.

3. Prilikom unošenja klauzula o isključenju ili ograničenju odgovornosti u međunarodne privredne ugovore, poseban problem može proisteći iz činjenice da različite vrste štete u uporednom pravu imaju različita značenja i različita terminološka određenja. Time je stvoren osnov za različite interpretacije ovih klauzula, što može dovesti do rešenja koja su suprotna nameri koju su strane imale u vidu prilikom formulisanja konkretne klauzule. Poseban problem ogleda se i u tome što ugovorne strane u međunarodnim ugovornim odnosima često ne obraćaju dovoljno pažnje na međunarodni karakter ugovora tj. na razlike koje u pogledu vrsta štete postoje u uporednom pravu, te u ugovor automatski unose određene pojmove iz svog nacionalnog prava čije im se značenje čini poznatim i razumljivim, što ne mora koincidirati sa ocenom ovih pojmova od strane suda odnosno arbitraže u međunarodnom sporu. Iz tih razloga, u klauzulama o isključenju ili ograničenju odgovornosti koje se unose u u međunarodne privredne ugovore trebalo bi izbegavati uopštene i apstraktne formulacije i opredeliti se za metod predviđanja konkretnih slučajeva štete u pogledu kojih se odgovornost želi isključiti ili ograničiti, uz striktno vođenje računa o punovažnosti takvih klauzula sa aspekta imperativnih pravila merodavnog prava.

4. U okviru drugog dana Sekcije održan je okrugli sto posvećen rešenjima Nacrta srpskog Građanskog zakonika koja se odnose na uređenje novih (modernih) ugovora poslovnog prometa. Okrugli sto održan je uz učešće stručnjaka nemačke Fondacije za međunarodnu pravnu saradnju – IRZ, koji su podneli referate i učestvovali u diskusiji iz oblasti ugovora o međunarodnoj prodaji, ugovora o distribuciji, kao i u pogledu odgovornosti proizvođača za proizvod s nedostatkom, sa aspekta odgovarajućih pravila EU,

kao i sa stanovišta nemačkog prava i sudske i poslovne prakse. Nacrtom srpskog Građanskog zakonika predloženo je uređenje ugovora o distribuciji, ugovora o franšizingu i ugovora o faktoringu. Nacrt sadrži i predlog odredaba za ugovor o lizingu, dok je finansijski lizing regulisan posebnim zakonom. U tim okvirima, na okruglom stolu konstatovano je na prvom mestu da su pravila Nacrta koja se odnose na pomenute ugovore uglavnom dispozitivnog karaktera, čime se, na osnovu načela autonomije volje, ugovornim stranama ostavlja široka sloboda da svoje ugovorne odnose urede saglasnošću volja. Nadalje je zaključeno da pojedina rešenja Nacrta, a posebno ona koja se odnose na određena prava i obaveze ugovornih strana, osnov za raskid ugovora i pravne posledice raskida ugovora, zahtevaju široku diskusiju i dalju komparativnopravnu analizu. Na okruglom stolu posebno je istaknuto da je prilikom dalje razrade pravila Nacrta, potrebno imati u vidu odgovarajuće model ugovore i standardne klauzule, kao i ostale izvore uniformnog ugovornog prava.

8. Radni odnosi

Dr BRANKO LUBARDA,
profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu
BORISLAV ČOLIĆ,
sudija Vrhovnog suda Srbije, u penziji

1. Pojačati međunarodno-pravnu, ustavnu, zakonsku i drugu zaštitu prava zaposlenih i obezbediti dosledno poštovanje jednake zaštite svih bez diskriminacije.

2. Praksa sudova i drugih državnih organa ukazuje na potrebu donošenja novog Zakona o inspekciji rada radi efikasnije primene i vršenja nadzora nad radom poslodavaca i zaposlenih i ostvarivanja potpune zaštite zaposlenih. Isti slučaj je i sa donošenjem Zakona o upravnoj inspekciji.

3. Postoji potreba zakonskog razrešenja nadležnosti inspekcija i razgraničenja nadležnosti u odnosu na druge postojeće inspekcije kao što su: nadležnosti inspektora socijalne zaštite koje su određene Zakonom o socijalnoj zaštiti.

4. Sudska praksa i praksa drugih državnih organa ukazuje na potrebu efikasnije zaštite prava zaposlenih u zaštiti od raznih vrsta diskriminacija i zlostavljanja na radu. Praksa pokazuje da posredovanje, odnosno postup-

ci mirenja koji se uspešno završe, mogu trajnije razrešiti složene odnose nastale iz zabrane diskriminacije i zabrane zlostavljanja na radu.

9. Banke i bankarski poslovi

*Prof. dr STOJAN DABIĆ,
Međunarodni centar za razvoj
finansijskog tržišta, Beograd*

1. Na osnovu najnovijih podataka, u uslovima postojeće finansijske i ekonomske krize, ne može se uočiti oporavak privredne aktivnosti. Ne vide se izgledi za poboljšanje negativnih kretanja u industrijskoj proizvodnji, spoljnotrgovinskoj razmeni i ukupnom platnom bilansu, niti u dinamici porasta zarada i unutrašnje tražnje.

2. Priliv kapitala u Srbiji gotovo da se zaustavlja, dostižući kritično nisku vrednost, čak i ako se upoređuje sa prethodnim kriznim godinama. Ukoliko se ovo stanje održi na srednji rok, mogu se očekivati ozbiljne posledice za ukupno stanje u Srbiji. Osnovni uzročnik zaustavljanja priliva kapitala u Srbiju jeste kriza u evropskom bankarstvu. Naime, uporedo sa rešavanjem javnog duga Grčke, na nivou Evropske unije doneta je odluka o rekapitalizaciji evropskih banaka.

3. Tržište kapitala verovatno neće generisati značajan dodatni kapital za evropske banke te će one biti prinuđene da prihvate državnu pomoć ili da smanjuju svoje plasmane. Ukoliko strategija smanjivanja plasmana bude dominantna, Srbija može biti teško pogođena jer je visoko zavisna od uvoza kapitala.

4. Očekivana posledica zaustavljanja priliva kapitala na kratak rok će biti smanjivanje domaćih plasmana banaka, produbljivanje krize likvidnosti i dalje smanjivanje dinamike aktivnosti u realnom sektoru. Ovaj efekat na kratak rok može biti neutralizovan (na primer, povlačenjem sredstava od MMF-a), ali će na srednji rok ostati i dalje aktuelan.

5. Učesnici skupa nisu mogli naći odgovor na pitanje koje se sada postavlja koliko će kriza u evropskom bankarstvu i modalitet njenog prevazi- laženja uticati na stanje bankarstva u Srbiji i da li će se smanjenje likvidnosti koje će nastati povlačenjem ino-kredita od banaka moći kompenzovati većim prilivom direktnih investicija.

6. Već odavno je poznato da se 80% banaka koje posluju na teritoriji Srbije nalazi u rukama inostranih banaka (najvećim delom iz Grčke, Italije, Austrije i Francuske) da su u obavezi da sprovedu poslovnu politiku svojih matičnih banaka. Motiv dolaska ovih banaka na područje Srbije je prevažno ostvarenje profita kroz odobravanje kratkoročnih kredita stanovništvu i pravnim licima, a ne ulaganje u privredni razvoj zemlje. Iz ove činjenice proizilazi zaključak da ni država, a ni Narodna banka Srbije nemaju na raspolaganju finansijski mehanizam preko koga bi se ulagalo u razvoj proizvodnje kao osnovnog činioca privrednog razvoja. Upravo zbog takve politike matičnih banaka banke u Srbiji imaju manje problema od njihovih matičnih banaka pa samim tim nemaju ni potrebu za direktnom intervencijom države Srbije.

7. Zbog postojećeg vlasničkog odnosa u bankama koje posluju na teritoriji Srbije Vlada Srbije i Narodna banka Srbije nemaju mogućnosti, a ni sredstava da usmeravaju poslovanje banaka na način kako se to čini u SAD-u i evropskim zemljama. Jedino što je ostalo državi je tehnička zaštita korisnika finansijskih usluga od bankarske samovolje u određivanju uslova za korišćenje kredita i drugih bankarskih usluga.

8. Za očekivati je da će u uslovima smanjene likvidnosti banaka, a samim tim i privrede privredni subjekti biti prisiljeni da prihvataju nova zaduženja kod banaka po nerealno visokim kamatnim stopama. Banke će u cilju održavanja svoje profitabilnosti na dostignutom nivou težiti da taj nivo ostvare kroz povećanje kamatnih stopa i naknada na usluge na smanjeni obim kredita i drugih bankarskih transakcija.

9. U cilju zaštite korisnika kredita od očekivane politike banaka usvojen je Zakon o zaštiti korisnika finansijskih usluga. Zakon je stupio na snagu 4. juna 2011. a počeo je da se primenjuje od 5. decembra 2011. godine. Cilj zakona je zaštita korisnika i unapređenje dobre poslovne prakse i fer odnosa prema korisnicima finansijskih usluga, kao i kreiranje regulatornog okvira kojim se obezbeđuje zaštita korisnika u smislu: ravnopravnog odnosa ugovornih strana i prava na zaštitu od diskriminacije. Zakon reguliše mnoga pitanja u cilju zaštite korisnika finansijskih usluga, predviđajući sledeća prava: pravo na odustanak od kredita; pravo na prevremenu otplatu kredita; pravo na primenu istog tipa kursa (srednji kurs NBS); pravo na isti metod obračuna kamate; pravo u vezi sa vođenjem računa; pravo u vezi s platnom karticom; način ustupanja potraživanja; pravo na ravnopravnost korisnika i davaoca usluge; pravo na informisanje; pravo na određenost ili odredivost ugovorne obaveze; pravo na zaštitu od diskriminacije; pravo na zaštitu prava i interesa.

10. Svesna da nema mogućnosti da utiče na usmeravanje politike banaka ka podršci razvoju zemlje, Država je preduzela jedino što je mogla, da kroz ovaj Zakon oštro sankcioniše kako banke tako i odgovorna lica u bankama za kršenje propisanih normi na teret korisnika finansijskih usluga. Za sve ostalo što se odnosi na regulisanje ponašanja banaka vezano za obim i vrstu kredita Država je nemoćna u postojećem rasporedu snaga.

IV – PRAVO NA INTELEKTUALNU TVOREVINU

Dr MILENKO MANIGODIĆ,
advokat u Beogradu
DIMITRIJE MILIĆ,
advokat u Beogradu

1. Razvoj nauke, novih tehnologija, informatike, komunikacija, elektronike, saobraćaja, stvaranja i transfera novih znanja i svih oblika stvaralaštva, bitno doprinose razvoju svakog društva. Zaštita intelektualnog rada i prava intelektualne svojine i njegov podsticaj mora biti briga države. Time se doprinosi i ekonomskom i kulturnom razvoju. Poštovanjem i zaštitom stvaralaštva i prava intelektualne svojine u skladu sa svetskim standardima podstiču se ulaganja stranih investitora u našu zemlju i ubrzati prijem u Svetsku trgovinsku organizaciju. Za ostvarivanje navedenih ciljeva poseban značaj ima pravni sistem, a posebno njegova primena u praksi.

2. Katedra predlaže da se izmene zakoni u delu koji se odnose na organizaciju sudske norme i sudske nadležnosti. Potrebno je da se zakonski odredi da ove sporove sude Viši ili Privredni sudovi u Beogradu, Novom Sadu, Nišu i Kragujevcu. U sudovima treba formirati posebna, specijalizovana sudska veća koja donose odluke u prvostepenim i drugostepenim sudovima i u postupku po vanrednim pravnim lekovima.

3. Potrebno je zakonom urediti da se na odluke koje donese Zavod za intelektualnu svojinu ulaže molba kao redovno pravno sredstvo i predvideti koji drugostepeni organ odlučuje. Postojeći zakon ne predviđa molbu kao redovno pravno sredstvo. O molbama sada odlučuje Administrativna komisija pri Vladi Srbije, Resorno ministarstvo u čijem je sastavu Zavod za intelektualnu svojinu pravičnije je rešenje za odlučivanje po molbama.

4. Edukacija kadrova za rad na poslovima prava intelektualne svojine mora biti konstantna. Katedra predlaže da se sa ovom porukom, zaključ-

kom, pismeno upozna ministar pravde Republike Srbije, radi preduzimanja mera u skladu sa zakonom, kao i predsednik Vrhovnog kasacionog suda.

5. Zbog naraslih problema u oblasti prava intelektualne svojine i potreba razvoja i doslednije zaštite, ponovo se predlaže formiranje Nacionalnog saveta za intelektualnu svojinu.

V – PRAVO NA PRAVDU

1. Sud u koneksitetu pravde

*Dr GORDANA STANKOVIĆ,
profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu*

1. Savremeni trenutak karakteriše paradoksalna situacija: sudska vlast i neokončana reforma sudstva konstantno su u središtu političke rasprave i zakonodavnog procesa, dok se pred sudom gomilaju predmeti koji su posledica različitih neuspešnih političkih poteza i zakonodavnih zahvata, pre svega privatizacije, zloupotreba u različitim sferama vlasti, itd.

2. Posle neuspešno sprovedenog procesa tzv. opšteg izbora sudija, u kome nisu poštovani evropski standardi, pod pritiskom međunarodne javnosti, novelama Zakona o sudijama čitav postupak ponovnog izbora sudija vraćen je na početak. Zakonom je, primenom principa retroaktivnosti, neizabranim sudijama, oduzeto još jedno stečeno pravo – pravo na podnete ustavne žalbe, kao pravni lek predviđen zakonom i Ustavom. Postupak ponovnog izbora sudija još uvek nije okončan, a Visoki savet sudstva opet odlučuje u nepotpunom sastavu.

3. Pravosuđe, kao instrument za odbranu i održanje ustanovljenog pravnog poretka, zahvaćeno je takvim promenama koje ga u određenoj meri parališu. Trajna opterećenost sudova kao posledica neuspešnih zakonodavnih zahvata, pogrešnih reformskih koraka i veliki broj nerešenih predmeta ukazuju na nedelotvornost pravosudnog sistema. U javnosti vlada percepcija o zabrinjavajućem stanju u pravosuđu čemu konstantno doprinose pritisci, postupci i izjave predstavnika izvršne vlasti. Predugo trajanje sudskih postupaka ne može se tražiti ni u zakonskim rešenjima, ni u pogreškama sudija, već u neuspešnim reformskim zahvatima, organizacijskim nedostacima, a ponekad i u nedovoljnim kadrovskim kapacitetima pojedinih sudova.

4. Statistički pokazatelji o broju rešenih sudskih predmeta, smanjenju broja "starih" predmeta, procentu odluka koje je potvrdio drugostepeni sud ili o broju odbačenih vanrednih pravnih lekova pred najvišom sudskom instancom možda mogu da zadovolje sudsku upravu ili izvršnu vlast. Osnova za zadovoljstvo građana u građanskom sudskom postupku može da bude samo zakonita, istinita, ekonomična, efikasna i sigurna pravna zaštita u sudskim odlukama koje su pravedne i donesene u razumnom roku.

5. Nova zakonska rešenja na planu parnične procedure, koja tek treba da dožive evaluaciju u praksi, predstavljaju ne samo novi izazov za sudije, već donose i rešenja kojima se povećava mogućnost njihove disciplinske odgovornosti za postupanje koje ne zadovoljava potrebe ubrzanog pravnog saobraćaja i efikasnog rešavanja sporova, ako i mogućnost za razrešenje.

6. Pojedini zakoni kojima se uređuju vansudski metodi za rešavanje sporova znatno umanjuju pozitivne efekte reforme u domenu pojedinih grana materijalnog prava jer, po pravilu, ne obezbeđuju adekvatan institucionalni okvir, niti normiraju adekvatnu funkcionalnu podlogu za vansudsko rešavanje sporova.

7. Očekuje se da krajnji cilj reforme pravosuđa, bez obzira na sve teškoće, treba da ima, kao krajnji rezultat, kvalitetno funkcionisanje pravosuđa, kao pretpostavku za ostvarivanje političkih i pravnih kategorija na kojima se zasnivaju ideali pravne države i vladavine prava.

8. Da bi se to postiglo potrebno je dosledno primenjivati ustavni princip trodelne podelje vlasti prema kome je sudska vlast nezavisna od bilo koje vlasti, osim vlasti legitimnog zakona. U tom smislu vršenje sudijske dužnosti ne sme biti predmet nedostojnih uticaja, podsticanja, pritisaka, pretnji ili intervencija, direktnih ili indirektnih, od strane bilo koga i iz bilo kojih razloga.

2. Međunarodni odnosi i pravda

a) Međunarodno pravo – elementi inostranosti

*Dr RODOLJUB ETINSKI,
profesor Pravnog fakulteta Univerziteta
u Novom Sadu*

1. Pozivamo sve države da razmotre i usvoje u obliku međunarodnog ugovora Nacrt pravila o odgovornosti država za međunarodne protivpravne akte, koji je pripremila Komisija za međunarodno pravo i koji je General-

na skupština UN uputila državama članicama Rezolucijom 56/83 od 12. decembra 2001. godine. Formalnim i izričnim obavezivanjem na poštovanje ovih pravila, države bi učinile korak napred u pravcu jačanja vladavine prava u međunarodnim odnosima.

2. Imajući u vidu stalno povećavanje aktivnosti međunarodnih organizacija, pozdravljamo rad Komisije za međunarodno pravo na kodifikaciji pravila o odgovornosti međunarodnih organizacija za međunarodne protivpravne akte.

3. S obzirom na specifičnosti međunarodnog poretka potrebno je dalje razvijanje i unapređivanje mehanizma mirnog rešavanja sporova i implementacije pravila o odgovornosti država i međunarodnih organizacija. Važno je posebno uspostavljanje mehanizma za rešavanje sporova između međunarodnih organizacija i drugih subjekata.

4. Ustanovljavanje pravila o odgovornosti međunarodnih organizacija i razvijanje međunarodnih mehanizama za implementaciju ovih pravila važno je naročito u kontekstu razvoja mirovnih operacija Ujedinjenih nacija koje se u nekim slučajevima organizuju kao privremene teritorijalne uprave kao i u kontekstu odgovornosti Organizacije za zaštitu civila tokom oružanih sukoba.

5. Ponavljamo da nema vladavine prava bez poštovanja ljudskih prava, jer je poštovanje ljudskih prava sama suština prava i pozivamo države da o tome vode računa u svim svojim aktivnostima. U tom kontekstu važno je da se međunarodni subjekti angažuju dalje na pitanjima kao što su dopuštenost rezervi na međunarodne ugovore o ljudskim pravima ili na traženju ravnoteže između zaštite životne sredine i zaštite domaćih i stranih investicija.

6. Pozivamo sve države i odgovarajuće međunarodne organizacije da se više angažuju na suzbijanju trgovine ljudima, jer je to najteži oblik kršenja ljudskih prava koji se intezivira naročito u vremenu globalne ekonomske krize.

7. Pozivamo Međunarodni komitet crvenog krsta da se dalje angažuje na razvijanju pravila međunarodnog humanitarnog prava koja će omogućiti pouzdanije razlikovanje između civila i boraca u oružanim sukobima.

8. Pozivamo vlade Srbije i Hrvatske da se prilikom odlučivanja o daljem vođenju postupka pred Međunarodnim sudom u vezi Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida ili odustajanju od tužbe i protivtužbe rukovode samo interesima pravde, a ne političkim interesima, dakle da uzmu u obzir istorijski kontekst ovog spora, političke okolnosti iz 1999.

godine kada je tužba podneta i, pre svega, potrebu daljeg razvoja međusobnih prijateljskih i dobrosusedskih odnosa.

b) Pravo Evropske unije

*Prof. dr RADOVAN VUKADINOVIĆ,
direktor Centra za pravo EU*

1. Evropska unija se danas nalazi u najvećoj krizi od nastanka.
2. Osim u finansijskoj i ekonomskoj sferi teško je predvideti dejstvo i posledice koje će rešavanje krize imati na dalju politiku spoljnih odnosa EU, a posebno na politiku širenja prema državama Zapadnog Balkana.
3. U državama Zapadnog Balkana postoji opravdana bojazan da će, zbog postojeće krize, ali i zbog prethodnog velikog proširenja, dalje širenje EU na Zapadni Balkan biti značajno usporeno, ali realizovano pod drugačijim uslovima.
4. Izražena je bojazan da će se postojeća kriza negativno odraziti na celokupni Acquis Communautaire, a posebno na očuvanje i delotvornost pravnog sistema.
5. Ipak, izraženo je uverenje da će, bez obzira na povezanost ekonomije, politike i prava, već ostvarene pravne tekovine opstati, bez obzira na način rešavanja krize, posebno u onom delu opštih vrednosti kao civilizacijska tekovina i kao deo opšteg evropskog nasleđa koje će i dalje vršiti značajan uticaj na nacionalne pravne sisteme.

VI – PRAVO NA PRAVNU DRŽAVU

*Dr GORDANA VUKADINOVIĆ,
profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu
Dr MILOŠ MARJANOVIĆ,
profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu
Dr ĐURICA KRSTIĆ,
ekspert UN, Beograd*

1. Savremena odgovornost prava ogleda se u povećavanju njegove delotvornosti i etičnosti. Iskustva sa novovekovnim diktaturama i rizicima

modernih tehnologija iziskuju obnovu praktične filozofije na novim osnovama. Za novi odnos praktične filozofije i prava ili utemeljenje pravne etike ključan je pojam odgovornosti. Njegova rekonceptualizacija se više ne može oslanjati na klasičnu, deontološku etiku namere nego na teleološku etiku odgovornosti, u kojoj je naglasak na dobrim i lošim posledicama naših odluka i deljenja. Etika se više ne ograničava na moralne dužnosti pojedinaca i rezultate prethodnog delioca (individualna i retrospektivna odgovornost) nego se orijentiše na buduće generacije, čovečanstvo u celini i život kao život (prospektivna i kolektivna odgovornost). Međutim, proširenje pojma odgovornosti na prospektivnu i kolektivnu odgovornost izvedeno je bez jasne filozofsko-pravne zasnovanosti.

2. Dve su temeljne filozofske koncepcije na kojima se zasnivaju rasprave o bioetici i ekološkom pravu – antropocentrizam ili odgovornost samo za ljudski život i biocentrizam ili odgovornost za sav život. Osnovni stav antropocentrizma je da samo ljudi imaju intrinzične ili unutrašnje vrednosti, koje su podložne moralnom rasuđivanju, dok ostatak prirode ima samo instrumentalnu vrednost za ljudske ciljeve. Sa stanovišta biocentrične etike život kao takav ima vrednost po sebi jer svoj smisao ima u samom svom postojanju, pa polje moralnog važenja treba proširiti i na sav živi svet, pa u prirodu u celini, jer oni imaju autonomnu, samostalnu vrednost, tako da u središtu etičkog raspravljanja više nije čovek nego priroda, eko sistem. Dok je u antropocentrizmu čovek moralna konstanta svakog etičkog suda, život kao paradigma je moralna konstanta budućnosti. Ovo proširenje polja etičkog važenja iziskuje rekonceptualizaciju pojma pravne odgovornosti i savremene pravne regulacije.

3. Današnja kriza pravne odgovornosti, koja je u samom središtu krize prava, velikim delom je rezultat nepostojanja konzistentnog filozofsko-pravnog pristupa razvijanju sistema odgovornosti. Zato uspostavljanje efikasnog koncepta pravne odgovornosti ima ključni značaj za prevazilaženje postojeće krize prava, pogotovo u društvima u tranziciji.

4. Pravo ne sme ostati indiferentno prema posledicama svog delovanja, pogotovo u situaciji sve trajnije i sve dublje društvene krize. U zemljama uspele tranzicije temeljne institucionalne reforme izvedene su pre, a ne posle privatizacije. Neka sociološko-pravna istraživanja pravne kulture u Srbiji pokazuju da postoje tendencije da primena zakona u lokalnim okvirima selektivno zavisi od neformalnih merenja koje čine uticajni pojedinci u lokalnoj zajednici, da se za neprimenjivanje zakona ne odgovara, da postoji spremnost da se opravda kršenje zakona kao i odsustvo očekivanja da će za-

koni biti primenjeni. Istinski odgovorno pravo mora biti ne samo efikasno nego i efektivno, delotvorno, tako što će institucionalno podupreti i ojačati puteve društvenog razvoja kao načina izlaska iz postojeće krize. Koncentrisanje autoriteta pravne odgovornosti na nezavisno i nepristrasno sudstvo ali i borba protiv korupcije u sudstvu u celom društvu su neophodni uslovi za funkcionisanje institucija pravne države.

5. Bitna komponenta pravne države je i pojačana odgovornost države za štetne posledice koje mogu nastupiti nepravilnim radom njenih organa. Zato se u našim kriznim okolnostima sve više oseća potreba zakonske razrade, odnosno proširenja i zaoštavanja materijalne individualne, kolektivne, solidarne odgovornosti države, državnih organa i drugih javnih institucija i nosilaca javnih funkcija za imovinsku i neimovinsku štetu koju prouzrokuju svojim nezakonitim i nepravilnim radom. Sastavni deo konzistentnog sistema odgovornosti je i pozitivna afirmacija i raznovrsno nagrađivanje i odavanje priznanja za kreativni doprinos pojedinaca ili kolektiviteta koji svojim angažovanjem unapređuju kvalitetni humani razvoj i kulturu života.

6. Vladavina prava, pored ostalih svojih dobro poznatih aspekata, ima jedan aspekt koji je u svetskoj literaturi počeo da se posebno izučava tek od polovine prošlog veka. On svakako zaslužuje i pažnju Kopaoničke škole jer se odnosi na značajni uticaj institucije pravne države na jednu od najvažnijih ljudskih delatnosti: na održivi i efikasni privredni razvoj. Pravna država i njena uloga u podsticanju ekonomije izražava se u 4 aspekta: ona pre svega mora postojati ne samo kao deklaracija već i kao oživotvorena praksa. Drugo, pravni sistem mora da garantuje nepovredivost privatne svojine kao preduslov slobodnog i konkurentnog tržišta čiji su učesnici nezavisni, inovativni i lično odgovorni pojedinci. Treći aspekt tiče se delotvornog načina delovanja institucija i propisa na konkretni, svakodnevni život ekonomski aktivnih ljudi, a četvrti se odnosi na kulturu i ponašanje aktera prilikom stvaranja formalnih i neformalnih institucija u ekonomskoj sferi. Ta kultura, koja je inače veoma različita u raznim zemljama sveta, daje nam i odgovor zašto su neke zemlje sa formalno istim ili sličnim pravnim ili ekonomskim sistemom daleko uspešnije od drugih. O ovom pitanju trebalo bi na budućim Kopaoničkim susretima posvetiti veću pažnju, posebno u zemljama u tranziciji i u teškoj ekonomskoj situaciji, kao što je naša poslednjih decenija XX i prvih decenija XXI veka.

Ustavno pravna pitanja

Dr VLADAN PETROV,

profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu

Dr MILE DMIČIĆ,

profesor Pravnog fakulteta u Banjaluci

1. Odnos između poslanika i političkih stranaka može biti isključivo politički, a ne pravni. To nije odnos mandatora i mandatara. Koliko god da je politička moć političkih stranaka velika, one nisu suverena vlast. U demokratiji to je narod, tj. biračko telo u ustavnopravnom sistemu i tako mora ostati. U protivnom, nema demokratije, već je na delu partitokratija.

2. Potrebno je i dalje jačati ulogu demokratskih izbora i participacije građana u procesima odlučivanja. U tom cilju, treba tražiti odgovarajuće izborne forme i modele, poboljšavati demokratske odnose u društvu, jačati toleranciju, saradnju i demokratski kompromis.

3. Imajući u vidu značaj pravne prakse i sudija kao nosilaca sudske vlasti, treba ukazati na ulogu pravne metodologije (hermeneutike) u jačanju dostojanstva pravničke profesije.

4. U pojedinim zemljama sa razvijenim ustavnim sudstvom, kao što su Nemačka, Italija i Ruska federacija, poslednjih decenija ustavni sudovi prekoračuju svoja ustavna ovlašćenja i preuzimaju funkciju “aktivnog” zakonodavca, donoseći tzv. interpretativne odluke kojima dopisuju zakona i preciziraju njihovo značenje. Na taj način, ustavni sudovi zadiru u sferu parlamenta, a sve u cilju održavanja na snazi “problematičnih” zakona. Tako oni postaju kvazi-politički organi koji deluju u skladu sa načelom oportuniteta. Ne bi valjalo da Ustavni sud Srbije usvoji praksu donošenja interpretativnih odluka, pogotovo stoga što se pravni osnov za njihovo donošenje ne može naći ni u Ustavu ni u zakonu.

5. Premda osobene pravne prirode, Ustavni zakon za sprovođenje Ustava je pravni akt niže pravne snage od Ustava, a više od običnih zakona. On može biti predmet kontrole ustavnosti, iako je Ustavni sud Srbije ostao pri stanovištu da to nije njegova nadležnost. Ustavni sud bi trebalo da preispita svoj stav koji je zauzeo još 1995, a potvrdio i 2011. godine, odbacujući inicijativu za ocenu ustavnosti tzv. sprovedbenog ustavnog zakona.

6. Država je dužna da poštuje princip neutralnosti u verskim pitanjima, osigurava toleranciju i sve verske zajednice tretira ravnopravno. Ravnopravnost crkava i verskih zajednica zabranjuje državi da privileguje određene

ne konfesije. Država u kojoj zajedno egzistiraju različite vere može jemčiti verski mir samo ako je ona u verskim pitanjima neutralna.

7. Predstavnička demokratija je oblik vladavine koji, da se ne bi izopačio i pretvorio u tiraniju bilo pojedinaca bilo grupe, traži odgovornost. Odgovornost nije samo na nosiocima vlasti, ona je i na građanima. Političko društvo u kojem opšti izbori ne odlučuju gotovo ništa, na kojima građani glasaju više po osećaju dužnosti, ne može se smatrati demokratskim. Takvo društvo čini lanac neodgovornosti. Odgovornost kao princip, ali i kao svest o odgovornosti svih društvenih grupa i pojedinaca, a ne samo prolaznih nosilaca vlasti, garant je demokratske budućnosti i vladavine prava.

AUTORI
I
NASLOVI REFERATA

pripremljeni za XXIV *SUSRET*
KOPAONIČKE ŠKOLE PRIRODNOG PRAVA
(13–17. decembar 2011. god.),
publikovani u četiri toma
časopisa “*PRAVNI ŽIVOT*”, br. 9–12, 2011. god.

OSNOVNI REFERAT

Prirodno pravo i odgovornost

Prof. Dr Slobodan Perović

Predsednik Udruženja Kopaoničke škole

prirodnog prava – *Universitas iuris naturalis Copaonici*

Prva katedra

PRAVO NA ŽIVOT

1. Život

1. **Verbalni sukobi i ugrožavanje života i telesnog integriteta** – dr Đorđe Đorđević, profesor Kriminalističko-policijske akademije, Beograd.
2. **Žrtve krivičnog sistema** – dr Đorđe Ignjatović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
3. **Ugrožavanje sigurnosti** – dr Jovan Ćirić, Institut za uporedno pravo, Beograd.
4. **Krivična odgovornost i kažnjivost za zločin protiv čovečnosti** – dr Dragan Jovašević, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.
5. **Krivično delo nasilničkog ponašanja na sportskoj priredbi ili javnom skupu (čl. 344a KZ RS)** – dr Nataša Delić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

6. **Samoubistvo u starijem dobu** – dr Branislava Knežić, viši naučni saradnik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd i mr Maja Savić, istraživač saradnik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd.
7. **Femicid** – dr Slađana Jovanović, docent Pravnog fakulteta Univerziteta Union u Beogradu i dr Biljana Simeunović-Patić, docent Kriminalističko-policijske akademije, Beograd.
8. **Kriminalističke istrage naručenih ubistava** – dr Darko Marinković, docent Kriminalističko-policijske akademije, Beograd i dr Saša Mijalković, profesor Kriminalističko-policijske akademije, Beograd.
9. **Nepodoban pokušaj ubistva** – dr Nikola Memedović, advokat u Beogradu.
10. **Saučesništvo** – značajna osobenost organizovanog kriminaliteta – dr Mile Šikman, docent Uprave za policijsko obrazovanje, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Banja Luka.

Urednici: Prof. dr Miroslav Đorđević; dr Đorđe Đorđević, profesor Kriminalističko-policijske akademije u Beogradu.

2. Zdravlje

1. **Disciplinska odgovornost lekara pred sudovima časti u Nemačkoj** – dr Jakov Radišić, Univerzitetski profesor prava, Beograd.
2. **Primena načela pristanka (informed consent) kod medicinskog tretmana u psihijatriji** – dr Hajrija Mujović-Zornić, viši naučni saradnik Instituta društvenih nauka, Beograd.
3. **Komiteti za etiku koji ocenjuju istraživanja na ljudima sa biomedicinskog, etičkog i pravnog stanovišta** – dr Vesna Klajn-Tatić, viši naučni saradnik Instituta društvenih nauka, Beograd.
4. **Utvrđivanje smrti kroz pravni status krioniziranog tijela i anencefalusa** – Blanka Ivančić-Kačer, asistent Pomorskog fakulteta u Splitu.
5. **Pravo na odlučivanje o post mortem davanju dijelova tijela za transplantaciju** – dr Maja Čolaković, docent Pravnog fakulteta Univerziteta “Džemal Bijedić” u Mostaru.
6. **Pravni aspekti transformisanja medicine iz reaktivne u prospektivnu – P4-medicinu** – dr Marta Sjeničić, naučni saradnik Instituta društvenih nauka, Beograd.
7. **Zdravstvena zaštita i pacijentova prava u našoj svakodnevici** – dr Ljubomir Kecman, lekar kardiolog i pravnik, član Udruženja za medicinsko pravo, Beograd.
8. **Zašto je bitno poštovanje, zaštita i ostvarivanje prava na reproduktivno zdravlje mladih u Srbiji** – Mirjana Rašević, naučni savetnik Instituta društvenih nauka, Beograd.
9. **Pravo na uvid u medicinsku dokumentaciju** – dr Ivana Stojanović, specijalista-patolog, Institut za patologiju, Klinički centar Niš.

10. **Ključni principi i instrumenti zaštite i unapređenja zdravlja ljudi u pravnom sistemu EU** – dr Ljiljana Slavnić, profesor Pravnog fakulteta za privredu i pravosuđe Univerziteta Privredna akademija, Novi Sad.
11. **Profesionalna sloboda lekara** – mr Dragana Maletić, specijalista zdravstvenog prava Kliničkog centra Srbije, Beograd.

Urednici: Prof. dr Jakov Radišić, dr Hajrija Mujović-Zornič, viši naučni saradnik Instituta društvenih nauka u Beogradu.

3. Ekologija

1. **Odgovornost za primenu propisa u oblasti zaštite životne sredine** – mr Gordana Petković, viši savetnik Ministarstva životne sredine, rudarstva i prostornog planiranja Republike Srbije.
2. **Primena Kjoto protokola: pravno regulisanje certifikovanih smanjenja emisija ugljen-dioksida** – dr Slavko Bogdanović, profesor Fakulteta za privredu i pravosuđe Univerziteta Privredna akademija u Novom Sadu.
3. **Klimatske promene i odgovornost u međunarodnom pravu i pravu Evropske unije** – dr Dragoljub Todić, “Megatrend” univerzitet, Beograd.
4. **Jačanje međunarodnih institucionalnih okvira zaštite životne sredine** – mr Slobodan Prošić, ministar savetnik Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije.
5. **Ekološko kazneno pravo, specifičan regulator odgovornosti** – prof. dr Vladan Joldžić, naučni savetnik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd.
6. **Okolnosti koje isključuju protivpravost akta štetnog po životnu sredinu** – mr Bojana Čučković, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
7. **Zagađivanje vazduha i zaštita od zagađenja sa osvrtom na međunarodne i nacionalne propise** – Dragiša Gajić, viši savetnik za zakonodavno-pravne poslove u bivšem Saveznom sekretarijatu za rad, zdravstvo i socijalno staranje.
8. **Pravo energetike kao posebna oblast prava** – dr Branislava Lepotić-Kovačević, specijalni savetnik JP “Transnafta”, Pančevo.
9. **Pravni okvir zaštite biološke raznovrsnosti (biodiverziteta)** – mr Mirjana Drenovak Ivanović, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
10. **Organska proizvodnja u Republici Srbiji prema novim propisima** – dr Dušan Dabović, viši savetnik Ministarstva poljoprivrede, trgovine, šumarstva i vodoprivrede.

Urednik: mr Gordana Petković, viši savetnik Ministarstva životne sredine, rudarstva i prostornog planiranja Republike Srbije.

4. Sport

1. **Međunarodne sportske organizacije** – dr Edita Kastratović, profesor Visoke škole za poslovnu ekonomiju i preduzetništvo, Beograd.
2. **Neke aktualnosti u hrvatskom športskom pravu** – dr Hrvoje Kačer, profesor Pravnog fakulteta Sveučilišta u Splitu, predsednik Hrvatskog društva za športsko pravo.
3. **Krivično delo upotrebe doping sredstava** – dr Dejan Šuput, naučni saradnik Instituta za uporedno pravo, Beograd.
4. **Implementacija međunarodnih standarda u sprečavanju nasilja na sportskim priredbama u Republici Srbiji** – dr Branislav Simonović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu; dr Zoran Đurđević, docent Kriminalističko-policijske akademije, Beograd i mr Božidar Otašević, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije.
5. **Sportska arbitraža** – Marko Perović, saradnik u nastavi Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

Urednik: Prof. dr Edita Kastratović, profesor Visoke škole za poslovnu ekonomiju i preduzetništvo, Beograd.

Druga katedra

PRAVO NA SLOBODU

1. Krivično-pravna i procesna zaštita ličnosti

1. **Razlozi za pritvor u krivičnom postupku** – dr Milan Škulić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
2. **Priroda i procesna struktura novog krivičnog postupka Srbije** – dr Vojislav Đurđić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.
3. **Izbor i odmeravanje sankcija prema maloletnicima** – Nikola Milošević, sudija Vrhovnog suda Srbije, u penziji.
4. **Činjenice koje se ne dokazuju u krivičnom postupku** – mr Vanja Bajović, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
5. **Analiza DNK i njena primena u krivičnom postupku u Republici Srbiji** – mr Veljko Delibašić, advokat u Beogradu i dr Bojana Panić, molekularni biolog, DNK centar za genetiku, Beograd.
6. **Nova penologija – karakteristike i perspektive** – dr Snežana Soković, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
7. **Prisluškivanje i zadržavanje telekomunikacionih podataka** – dr Tatjana Lukić, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu i dr Dragiša Drakić, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu.

8. **O nekim aspektima instituta krivične nagodbe** – dr Miodrag Simović, profesor Pravnog fakulteta u Banjaluci, predsednik Ustavnog suda BiH.
9. **Konsensualne forme odlučivanja u prekrivičnom i krivičnom postupku** – dr Saša Knežević, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.
10. **Lišenje slobode i saslušanje osumnjičenog sa stanovišta krivičnog procesnih i kriminalističkih pravila** – dr Velimir Rakočević, docent Pravnog fakulteta u Podgorici.
11. **Tužilačka istraga** – dr Darko Radulović, saradnik u nastavi Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore, Podgorica.

Urednici: Prof. dr Živojin Aleksić; dr Milan Škulić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

2. Sloboda ličnosti

1. **Prednacr Gradanskog zakonika Srbije – novine u oblasti porodičnih odnosa** – dr Olga Cvenić-Jančić, profesor Fakulteta za evropske pravno političke studije, Univerzitet Singidunum Novi Sad.
2. **Poništenje kao porodičnopravna sankcija** – dr Zoran Ponjavić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
3. **Parental responsibilities** – dr Walter Pintens, professor, Leuven (Belgium); Saarland University (Germany).
4. **Hearing the Voice of the Child in Hague Abduction Cases** – Linda D. Elrod, professor and director, Washburn University School of Law.
5. **Parental Responsibility: Main principles and rules applicable in Macao Special Administrative Region (MSAR) of People's of China (PRC)** – Paula Nunes Correia, professor, Faculty of Law, University of Macau.
6. **Principles applied in cases involving a parent moving with their child to another country** – Andrew Pote, LLB (Hons) Barrister, Great Britain.
7. **Some considerations about Brazilian experiences in alimony obligation** – Lydia Neves Bastos Telles Nunes, professor University of Sao Paulo, Brazil.
8. **Pojam i pravne posledice preljube** – dr Slobodan Panov, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
9. **Zakon o pravima deteta** – dr Nevena Vučković-Šahović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta Union u Beogradu.
10. **Pravo deteta do participacije u procesu vaspitanja i obrazovanja u vrtiću** – dr Tatjana Devjak, profesor Pedagoškog fakulteta Univerziteta u Ljubljani.
11. **Religijski identitet deteta** – dr Olga Jović, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Prištini, Kosovska Mitrovica.
12. **Oblici zanemarivanja deteta u porodici i njihove posledice** – dr Nadežda Ljubojev, docent Univerziteta u Novom Sadu, Tehnički fakultet "Mihajlo Pupin", Zrenjanin.

13. **Škola kao prostor saznavanja, poštovanja i poučavanja prava deteta** – dr Alenka Polak, docent Pedagoškog fakulteta Univerziteta u Ljubljani.
14. **Evropski sud za ljudska prava – prikaz slučajeva u vezi sa diskriminacijom na osnovu seksualne orijentacije** – Melanija Jančić, asistent Fakulteta za evropske pravno političke studije, Univerzitet Singidunum Novi Sad.
15. **Najbolji interes deteta** – zajedničko vršenje roditeljskog prava – Uroš Novaković, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

Urednik: dr Olga Cvejić-Jančić, profesor Fakulteta za evropske pravno političke studije, Univerzitet Singidunum Novi Sad.

3. Upravno-pravna zaštita slobode

1. **Administration's responsibility in terror incidents** – dr Zehra Odyakmaz, professor, Faculty of Law Gazi University, Turska.
2. **Legal mechanisms for protection/non protection against mobbing in the public sector in Macedonia** – dr Borče Davitkovski, profesor i dekan Pravnog fakulteta "Justinijan I" Skoplje i mr Dragan Gocevski, asistent Pravnog fakulteta "Justinijan I", Skoplje.
3. **Osnovna načela u postupanju policije** – dr Dragan Vasiljević, profesor Kriminalističko-policijske akademije, Beograd i dr Dobrosav Milovanović, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
4. **Pravni režim selekcije najviših rukovodećih državnih službenika** – dr Gregor Virant, docent Fakulteta za javnu upravu Univerziteta u Ljubljani.
5. **Primena ZUP-a u gradnji i legalizaciji objekata** – Ljubodrag Pljakić, dugogodišnji sudija Vrhovnog suda Srbije.
6. **Vanredno ukidanje rešenja u upravnom postupku** – Jelena Ivanović, sudija Upravnog suda.
7. **Uvod OECD smernica za korporativno upravljanje društvima u državnom vlasništvu u zemljama u tranziciji** – dr Srećko Devjak, profesor Fakulteta za upravu Univerziteta u Ljubljani i dr Jože Benčina, docent Fakulteta za upravu Univerziteta u Ljubljani.
8. **Zakon o upravnim sporovima i upravna stvar** – dr Nevenka Bačanin, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
9. **Usmena rasprava u upravnom sporu** – dr Zoran Lončar, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu.
10. **Ćutanje uprave između zaštite prava stranaka i javnog interesa** – dr Polonca Kovač, docent Fakulteta za upravu Univerziteta u Ljubljani.
11. **The Principles within the European Administrative Space** – dr Ana Pavlovska-Daneva, profesor Pravnog fakulteta "Justinijan I", Skoplje i mr Elena Davitkovski, asistent Pravnog fakulteta i Fakulteta političkih nauka u Skoplju.

12. **Depolitizacija rukovodeće strukture državne uprave Srbije** – dr Aleksandra Rabrenović, naučni saradnik Instituta za uporedno pravo, Beograd.
13. **Elektronska uprava u Republici Srbiji** – dr Marko Davinić, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu i mr Igor Todoroski, koordinator razvoja e-uprave u Ministarstvu za ljudska i manjinska prava, državnu upravu i lokalnu samoupravu.
14. **Načela rada službenika u institucijama Evropske unije** – dr Zorica Vukašinić-Radojičić, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd.
15. **Normativna ovlašćenja grada i rad komunalne policije** – Zorica Urošević, Gradska uprava za inspeksijske poslove Grada Novog Sada.
16. **Djelokrug lokalne samouprave u Republici Hrvatskoj u kontekstu decentralizacijskih reformi i načela supsidijarnosti** – Mihovil Škarica, asistent Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Urednici: Prof. dr Dragoljub Kavran; dr Dobrosav Milovanović, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

Treća katedra

PRAVO NA IMOVINU

A. Kodifikacije

1. **Predmet i metod građanskog prava kao osnovne determinante i vodilje u pripremi i izradi Građanskog zakonika Republike Makedonije** – dr Gale Galev, profesor; dr Jadranka Dabović-Anastasovska, profesor; mr Neda Zdraveva, asistent; mr Nenad Gavrilović, asistent – Pravni fakultet “Justinijan I” u Skoplju.
2. **Uticaj rimskog prava na kodifikacije građanskog prava** – dr Emilija Stanković, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
3. **Kolektivna odgovornost u Dušanovom zakoniku** – Nina Kršljanin, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
4. **Evropski građanski zakonik – utopija ili realnost** – dr Angel Ristov, asistent Pravnog fakulteta “Justinijan I” u Skoplju.

B. Svojina

1.a. Svojina i druga stvarna prava

1. **Oblici vlasništva, pretvorba društvenog vlasništva, jamstvo i zaštita privatnog vlasništva u ustavnom poretku Republike Hrvatske** – dr Petar Simonetti, umirovljeni profesor prava u Rijeci.

2. **Pravo građenja u pravu Republike Srpske** – prof. dr Duško Medić, sudija Ustavnog suda Republike Srpske.
3. **Denacionalizacija u Srbiji u svetlu novog Zakona o vraćanju oduzete imovine i obeštećenju** – Vladimir Todorović, direktor Direkcije za restituciju.
4. **Primedbe i predlozi na Nacrt Zakona o vraćanju imovine i obeštećenju** – Đurđe Ninković, advokat u Beogradu.
5. **Svojina i fiducijarna svojina u njovom stvarnom pravu Crne Gore** – dr Miroslav Lazić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu i dr Nina Planojević, docent Pravnog fakulteta u Kragujevcu.
6. **Urbana komasacija** – Mirjana Vulić, načenic Gradske uprave za imovinu grada Kragujevca.

Urednici: Prof. dr Slobodan Perović, predsednik Udruženja Kopaoničke škole prirodnog prava; prof. dr Miodrag Orlić; prof. dr Oliver Antić.

1.b. Svojina i nasleđe

1. **Istorijski razvoj i pravni osnov prava supružnika na izborni (nužni) deo u SAD** – dr Dragica Živojinović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
2. **Zaštita primalaca prema pravilima o prestanku Ugovora o doživotnom izdržavanju u srpskom pozitivnom pravu** – Miloš Stanković, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
3. **Naslednička državina** – Tamara Đurđić, saradnik u nastavi Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
4. **Višestruko raspolaganje nepokretnom stvari na osnovu Ugovora o doživotnom izdržavanju** – Novak Krstić, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.

Urednik: dr Oliver Antić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

2. Ugovor i odgovornost za štetu

1. **Ogled o odnosu krivične i deliktne odgovornosti** – dr Miodrag Orlić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
2. **Fundamentals of Directive 85/374/EEC on Liability ofr Defective products and its implementation in Germany** – dr Soledad Bender, prosecutor, currently delegated to the German Ministry of Justice and dr Johannes Steinbach, judge, Regional Court in Stuttgart.

3. **Pravo u odgovornosti** – dr Branko Morait, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Banjaluci.
4. **Ima li mesta za dokumentarni akreditiv u novom Građanskom zakoniku Srbije** – prof. dr Radovan Vukadinović, direktor Centra za pravo EU, Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu.
5. **Odgovornost vlasnika motornog vozila kao preduslov obaveze osiguravača** – dr Marija Karanikić-Mirić, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
6. **Razvoj odgovornosti za evikciju** – dr Vladimir Vuletić, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
7. Ersatz immaterieller schäden im Österreichischen entwurf des neuen schadensersatzrechts – dr Aleksandra Vučić-Milovanović, ass. professorin Universität Wien.
8. **Aktuelna pitanja materijalnih nedostataka stvari u nemačkoj sudskoj praksi** – Đuro Đurić, istraživač-saradnik Instituta ekonomskih nauka u Beogradu.
9. **Zatezna kamata i stopa zatezne kamate u pravu Srbije** – dr Đorđe Nikolić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.
10. **Obeštećenje neosnovano osuđenih lica i neosnovano lišenih slobode u sudskoj praksi** – Jelena Borovac, sudija Vrhovnog kasacionog suda.
11. **Zastupanje u odredbama načela Evropskog ugovornog prava** – dr Snežana Miladinović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore.
12. **Pravo potrošača na jednostrani raskid ugovora** – dr Dragan Vujisić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
13. **Neki aspekti Elektronskog ugovora** – dr Igor Kambovski, docent, dekan Pravnog fakulteta FON Univerzitet, Skoplje.
14. **Osiguranje od profesionalne odgovornosti advokata** – dr Nataša Petrović-Tomić, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
15. **Novine u propisima o visini stope zatezne kamate** – Milan Milović, dugogodišnji sudija Višeg trgovinskog suda Srbije.

Urednici: Prof. dr Slobodan Perović; prof. dr Miodrag Orlić; prof. dr Oliver Antić.

3. Porezi

1. **Poreski subjekti i savremeno pravo** – dr Zoran Isailović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Prištini.
2. **Kritički osvrt na pojedina rešenja u poreskom sistemu Republike Srbije** – dr Miroslav Vrhovšek, profesor emeritus i naučni savetnik Privredne akademije Novi Sad.

3. **Poreski postupak u Republici Srbiji** – dr Predrag Stojanović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu i dr Snežana Stojanović, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
4. **Poresko pravo pred zahtevima modernog društva** – dr Marina Dimitrijević, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.
5. **Osnovne karakteristike i ograničenja pristupa odvojenog entiteta** – mr Danica Tasić, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
6. **Fiskalna odgovornost** – dr Marko Čulibrk, generalni direktor “Ateks” a.d., Beograd.
7. **Oporezivanje i osnivanje investicionih fondova u skladu sa odredbama zakonskih propisa** – dr Radica Šipovac, docent Pravnog fakulteta za privredu i pravosuđe, Univerzitet Privredna akademija, Novi Sad.

Urednik: dr Zoran Isailović, profesor Pravnog fakulteta u Prištini.

4. Privredna društva

1. **Građansko pravo i business judgment rule** – dr Mirko Vasiljević, profesor i dekan Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
2. **Poslovnik o radu skupštine akcionarskog društva** – dr Zoran Arsić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu.
3. **Autonomni pravni osnov za dodatne uplate članova društva s ograničenom odgovornošću** – dr Stevan Šogorov, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu.
4. **Sporazumno finansijsko restrukturiranje ili sanacija privrednih društava** – dr Miodrag Mićović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
5. **Sporazumno brisanje trgovačkih društava iz sudskog registra u Sloveniji** – dr Šime Ivanjko, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Mariboru.
6. **Nasleđivanje udela i akcija prema pozitivnom pravu Republike Makedonije** – dr Goran Koevski, profesor Pravnog fakulteta “Justinijan I” i mr Darko Spasevski, asistent Pravnog fakulteta “Justinijan I”, Skoplje.
7. **Tri razloga neefikasnosti nezavisnih direktora** – dr Vuk Radović, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
8. **Odgovornost direktora prema poveriocima društva kome preti stečaj** – dr Tatjana Jevremović-Petrović, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
9. **Zaštita manjinskih akcionara** – dr Sonja Bunčić, profesor Fakulteta tehničkih nauka Univerziteta Novi Sad.
10. **Porodični kapitalizam i korporativno upravljanje** – dr Nada Todorović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.

11. **Zlatne akcije u pravu Evropske unije** – dr Vladimir Savković, docent Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore.
12. **Neki aspekti o zastupanju akcionara saglasno Zakonu o trgovačkim društvima u Republici Makedoniji** – dr Marko Andonov, docent Fakulteta pravnih nauka, Univerzitet “American College”, Skoplje i dr Zoran Mihajloski, sudija Apelacionog suda, Skoplje.
13. **Odgovorno sprovođenje poslovnih koncentracija** – dr Sanja Danković-Stepanović, profesor Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu.
14. **Pravni položaj razlučnih poverilaca u stečaju** – dr Marijana Dukić-Mijatović, docent Pravnog fakulteta Univerziteta Privredna akademija Novi Sad i Miloš Mijatović, advokat u Beogradu.

Urednici: Prof. dr Mirko Vasiljević, dekan Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu; dr Dragiša Slijepčević, predsednik Ustavnog suda Srbije.

5. Međunarodni privredni ugovori, Arbitraža

1. **Klauzula o višoj sili u međunarodnim privrednim ugovorima** – dr Jelena Perović, profesor Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
2. **Opcioni instrument i njegov značaj za pravne reforme u jugoistočnoj Evropi** – dr Thomas Meyer, rukovodilac Otvorenog regionalnog fonda za jugoistočnu Evropu, Pravna reforma.
3. **Zaštita stranih investicija i investitora u Republici Srpskoj i BiH** – dr Vitomir Popović, profesor i dekan Pravnog fakulteta Univerziteta u Banjaluci.
4. **Usluge kao predmet međunarodnog trgovinskog prometa** – dr Aleksandar Ćirić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.
5. **Kejptaun konvencija o međunarodnim obezbeđenjima na pokretnoj opremi** – prof. dr Jelena Vilus, Evropski centar za mir i razvoj (ECPD), Beograd.
6. **Rešavanje sporova u oblasti međunarodnih koncesija** – dr Marija Krvavac, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Prištini, Kosovska Mitrovica.
7. **Norme neposredne primjene u pravu EU i novom međunarodnom privatnom pravu Crne Gore** – dr Maja Kostić-Mandić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore.
8. **Opšti sporazum o carinama i trgovini (GATT 1994) i zaštita životne sredine** – dr Drago Divljak, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu.
9. **On public contracts** – dr Karel Marek, professor Faculty of Law, Masaryk University, Brno.

10. **Development of the conflict of law norms for delicts in Republic of Macedonia** – dr Biljana Puleska, assistant professor, Faculty of Law, FON University, Skopje.
11. **Pravo kupca na naknadu štete zbog povrede obaveze isporuke u međunarodnom i domaćem pravu** – dr Sandra Fišer-Šobot, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu.
12. **Zahtev za izvršenje ugovora prema Bečkoj konvenciji o ugovorima o međunarodnoj prodaji robe** – mr Katarina Jovičić, istraživač saradnik Instituta za uporedno pravo, Beograd.
13. **Incoterms 2010: Risk and costs defined** – Mišo Mudrić, asistent Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
14. **Zaštita stranih direktnih ulaganja između država članica EU i trećih država nakon stupanja na snagu Lisabonskog sporazuma** – Marko Jovanović, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

Urednici: Dr Jelena Perović, profesor Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu; dr Thomas Meyer, rukovodilac Otvorenog regionalnog fonda za jugoistočnu Evropu, Pravna reforma.

6. Radni odnosi

1. **Posebna zaštita zaposlenog uzbunjivača** – dr Branko Lubarda, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
2. **Zabrana diskriminacije u radnim odnosima i građanskopravna odgovornost** – dr Osman Kadriu, profesor FON Univerziteta u Skoplju.
3. **Nepoštovanje zabrane diskriminacije i zlostavljanja na radu** – Borisav Čolić, sudija Vrhovnog suda Srbije, u penziji.
4. **Fleksibilno tržište rada u uslovima globalizacije** – dr Radoje Brković, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
5. **Međunarodni okvirni sporazumi kao oblik socijalnog dijaloga na globalnom nivou** – mr Bojan Urdarević, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
6. **Položaj žena u pogledu ostvarivanja prava iz radnog odnosa u Crnoj Gori** – dr Vesna Simović, predavač Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore.
7. **Mobing kao radno-pravni i radno-sociološki fenomen** – mr Lazar Jovevski, asistent Pravnog fakulteta “Justinijan I” u Skoplju.

Urednik: dr Branko Lubarda, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

7. Banke i bankarski poslovi

1. **Nezavisnost Evropske centralne banke i Narodne banke Srbije** – dr Ljubica Nikolić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.
2. **Zaštita korisnika finansijskih usluga** – Nikola Cicmil, pravni savetnik Agencije “Medo”, Beograd.
3. **Zaštita korisnika kredita sa aspekta potrošačkog prava** – Zorica Tucakov, sudija Privrednog suda u Beogradu.
4. **Ugovor o kreditu** – dr Miroslav Vitez, profesor Ekonomskog fakulteta u Subotici.
5. **Odgovornost za imovinu u bankama** – prof. dr Pero Petrović, naučni savetnik Instituta za međunarodnu politiku i privredu, Beograd i dr Aleksandar Živković, profesor Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
6. **Regulisanje sistemskog rizika** – Vladimir Petrović, supervizor dobrovoljnih penzijskih fondova, Narodna banka Srbije.

Urednik: Prof. dr Stojan Dabić, Međunarodni centar za razvoj finansijskog tržišta, Beograd.

Četvra katedra

PRAVO NA INTELEKTUALNU TVOREVINU

1. **Za doslednu zaštitu intelektualne svojine pred sudom potrebne su izmene zakona i prakse** – Dimitrije Milić, dugogodišnji sudija Vrhovnog suda Srbije, advokat u Beogradu.
2. **Razumni dokazi** – dr Milenko Manigodić i Đuro Manigodić, advokati u Beogradu i patentni zastupnici.
3. Međunarodne konvencije kao izvor žigovnog prava – Pavle Tijanić, sudija Višeg trgovinskog suda, u penziji.
4. **Opravdanje intelektualne svojine** – dr Katarina Damnjanović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta Union, Beograd i dr Goran Dajović, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
5. **Bitno biološki postupci i njihovi proizvodi u praksi Evropskog zavoda za patente** – dr Božin Vlašković, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
6. **Uslovi i postupak za priznanje prava na industrijski dizajn u Republici Srbiji** – dr Zoran Miladinović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu i dr Siniša Varga, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
7. **Značaj javnog poretka i morala za mogućnost patentne zaštite pronalaska** – Jelena Nikolić, pravni referent JKP “Čistoća” Kraljevo.

Urednici: dr Milenko Manigodić, advokat u Beogradu; Dimitrije Milić, advokat u Beogradu.

PRAVO NA PRAVDU

1. Sud u koneksitetu pravde

1. **Beleške povodom dostavljanja u parničnom postupku** – dr Gordana Stanković, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.
2. **Dozvoljenost revizije prema Zakonu o izmenama i dopunama ZPP Republike Makedonije iz 2010. god.** – dr Arsen Janevski, profesor Pravnog fakulteta “Justinijan I”, Skoplje.
3. **Vansudsko rešavanje potrošačkih sporova u pravu Srbije** – dr Nevena Petrušić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.
4. **E-dokument i e-isprava** – dr Dušica Palačković, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
5. **Izvršenje na pokretnim stvarima** – dr Ranka Račić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Istočnom Sarajevu, Pravni fakultet Univerziteta u Banjaluci.
6. **Vanredni pravni lekovi u vanparničnom postupku Republike Makedonije** – dr Tatjana Zoroska-Kamilovska, docent Pravnog fakulteta “Justinijan I”, Skoplje.
7. **Prigovor u Zakonu o izvršenju i obezbeđenju** – dr Nikola Bodiroga, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
8. **Kritička analiza pojedinih odredaba novom Zakona o izvršenju i obezbeđenju** – dr Nebojša Šarkić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta Union u Beogradu i Mladen Nikolić, sudija Privrednog apelacionog suda, Beograd.
9. **Rokovi i ročišta po novom Zakonu o izvršenju i obezbeđenju** – Vukašin Ristić, predsednik Udruženja pravnika Beograda.
10. **Dokazi pribavljeni na nezakonit način** – dr Monika Milošević, docent Pravnog fakulteta Univerziteta Union u Beogradu.
11. **Prekogranično pružanje odvjetničkih usluga** – mr Dinka Šago, asistent Pravnog fakulteta Sveučilišta u Splitu.
12. **Dimenzije odnosa advokata i klijenta u parničnom postupku** – mr Čedomir Gligorić, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
13. **Procesopravi aspekt mobinga** – dr Vladimir Boranijašević, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Prištini, Kosovska Mitrovica.

Notarsko pravo

14. **Notarska javna izvršna isprava** – Irena Mojović, notar, Banja Luka.
15. **Uloga javnih beležnika u naslednopravnim stvarima** – dr Nataša Stojanović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.

16. **Evropski sud pravde: poslovi javnih beležnika nisu povezani sa vršenjem javnih ovlašćenja** – dr Dragana Knežić-Popović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta Union u Beogradu.
17. **Utvrđivanje identiteta učesnika u postupku sastavljanja notarske isprave** – dr Dejan Đurđević, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
18. **Notarska forma ugovora** – mr Velibor Korać, saradnik u nastavi Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore.

Urednik: dr Gordana Stanković, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.

2. Međunarodni odnosi i pravde

a) Međunarodno pravo – elementi inostranosti

1. **Neka pitanja odgovornosti država i međunarodnih organizacija** – dr Rodoljub Etinski, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu.
2. **Hrvatska tužba i srpska protitužba pred međunarodnim sudom pravde** – dr Stevan Đorđević, profesor Pravnog fakulteta u Beogradu, u penziji.
3. **Jednostrani akti država kao izvori međunarodnog prava** – dr Boris Krivokapić, profesor Fakulteta za državnu upravu i administraciju “Megatrend” univerziteta, Beograd.
4. **Nova rešenja ili stare dileme o rezervama u međunarodnom ugovornom pravu** – dr Sašo Georgievski, profesor Pravnog fakulteta “Justinijan I”, Skoplje.
5. **Ujedinjene nacije i međunarodna uprava nad teritorijama** – dr Duško Dimitrijević, viši naučni saradnik, direktor Instituta za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.
6. **Razlikovanje civila od učesnika oružanih sukoba u oružanim sukobima** – dr Vladan Jončić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
7. **Sprečavanje trgovine ljudima** – dr Bojan Milisavljević, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
8. **Vladavina prava i zaštita ljudskih prava u EU, sa posebnim akcentom na stanje poslije Ugovora u Lisabonu** – dr Ivana Jelić, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Podgorici.
9. **Odgovornost za zaštitu i međunarodno pravo** – dr Dušan Vasić, docent Univerziteta ALFA, Beograd.
10. **Odgovornost međunarodnih organizacija kao element uspostavljanja vladavine prava u međunarodnom pravu** – mr Jelena Stojšić, asistent Fakulteta za evropske pravno političke studije, Univerzitet Singidunum, Novi Sad.
11. **Zaštita životne sredine i međunarodno investiciono pravo** – dr Sanja Đajić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu.

Urednik: dr Rodoljub Etinski, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu.

b) Pravo Evropske Unije

1. **European judiciary** – dr Thomas Oppermann, professor, Juristische Fakultät, Eberhard-Karls-Universität Tübingen.
2. **Pravni akti EU i postupak njihovog donošenja** – dr Vesna Knežević-Predić, profesor Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu i dr Zoran Radivojević, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.
3. **Dvostrani sporazumi o zaštiti i unapređenju ulaganja sa državama članicama EU** – dr Maja Stanivuković, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu.
4. **Regulisanje razvoda braka u aktima EU** – prof. dr Vladimir Čolović, Institut za uporedno pravo, Beograd.
5. **Institucionalni okvir spoljne politike EU na osnovu ugovora iz Lisabona** – dr Jelena Čeranić, naučni saradnik Instituta za uporedno pravo, Beograd.
6. **Pravni režim javno-privatnog partnerstva u pravu EU** – dr Predrag Cvetković, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu i dr Tamara Milenković-Kerković, profesor Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Nišu.
7. **Mesto prometa usluga u poreskom pravu EU** – mr Miloš Milošević, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
8. **Mesto pravila o zajedničkoj spoljnoj i bezbednosnoj politici u pravu EU** – mr Jelena Vukadinović, istraživač pripravnik Instituta za uporedno pravo, Beograd.
9. **Analysis of the copyright legal framework and the new trends in the EU** – dr Maja Kambovska, assistant professor, Faculty of Law, FON University, Skoplje.
10. **Posebno o odnosu između nacionalnog prava konkurencije zemalja-članica EZ i komunitarnog prava** – dr Goce Galev, docent Pravnog fakulteta FON Univerziteta, Skoplje.
11. **Razdvajanje (unbundling) prenosa energije kao instrument strukturne regulacije u pravu EU** – dr Tatjana Jovanić, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
12. **Proces federalizacije institucionalnog sistema EU** – dr Slobodan Zečević, profesor Evropskog univerziteta u Beogradu.
13. **“Tri stuba” zaštite osnovnih prava u poretku EU** – mr Vesna Čorić-Erić, istraživač saradnik Instituta za uporedno pravo, Beograd.
14. **Franšizing i odgovornost u međunarodnom poslovanju i pravu EU** – dr Slavoljub Vukićević, profesor “Megatrend” univerziteta u Beogradu i Sofija Vukićević, dipl. pravnik, Beograd.

Urednik: Prof. dr Radovan Vukadinović, direktor Centra za pravo EU.

PRAVO NA PRAVNU DRŽAVU

1. **Filozofsko-pravni aspekt retrospektivne, prospektivne i kolektivne odgovornosti** – akademik Vlado Kambovski, profesor Pravnog fakulteta “Justinijan I”, Skoplje.
2. **Od antropocentrične ka biocentričnoj etici i pravnoj regulaciji** – dr Miloš Marjanović, profesor Pravnog fakulteta u Novom Sadu.
3. **Pojam crkvenog prava, njegovo mesto u sistemu prava i odnos sa državnim pravom** – dr Dragan Mitrović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
4. **Vladavina prava i ekonomska delotvornost** – dr Đurica Krstić, ekspert OUN, Beograd.
5. **O pravnim pravilima i pravnim principima** – mr Miloš Zdravković, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
6. **Kriza jurisprudencije u svetlosti vladavine prava** – dr Zoran Jelić, konsultant “Ekonomika”, Beograd.
7. **Pravda kao stalna potreba i preokupacija ljudskog postojanja** – dr Vladan Mihajlović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Prištini, Kosovska Mitrovica.
8. **Odgovornost i krivica** – dr Radivoj Stepanov, profesor Filozofskog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu.
9. **Komplementarnost prava i pravednosti** – dr Milorad Ćupurdija, Veleučilište Lavoslav Ružička u Vukovaru.
10. **Prava opstanka. Problemi na metapravnom nivou i njihov uticaj na pravo** – dr Marina Janjić-Komar, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
11. **Filozofsko-pravna shvatanja prirodnog prava kod sofista** – Nikola Banjac, šef pravne službe, Pokrajinski zavod za zaštitu prirode, Novi Sad.
12. **Pravna kultura i primena zakona** – mr Danilo Vuković, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
13. **Ljudske i zakonske obaveze** – Refki Tač, advokat u Prizrenu.
14. **Pravo i odgovornost – odgovornost prava** – dr Mirko Bartulović, član Udruženja pravika Srbije.
15. **Finisov supstancijalni neo-naturalizam kao oblik umerene prirodnopravne teorije** – dr Sanja Đurđić, docent Fakulteta za pravne i poslovne studije, Novi Sad.
16. **Filozofija prava, odgovornost i etika poziva** – prof. dr Zoran Vidojević, Multidisciplinarni centar za podsticanje integracionih procesa i harmonizaciju prava.
17. **Eutanazija – moralna dilema savremene pravne države** – dr Marko Trajković, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.
18. **Pravni položaj bosanskohercegovačke žene u doba austro-ugarske monarhije (1878–1914)** – Dijana Zrnić, asistent Pravnog fakulteta u Banjaluci.

Urednici: dr Gordana Vukadinović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu; dr Miloš Marjanović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu.

Ustavno pravna pitanja

19. **Slobodni mandat poslanika i odgovornost** – dr Vladan Petrov, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
20. **Sudijska nezavisnost** – dr Saša Bovan, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
21. **Osnovna obilježja izbornog sistema BiH** – dr Mile Dmičić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Banjaluci.
22. **Ustavnost ustavnog zakona iz 2006. g.** – dr Dragan Bataveljić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
23. **Multilingualism in the units of local self-government in the Republic of Macedonia** – dr Renata Treneska-Deskoska, profesor Pravnog fakulteta “Justinijan I”, Skoplje
24. **Konsekvence mješovitog izbornog sistema** – dr Goran Marković, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Istočnom Sarajevu.
25. **Kooperativna odvojenost države i crkava i verskih zajednica u Srbiji i Nemačkoj** – dr Nenad Đurđević, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
26. **Ustavni sud kao aktivni normotvorac** – dr Marko Stanković, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
27. **Mogući uticaj presude Evropskog suda za ljudska prava u slučaju F. i S. protiv BiH na Ustav BiH** – dr Radomir V. Lukić, profesor Pravnog fakulteta Slobomir P Univerziteta u Bijeljini.
28. **Pravo na pravično suđenje u BiH** – doc. dr Siniša Karan, generalni sekretar Predsednika Republike Srpske.
29. **Budžetska ovlašćenja parlamenta** – dr Srđa Božović, docent Pravnog fakulteta Univerziteta Mediteran u Podgorici.
30. **Institut raspuštanja parlamenta u državama – bivšim jugoslovenskim republikama** – mr Milan Pilipović, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Banjaluci.
31. **Ustavnopravni položaj regiona u regionalnoj državi** – mr Bojan Bojanić, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Prištini, Kosovska Mitrovica.

Urednici: dr Vladan Petrov, profesor Pravnog fakulteta u Beogradu; dr Mile Dmičić, profesor Pravnog fakulteta u Banjaluci.

SADRŽAJ

<i>OPŠTE KONSTATACIJE</i>	3
<i>UVODNA REČ</i>	21
<i>PORUKE</i>	55
<i>NASLOVI REFERATA</i>	93

